

Sima Rəhimova

JURNALİST ETİKASI

(Dərs vəsaiti)

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-Metodik Şurası «Azərbaycan dili və ədəbiyyatı» bölməsinin 05.12.2006-ci il tarixli 31 nömrəli iclas protokolu ilə dərs vəsaiti kimi tövsiyə edilmişdir.

Bakı - 2007

Elmi redaktor: N.Əhmədli, filologiya elmləri namizədi,
dosent.

Rəyçilər: C.Məmmədli, jurnalistikanın nəzəriyyəsi və
təcrübəsi kafedrasının müdürü, filologiya
elmləri namizədi, dosent, İctimai Televiziya
və Radio Yayımları Şurasının sədri

4 612
+ R 52 A.Rüstəmov - filologiya elmləri namizədi,
dosent

**Rəhimova S.İ. Jurnalist etikası. Bakı Universiteti
nəşriyyatı. Bakı, 2007, 154 səh.**

2/56/139

Fəlsəfə elmləri namizədi, dosent Sima Rəhimovanın "Jurnalist etikası" dərs vəsaitində peşə, jurnalist etikasının yaranması və onun özünə məxsusluğundan söhbət açılır. Buraya jurnalist etikasına dair etik norma və prinsiplərdən, söz və mətbuat azadlığından, jurnalist məsuliyyətindən danışılır. Eyni zamanda kitiba müxtəlif nəzəriyyələr, kateqoriyalar, kodekslər və s. daxil edilmişdir. Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranış qaydaları, jurnalist etikasına dair hüquqi sənədlər, beynəlxalq sənədlər də dərs vəsaitində öz əksini tapıb.

Dərs vəsaitindən jurnalistika fakültəsinin tələbələri və eyni zamanda KİV-də çalışanlar istifadə edə bilər.

*R 4502020000-14
M - 658(07) - 023*

© Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2007

BDÜ-nun
Elmi kitabxanası

ÖN SÖZ

Gənc jurnalistlərin peşə etikası sirlərinə yiylənmə prosesi ali məktəbdən başlanır. Jurnalistikyanın nəzəri əsasları ilə tanış olan gələcəyin jurnalistləri, peşə etikası haqqında biliyə malik olmasa, gələcək işində-sərbəst jurnalist kimi fəaliyyət göstərəndə nə dərəcədə buna əməl edəcəyini söyləmək çətindir. Deməli, söhbət jurnalist etikası kursu tədris etməkdən gedirsa, onun daha səmərəli keçirilməsi haqqında fikirlərimizi bölüşmək yerinə düşür.

«ABŞ-da tələbələrə jurnalist etikasının tədrisinin iki yolu vardır. Birincisi – etika kursu ilə KİV qanunvericiliyi arasında əlaqəni müəyyənləşdirmək və ikincisi, etik məsələləri tələbələrə tədris olunan bütün fənlərinin təcrübi çalışmalarına daxil etmək. Şübhəsiz, tarixi, nəzəri və təcrübi məsələləri əhatə edən ayrıca kursun etikaya həsr edilməsi çox faydalı olmaqla yanaşı, tələbələrə bu sahə ilə əlaqədar geniş məlumat əldə etməyə imkan yaradır. Birləşmiş Ştatlarda daha çox konkret hadisələri öyrənməyə üstünlük Verilir. Məsələn, tarixi və ya nəzəri yanaşmanın əksinə olaraq, hüquqi institutlarda belə məsələlərə yanaşma tərzi dəqiq araşdırılır».¹

Boston Universitetinin professoru Maykl Berlinin söz-lərindən belə nəticə çıxarmaq olar ki, ABŞ-da jurnalistika fakültəsinin tələbələrinə ixtisasla əlaqədar hər bir fənnin tərkibinə etika məsələləri də daxil edilir. Bu, ilk növbədə «Jurnalistikaya giriş», «Xəbərlərin işıqlandırılması texnologiyaları», «Reportaj» kimi dərsliklərə aiddir.

Jurnalist etikası kursunun tərkibinə jurnalist etikasının qısa tarixi, bu haqda müxtəlif nəzəriyyələr, kateqoriyalar, müxtəlif vaxtlarda qəbul edilmiş kodekslər və s. daxildir.

Bütün bunlarla yanaşı, əsas ağırlıq müxtəlif etik ko-

¹ Майкл Берлин. Журналистика и этика. Специальное приложение к журналу «Журналистика» 12, 1995.

dekslər və onların vasitəsilə konkret misalların öyrənilməsinə düşür.

Bu kursun keçirilməsində şərəf və leyaqətin alçaldılması ideyasını araşdırın məhkəmə proseslərində protokollara müraciət etmək və onları tələbələrin müzakirəsinə vermək yaxşı olardı.

Eyni zamanda jurnalist etikasının kobud surətdə pozulduğu məqalələrin redaksiya iclasında müzakirə edilməsi haqqında olan qeydləri də məqalə ilə bərabər tələbələrə təqdim etmək yerinə düşərdi. Şəxsi həyatın müdaxiləsindən bəhs edən yazıları tələbələrə təqdim edib müzakirə edərək düzgün yol və nəticənin onlara göstərilməsi vacibdir.

«Jurnalistikada etik seçim problemi demək olar ki, həzaman konkret bir hadisədən asılı olur. Jurnalist və redaktorların üzləşdikləri etik dilemmaların tərkibində bir qayda olaraq, müxtəlif etik seçimlər arasındaki konfliktlər durur. Bütün etik məsələləri əhatə edən etik kodeks yoxdur. Kodeks jurnalistika təcrübəsi sahəsində yolgöstərici funksiyasını yerinə yetirə bilər və tələbələr bilməlidirlər ki, bəzi hallarda onlar kodeksin müddəalarını pozmaq məcburiyyətdən qalacaqlar»¹.

Kodekslər gözlənilən davranışın tərzinin prinsiplərini müəyyən edir. Ancaq onu da qeyd etmək lazımdır ki, KİV yarandığı vaxtdan vahid kodeksə deyil, minlərlə kodeksə, nizamnamələr və qaydalar ioplusuna istinad etmişdir. Bütün bu kodekslərə nəzər salsaq görərik ki, onları birləşdirən vahid xüsusiyyətlər vardır.

Kodekslərə üstünlük verilən dəyərlər: doğruluq, həqiqilik, tərəfsizlik, obyektivlik, ədalətlilik, ictimai maraq, cəsarət və s.

Kodekslərdə təqđid olunan xüsusiyyətlər: yalan, qeyri-dəqiqlik, ədalətsizlik, himayə, şəxsi maraqlar, konflikt və qorxaqlıq.

¹ Майкл Берлин. Журналистика и этика. Специальное приложение к журналу «Журналистика» 12, 1995.

Kodekslər jurnalist etikası sahəsində mövcud olan bütün problemləri həll etmək iqtidarında deyil. Mürəkkəb etik problemləri həll edərkən 3 cəhəti rəhbər tutmaq lazımdır:

1. Həqiqəti axtarmaq və onun haqqında mümkün qədər geniş məlumat vermək;
2. Müstəqil fəaliyyət göstərmək;
3. Başqalarına xələl gətirməmək.

Peşə etikasının tədrisi zamanı dərslik, dərs vəsaitlərin-dən əlavə, mütləq qəzet, jurnal materialları, tele-radio Verilişləri müzakirə edilməlidir. Məsələn, eyni məsələlərin müxtəlif qəzet və televiziya kanallarında işıqlandırılması metodlarını müqayisə etmək, yaxşısının yaxşısını seçib öyrənmək səmərəli üsullardan biridir. Materialların peşəkar keyfiyyətini müzakirə etməklə bərabər onların etik cəhətdən öyrənilməsi də tələbələrə yardımçı olur. Eyni zamanda həmin tapşırıqları etik aspektdən müzakirə etmək də bu fənni daha dərindən mənimsəməyə kömək edir. Bu zaman tələbələrə aydın olur ki, peşə etikasını formalasdırıran ümumi əxlaq normalarına riayət edirlər.

Auditoriyada müzakirə olunacaq məsələlərin biri də mübahisəyə səbəb olan etik problemlərdir. Məsələn, jurnalistin şəxsi sənədlərdən istifadə etməsi, şəxsi həyata toxunması, özəl həyat sırrını açmaq və yaxud icazə verilməyən dövlət, hərbi sırrı açıqlayan materialların verilməsi. Belə materialların müzakirəsi zamanı nüfuzlu, qələminə, özünə hörmət edən və sözünün kəsəri ilə seçilən, sayılın jurnalistləri dərsə dəvət etmək çox yaxşı nəticə verir. Mübahisəli məsələ insanın özəl həyata olan hüququndur. Burada nəyi etmək olar və ya nəyi etmək olmaz arasında sərhəd qoymaq çox çətindir.

Qərar hər hansı konkret vəziyyətə görə verilməlidir. Söhbətə gizli qulaq asmaq bu insanın şəxsi həyatına müdaxilədir. Hər hansı vəzifəli və ya tanınmış bir şəxsin icazəsi və xəbəri olmadan onun söhbətini gizli olaraq diktofona yazıb

sonra ondan sensasiya yaratmaq üçün istifadə etməsi. Buna bənzər halları tələbələrlə müzakirə edərkən belə materialların dərcinin insanın özəl həyatına göstərəcəyi təsiri mütləq qeyd etmək lazımdır. Tələbələr nəyin daha əhəmiyyətli olduğunu başa düşməlidirlər: materialların yaxud insan həyatının.

Gənc jurnalistlər bilməlidirlər ki, istənilən halda onlarancaq vicdanının səsinə qulaq asmaqla düzgün seçim edə bilərlər. Bu misalların hər biri jurnalist tələbələrə nəyin ona daha dəyərli olduğunu qərar verməyi diktə edir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, digər sosial institutlar kimi jurnalistikada öz daxili qanunauyğunluqları ilə inkişaf edir və dövrün, zamanın onun qarşısına qoyduğu mürəkkəb problemlərin həllinə çalışır. Belə problemlərdən biri də Jurnalist yaradıcılığının etik istiqamətləridir. Jurnalistikakanın ictimai funksiyaları media əməkdaşlarının qarşısında bir sıra yeni tələblər qoyur. Bu, hər şeydən əvvəl, jurnalistin peşəkarlıq məharətini və onun ustalıqla həyata keçirilməsini tələb edir.

Belə keyfiyyətlərin əlaqələndirilməsi, hər şeydən əvvəl, onunla şərtlənir ki, məlumatlandırmaq, maarifləndirmək, əyləndirmək kimi fundamental funksiyaları öhdəsinə götürmüş jurnalistikakanın nümayəndələri üçün əsas meyar peşəkarlıqdır. Jurnalistin belə bir keyfiyyəti əzx etməsi üçün onun mahiyyətini tədqiq etmək, onların praktik fəaliyyətində həmin keyfiyyətin aşkara çıxması prosesini nəzərdən keçirmək, bu cür bilik və peşə vərdişlərinə sahib olmağa kömək edən şərt və qaydaları müəyyənləşdirmək gərəkdir.

Jurnalist öz fəaliyyətini daxili məsuliyyət hissi ilə ya-naşı, həm də «Kütłəvi informasiya vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanununa, digər əlaqədar qanunvericilik aktlarına, auditoriyanın, peşə mühitinin hamı tərəfindən qəbul edilən prinsip və normalarına uyğun qurmalıdır.

Cəmiyyətin etik normaları jurnalistikada məlumatları

toplamaq, işləyib hazırlamaq və çap etdirməkdən ibarət olan fəaliyyəti sahəsində öz peşəkarlıq rolunun icrası gedisində jurnalistlə qarşılıqlı əlaqədə olan adamların ümidi və arzularında əks olunur. Demək olar ki, bunların hamisini jurnalist informasiya mənbələri ilə bilavasitə temasda olması nəticəsində əldə edir.

Məlumatları toplamaq üçün adamlara müraciət edərkən, onları işləyib hazırlamaq və istifadə etmək üsulları barədə düşünərkən, demək olar ki, bütün yaradıcılıq prosesində jurnalist bir sırə mühüm peşə-etika problemləri ilə üzləşməli olur. Onların içərisində qarşidakı söhbətin predmeti barədə nə dərəcədə məlumata malik olmasını qiymətləndirmək, məlumat mənbəyini seçmək, tanışlıq üsulu jurnalistə əxlaqi inam yarada bilən davranış manerasını müəyyənləşdirmək, məlumat üçün söhbətdəsha müraciəti əsaslandırmaq, informasiyanın qeydə alınması üsulunun daha əlverilişli olanını tətbiq etmək, həmçinin məlumatlardan istifadənin xarakterini müəyyənləşdirmək, materialın dərc olunması ilə bağlı davranış forması seçmək kimi məsələlər durur. Beləliklə, jurnalistin yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün anlarında, məlumatı yiğmaq prosesindən başlayaraq, mətndə onlardan istifadə olunmasına qədər hər birinin öz məqamı var. Jurnalist fəaliyyətinin etik problemlərinin xüsusi əhəmiyyəti, hər şeydən əvvəl, onunla izah olunur ki, informasiya geniş auditoriyaya təkcə müəllifin deyil, həm bütövlükdə informasiya vasitəsinin adından satdırılır.

Etik koteklərin ən əsası KİV-i ictimai marağa münasibətdə səmimiliyə, düzgünüyüə, qərəzsizliyə, doğruluğa, adamların şəxsi həyatına hörmət göstərməyə, məsuliyyətə çağırır. Bütün bunlara – normalara, prinsiplərə, qanunlara hörmətlə yanaşmaq, onları gözləmək, əməl etmək və peşəkar olmaq jurnalist üçün ən vacib şərtlərdir. Tanınmış tədqiqatçı Q.V.Lazutina jurnalistin professional şüur formalarını belə təsnifləndirir: «Jurnalistin fərdi şüurundakı professional təsəvvürlərin ən rasional və mücərrəd formaların-

dan **birincisi** onun həyata baxışıdır. Bu baxış əvvəlki yaşam və peşə kontekstində şəxsiyyət seçimindən keçmiş biliklərin, normaların və dəyərlərin mənimsənilməsinin anlaşılan, sözlə ifadə oluna bilən nəticələridir. O, bir qayda olaraq, Jurnalistin peşə mövqeyinin əsasını təşkil edir. Jurnalistin peşə şüurunun şəxsiyyətdə təzahürünün **ikinci** forması təcrübədə sinanmış, şəxsiyyətin bilavasitə öz təcrübəsinə əsaslanan ikinci seçiminin yekunu olan rasional əqidə, yaxud məsləkdir. Bunun nəticəsində əqidə aşkar emosional çalar kəsb edir. Əqidə jurnalistdə öz peşə mövqeyini gerçəkləşdirmək üçün yüksək iradə hazırlığı stimullaşdıraraq ona bütövlük və dözüm gətirir.

Üçüncü forma jurnalist fəaliyyətinin bu və ya digər cəhətlərinə sabit emosional münasibətdən ibarət olan hissələrdir. Emosiyalardan fərqli olaraq hissələr peşə də-yərlərinin mənimsənilməsinin şüurdansonrakı mərhələsi ilə eyni vaxtda fəaliyyətə başlayır. Bu mərhələdə peşə mövqeyi Jurnalistin həyatdakı mövqeyinin üzvi tərkib hissəsinə çevirilir, onun gerçəkləşdirilməsi üçün şüurlu iradi cəhdərə tələb olunmur, üstəlik də peşə mövqeyi jurnalistin peşə bacarığının yüksək səviyyəsi vasitəsilə reallaşır. Bu halda hissələr meydana çıxan peşə vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə yönəlmış psixoloji köklənmə kompleksinin avtomatik işə düşməsinə siqnal funksiyasını gerçəkləşdirir¹.

Jurnalistin ünvanına ən çox söylənilən ittihamlar bunlardır: faktların təhrif olunması, həqiqətin gizlədilməsi, şəxsi həyata müdaxilə, «çapa məsləhət bilinməyən» məqamların ictimaiyyətə açıqlanması, başqalarının adından danışmaq hüququnu mənimsəmək, tənqidi təhqirlə səhv salmaq, informasiya mənbəyini göstərməmək və s.²

Bütün bunlar həm jurnalistin peşə davranışını qaydalarına ziddir, həm də inzibati xətalar kimi qiymətləndirilə bil-

¹ Azərbaycan Mətbuat Şurasının bülletenni, 2004, № 1-2.

² Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. Москва, 2000, с. 85.

lər. Azərbaycan Jurnalistlərinin Peşə Davranışı Qaydalarında göstərilir ki, medianın əsas vəzifəsi faktı olduğu kimi çatdırmaq, həqiqətə xidmət etmək, dəqiqliyi və obyektivliyi gözləməkdir¹. Həmin Qaydaların 3-cü prinsipinin 3-cü maddəsində deyilir: «Jurnalist vətəndaşların şəxsi həyatına aid faktları ... özlərinin razılığı olmadan yaya bilməz».²

KİV-in və jurnalistin mövcud qanunvericiliyi pozması nəticə etibarilə hüquqi məsuliyyətə səbəb olur və müvafiq pozuntulara görə onlar müəyyən edilmiş qaydada mülki, inzibati cavabdehlik, hətta cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Açıqlanması qanunla qadağan edilən məlumatların açıqlanması, eləcə də vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd edilməsi informasiya azadlığından sui-istifadə kimi qiymətləndirilir.

Jurnalist etikası, hər şeydən əvvəl, qələm sahibinin öz vicdanı, əməkdaşı olduğu redaksiya, auditoriya, haqqında yazdığı adamlar və bütövlükdə cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşımıası, hər bir addımını ölçüb-biçməsi deməkdir.

Jurnalist yaradıcılığındaki bu cür nöqsanlar əksər hallarda peşəkarlığın çatışmazlığından irəli gəlir. Ekstremal vəziyyətdə olan, stress keçirən adamlarla ünsiyyət qurmaq çox çətindir. Bu vəziyyətdə söhbəti səmərəli etmək üçün jurnalist həmsöhbətinin psixoloji vəziyyətini nəzərə almmalıdır. Dözüm, xeyirxahlıq, təəssüf nümayəşkaranə olmamA-lıdır. Çünkü bu zaman jurnalist həmsöhbətində özünə qarşı nifrət yarada bilər. Jurnalistin bu məqamdakı empatiya hissəleri səmimi və təbii olmalıdır. Sualı cavab verməkdən imtina etmək həmsöhbətin hüququdur. Peşəkarlıq elə bu məqamda düzgün yanaşma tapmaq bacarığıdır. Sözsüz ki, əsl peşəkar jurnalist etik normalar, qanunlar çərçivəsindən qalib çıxır. Və təbii ki, peşəkarlıq hər kəsə nəsib olmur. Nəyi tapmaq, necə tapmaq və necə yaymaq? Jurnalistin peşəkarlığı məhz bu qərarın qəbulunda özünü bürüzə verir.

¹ Bax: Azərbaycan Mətbuat Şurasının bülletenni, 2004, № 1-2, s. 12.

² Yenə orada, s. 13.

Təbii, müəyyən sahədə əsaslı bilik, hərtərəfli təhsil, yüksək hazırlıq səviyyəsi, ümumi mədəniyyət və s. peşəkarlığın əsas amillərindəndir.

xxx

Jurnalıstlər kitabın əhəmiyyəti haqqında.

Dosent Nəsir Əhmədli

«Jurnalıst etikası» ayrıca fənn kimi tədris olunsa da, onun öyrədilməsi ilə bütün müəllimlər məşğul olmalıdır. Mətbuat tarixçiləri bu işin əvvəllər necə olduğunu, H.Zərdabinin və sonrakı tanınmış publisistlərimizin etika normalarına necə əməl etdiklərini, jurnalıstika nəzəriyyəçiləri məsələlərin nəzəri cəhətdən necə qoyulduğunu və onun gerçəkləşdirilməsi üsullarını açıqlamalıdır. Televiziya və radio jurnalistikasında bu məsələyə daha çox diqqət yetirilməlidir, çünki etika normalarının pozulması özünü buRada daha qabarlıq göstərir və ictimai rəyə daha çox təsir edir.

Mənim tədris etdiyim «Jurnalıstin nitq mədəniyyəti» fənninin jurnalıst etikası ilə əlaqəsi daha sıxdır. Eyni fikri məqsəddən asılı olaraq müxtəlif dil vahidləri və cümlə strukturları ilə ifadə etmək olar. «Salonun yarısı tamaşaçılarla dolmuşdu», «Salonun yarısı boş qalmışdı». İkisi də eyni fikri ifadə edir, amma münasibət başqadır. Buna görə də söz, ifadə vasitəleri seçimi, fikrin təqdimat formaları jurnalıst etikasının mühüm tərkib hissələrindəndir. Kiminse işindən narazılığı mənaya heç bir xələl gəlmədən, həmin adamin şərəf və ləyaqətinə toxunmadan da bildirmək olar.

Gələcək jurnalıstlərin ixtiyarına verilən bu yeni dərs vəsaiti təqdirəlayıq bir işdir. Arzu edərdim ki, müəllif gələcəkdə onları daha sanballı dərsliklərlə sevindirsin və orada fənlərarası əlaqəyə xüsusi diqqət yetirsin.

Prof. Qulu Məhərrəmli

İstənilən elm sahəsinin, yaxud praktik fəaliyyətin əsasında onun istinad etdiyi və hamının əsaslandığı fundamental qaydalar mövcud olur. Bu qaydaların məcmusu istənilən sahədə fəaliyyət və davranış nüvəsi, əsas kodeksi, prinsipi sayılır. Belə prinsiplər jurnalistikada da var, onlar bütün KİV sahələrində, ayrı-ayrı qəzet-jurnal redaksiyalarında gözlənilir və jurnalistlərin fəaliyyətində əsas tutulur.

Bir qayda olaraq bu prinsiplər iki səviyyədə hazırlanır və tətbiq olunur: sosial-mənəvi aspektdə və praktik davranış səviyyəsində. Birinci məsələ daha çox jurnalistin peşəsi, özünüdərk səviyyəsi və cəmiyyət qarşısındaki məsuliyyəti ilə bağlıdır, ikincisi jurnalistin heç bir hüquqi sənədlə tənzimlənməyən, amma müəyyən etik normalara əsaslanan davranışları və peşə fəaliyyəti ilə əlaqədardır. Amma bu normalalar heç bir halda KİV-in, yaxud hansısa jurnalistin yaradıcılıq fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Ümumiyyətlə, jurnalistikada ümumi etik normaların olması və bütün jurnalistlərin onlara əməl etməsi çox zəruridir. Bu qaydaların gözlənilməsi cəmiyyətlə mətbuat arasında etimad və anlaşmanın artırır, Jurnalistləri uzun-uzadı məhkəmə çəkişmələrindən xilas edir.

Mən hesab edirəm ki, jurnalist tələbələr bu etik normaları hələ auditoriyada ikən əxz etməli, jurnalist yaradıcılığının incəlikləri ilə yanaşı, bu qaydaları da öyrənməlidirlər. Jurnalistlərin bilik və yaradıcılıq səviyyələri müxtəlif ola bilər, amma onlar etik qaydalara eyni dərəcədə əməl etməlidirlər. Bu mənada jurnalistika fakültəsində KİV-in hüquqi və etik tənzimlənməsi məsələlərinə diqqət yetirilməsi təqdirdəlayiq hesab olunmalıdır.

*Rəşad Məcid
«525-ci qəzet»in baş redaktoru*

«Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları» ciddi jurnalist üçün adicə sənəd yox, həm də mənəvi qaydadır.

«Azərbaycan Jurnalistlərinin Peşə Davranışı Qaydaları» ölkə jurnalistləri üçün vacib, əhəmiyyətli bir sənəddir. Düzdür, vaxtilə Azərbaycan Jurnalistlər İttifaqı belə bir etika kodeksi qəbul edib. Amma müstəqillik illərində bu məsələ yenidən gündəmə gəldi. 1998-ci ildə Bakı Mətbuat Klubu yarandıqdan sonra bu qurumun təsisçiləri ilk iclaslarında «Jurnalistlərin Peşə Etikası Kodeksi»ni imzaladılar. Bu kodeksi imzalamaqla Bakı Mətbuat Klubunun təsisçiləri jurnalist ictimaiyyətinin diqqətini bu əhəmiyyətli məsələyə yönəltmək istədilər. Sonralar Azərbaycanda fəaliyyət göstərən jurnalist qurumlarının, beynəlxalq təşkilatlarının keçirdikləri seminarlarda bu sənəd dəfələrlə müzakirə olundu. Nəhayət, 2003-cü il martın 15-də, Azərbaycan jurnalistlərinin I qurultayında Azərbaycan Mətbuat Şurası yaranılan vaxt həmin tədbirdə «Jurnalistlərin Etik Kodeksi»nin qəbulu da planlaşdırıldı. Qurultayda tədbir iştirakçılarının təkliflə, səsvermədən sonra bu sənəd «Azərbaycan jurnalistlərinin Peşə Davranışı Qaydaları» adlandırıldı. Mətbuat Şurasının üzvü olan 150-dən artıq qəzet və jurnal «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları»ni imzalamış sayıldı. Bunu imzalamaqla mətbuat Şurasının üzvü olan KİV-lər öz fəaliyyətində bu qaydalara əməl etmək barədə öhdəlik götürdülər. Təəssüflər olsun ki, indi də həm Mətbuat Şurasının təsisçisi olan və bu sənədi qəbul edən, həm də qurumun təsisçisi olmayan KİV-lərdə peşə davranışlı qaydalarının pozulması hallarına tez-tez rast gəlmək mümkündür. Bəzən qəzetlərdə şübhəli şəxs qismində saxlanılan vətəndaş məhkəmənin hökmü olmadan cinayətkar kimi qələmə verilir. Məsələn, «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları»nda göstərilir ki, jurnalist haqqında yazdığı hər bir şəxsin şərəf və ləyaqətinə, şəxsi həyatının toxunulmazlığı prinsipinə hörmətlə yanaşmalıdır. Qeyri-rəsmi mənbələrin verdiyi məlumatların həqiqətə uyğunluğu mütləq yoxlanılmalıdır. Jurnalist öz yazılarında vulqar ifadələrin, jarqonların işlədilməsindən çəkinməli, dilin təmizliyinin qorunub saxlanıl-

masına çalışmalıdır. Bu deyilənlər həmin sənəddə öz əksini tapmış müddəaların yalnız bir qismidir. Amma bu gün ölkədə nəşr olunan kütləvi informasiya vasitələrini izləsən görərsən ki, bir çox mətbu nəşrlər həmin qaydaların heç birinə əməl etmirlər. Şübhəsiz, bütün bunlar «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları»nın pozulması deməkdir. Amma bu sənəd qəbul olunandan, jurnalistlərin növbəti qurultaylarında buna müəyyən əlavələr ediləndən sonra da Azərbaycanın ciddi KİV-ləri «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları»na əməl etdilər. Ciddi jurnalist, jurnalist təhsili görmüş və jurnalistikə özünə peşə seçmiş vicdanlı qələm sahibləri, demək olar ki, bu prinsiplərin əksəriyyətini yerinə yetirir. Çünkü ciddi jurnalist üçün bu, adicə bir sənəd yox, mənəvi qaydadır. Lakin, bu prinsipləri hər bir jurnalistin gözləməsi vacibdir. Doğrudur, bəzi hallarda jurnalistin bu prinsiplərin hansındansa yan keçmək istədiyi hallar olub. Amma hər halda özünü ciddi, obyektiv hesab edən mətbuat belə məqamlara yol vermir.

Bununla yanaşı, qeyd etmək lazımdır ki, «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları» zaman keçdikcə daha da təkmilləşdirilməli və ora yeni bəndlər, fikirlər, ideyalar əlavə olunmalıdır. Çünkü jurnalistika inkişaf etdikcə, KİV-lər cəmiyyətin həyatına daha çox nüfuz etdikcə dövr, zamana uyğun olaraq müəyyən problemlər də ortaya çıxır. Bu problemlərin «Jurnalistlərin Peşə Davranışı Qaydaları»nda əksi ni tapması zəruridir.

KURSUN PREDMETİ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Müasir dövrde həm nəzəri tədqiqatlarda, həm də praktikada jurnalistin peşə etikasına böyük maraq və diqqət göstərilir. Şübhəsiz ki, bunun bir səbəbi KİV-in həyatımızda artan rolu ilə əlaqədardır. İnfomasiya və kommunikasiyanın cəmiyyətin bütün sferalarına nüfuz etdiyi danılmaz faktdır. Belə bir şəraitdə KİV yaşından, təhsil səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən şəxsə təsir edə bilir. Xüsusilə də auditoriyası daha böyük olan televiziya tamaşaçılarının psixikasına, onlarda müəyyən dünyagörüşünün formallaşmasına güclü təsir göstərir. Jurnalist əməyinin məhsulu kimi qəzet və jurnalların, radio və televiziya verilişlerinin əmtəə kimi nəzərdən keçirildiyi bir dövrde onların yaradıcılarının yüksək peşə mədəniyyəti, zövq sahibi olmaları, öz işlərini sivil qaydada qura bilmələri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünkü bəzən KİV vasitəsilə verilən materiallar öz məzmunu ilə təhlükəsiz, sağlam, əxlaqi cəmiyyətdə yaşamaq istəyi ilə ziddiyyət təşkil edir. Ona görə də kütləvi infomasiya vasitələrinin səviyyəsini yüksəltmək həmişə cəmiyyətin diqqət mərkəzində durur.

Məlumatlandırmaq, maarifləndirmək, əyləndirmək kimi fundamental funksiyaları öhdəsinə götürmiş jurnalistikanın nümayəndələri üçün əsas meyar peşəkarlıqdır. Jurnalistin belə bir keyfiyyəti əzx etməsi üçün onun mAhəyyətini tədqiq etmək, onların praktiki fəaliyyətdən həmin keyfiyyətin aşkara çıxmazı prosesini nəzərdən keçirmək, bu cür bilik və peşə vərdişlərinə sahib olmağa kömək edən qaydaları müəyyənləşdirmək gərəkdir.

Jurnalistlər öz fəaliyyətini daxili məsuliyyət hissi ilə yanaşı, həm də «Kütləvi infomasiya vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun, digər əlaqədar qanunvericilik aktlarının, auditoriyanın, peşə mühitinin ümumi prinsip və normalarına uyğun qurmalıdır.

Jurnalistlərin məlumatları toplamaq, işləyib hazırlamaq və çap etdirməkdən ibarət fəaliyyəti öz peşəkarlıq rolunun icrası gedisində jurnalistlə qarşılıqlı əlaqədə olan adamların ümidi və arzularında eks olunur. Demək olar ki, bunların hamısını jurnalist informasiya mənbələri ilə bilavasitə ünsiyətdən əldə edir.

Məlumatları toplamaq üçün adamlara müraciət edərkən, onları işləyib hazırlamaq və istifadə etmək üsulları barədə düşünərkən, demək olar ki, bütün yaradıcılıq prosesində jurnalist bir sıra mühüm peşə-etika problemlərini nəzərə almalı olur. Onların içərisində qarşidakının söhbətin predmeti barədə nə dərəcədə məlumatlı olmasını qiymətləndirmək, məlumat mənbəyini seçmək, tanışlıq üçün inam yarada bilən davranış manerasını müəyyənləşdirmək, müraciətin səbəbini əsaslandırmaq, həmcinin məlumatlardan istifadənin xarakterini müəyyənləşdirmək, materialın dərc olunması ilə bağlı münasib davranış forması seçmək kimi məsələlər durur. Beləliklə, jurnalistin yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün anlarında, məlumatı yiğmaq prosesində başlayaraq mətndə onlardan istifadə olunmasına qədər hər birinin öz məqamı var.

Jurnalist etikasının tədqiqatçısı D.S.Avraamov öz araşdırmalarında göstərmışdır ki, peşə normaları mənəviyyatın inkişaf tərəmələridir. E.A.Qrişen, Y.V.Sogomonov, D.S.Avraamov kimi tədqiqatçılar əxlaqın əməkdən yaranma konsepsiyasına əsaslanaraq göstərilər ki, əmək bölgüsü nəticəsində peşə əxlaqi professional əxlaqın prizması kimi çıxış edir.

Hələ kecən əsrin 70-80-ci illərində postsoviet dövründə jurnalistikyanın əxlaqi aspektində tədqiqi önce P.Buxarsevin və V.Tenyugun adı ilə bağlıdır. Artıq 30 ildir ki, «Jurnalist» jurnalının səhifələrində «Peşə etikası» rubrikası adı altında praktik hadisələr ətraflı surətdə araşdırılır. Ayrı-ayrı müəlliflər jurnalist etikasını müxtəlif aspektlərdən tədqiq edib və

onun xüsusi digər peşələrdən fərqli spesifikaya malik olduğunu söyləmişlər.

İnkişaf nəticəsində peşə əxlaqi özü də müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Bu baxımdan tədqiqatçılar peşə etikası ilə əlaqədar yeni əsərlər yazmış, qəbul edilmiş prinsip, davranış normaları ilə əlaqədar öz fikirlərini söyləmiş, onları daha aydın açıqlamağa çalışmışlar. Bu baxımdan Q.V.Lazutina, M.M.Şostak, S.A.Muratovun jurnalist etikası haqqında fikirləri bu gün daha çox maraqlı doğurur.

Azərbaycan tədqiqatçılarından C.Məmmədlinin «Jurnalistikaya giriş», «Müasir jurnalistika» adlı əsərlərində, ayrıca fəsil təşkil edən «Jurnalistin peşə etikası» bölməsində problemin bir çox cəhətlərinə toxunulur. O, yazır: «Peşə etikası tarixən yazılmamış «qanunlar» şəklində ortaya çıxır. İnsan hər hansı fealiyyəti sahəsində vicdanının səsinə, ədalətə, cəmiyyətdə müsbət qəbul olunan qaydalara söykənməklə iki başlıca məqsəd izləmişdir: 1. Peşənin, eləcə də bu peşənin ifaçısının lazımlılıq, yararlılıq səviyyəsini qaldırmaq; 2. Cəmiyyət, insan qarşısında məsuliyyətini dərk etmək»¹. Odur ki, etik kodekslərə riayət etmək çox vacibdir.

Etik kodekslərin ən birincisi KİV-i ictimai marağa münasibətdə səmimiliyə, düzgünlüyü, qərəzsizliyə, doğruluğa, adamların şəxsi həyatına hörmət göstəməyə, məsuliyyətə çağırır. Bütün bunlar – normalara, prinsiplərə, qanunlara hörmətlə yanaşmaq, onları gözləmək, tələblərinə əməl etmək və peşəkar olmaq jurnalist üçün ən vacib şərtləridir. Tanınmış tədqiqatçı Q.V.Lazutina jurnalistin professional şür formalarını belə təsnifləşdirir: «Jurnalistin fərdi şürurundakı professional təsəvvürlərin ən rasional və mücərrəd formalarından birincisi onun həyata baxışıdır. Bu baxış əvvəlki yaşam və peşə kontekstində şəxsiyyət seçimindən keçmiş biliklərin, normaların və dəyərlərin mənimmsənilməsinin anlaşılan, sözlə ifadə oluna bilən nəticələridir. O, bir

¹ Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003, səh. 126

256139

qayda olaraq, jurnalistin peşə mövqeyinin əsasını təşkil edir»¹. Jurnalistin peşə şüurunun şəxsiyyətdə təzahürünün ikinci forması təcrübədə sınanmış, şəxsiyyətin bilavasitə öz təcrübəsinə əsaslanan ikinci seçiminin yekunu olan rasional əqidə, yaxud məsləkdir. Bunun nəticəsində əqidə aşkar emosional çalar kəsb edir. Əqidə jurnalistdə öz peşə mövqeyini gerçəkləşdirmək üçün yüksək iradə hazırlığı stimullaşdıraraq ona bütövlük və döyümlülük gətirir.

Üçüncü forma jurnalist fəaliyyətinin bu və ya digər cəhətlərinə sabit emosional münasibətdən ibarət olan hissələdir. Emosiyalardan fərqli olaraq hissələr peşə dəyərlərinin mənimsənilməsinin şüurdan sonrakı mərhələsi ilə eyni vaxtda fəaliyyətə başlayır. Bu mərhələdə peşə mövqeyi jurnalistin həyatdakı mövqeyinin üzvi tərkib hissəsinə əvrilir, onun gerçəkləşdirilməsi üçün şüurlu iradı cəhdlər tələb olunmur, üstəlik də peşə mövqeyi jurnalistin peşə bacarığının yüksək səviyyəsi vasitəsilə reallaşır. Bu halda hissələr meydana çıxan peşə vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə yönəlmış psixoloji köklənmə kompleksinin avtomatik işə düşməsinə siqnal funksiyasını gerçəkləşdirir»².

Jurnalistin ünvanına ən çox söylənilən ittihamlar: faktların təhrif olunması, həqiqətin gizlədilməsi, şəxsi həyata müdaxilə, «çapa məsləhət bilinməyən» məqamların ictimaiyyətə açıqlanması, başqalarının adından danışmaq hüququnu mənimsəmək, tənqidü təhqirlə səhv salmaq, informasiya mənbəyini göstərməməkdən və s. ibarətdir.

Bütün bunlar həm jurnalistin peşə davranışı qaydalara ziddir, həm də inzibati xətalar kimi qiymətləndirilə bilər. Azərbaycan Jurnalistlərinin Peşə Davranışı qaydalarında göstərilir ki, medianın əsas vəzifəsi faktı olduğu kimi çatdırmaq, həqiqətə xidmət etmək, dəqiqliyi və obyektivliyi gözləməkdir. Həmin qaydaların 3-cü prinsipinin 3-cü

¹ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. Москва, 2000, с. 69.

² Bax: Azərbaycan Mətbuat Şurası bületeni, 2004, № 1-2, s. 12.

maddəsində deyilir: «Jurnalist vətəndaşların şəxsi həyatına aid faktları ... özlərinin razılığı olmadan yaya bilməz».

KİV-in və jurnalisten mövcud qanunvericiliyi pozması nəticə etibarilə hüquqi məsuliyyətə səbəb olur və müvafiq pozuntulara görə onlar müəyyən edilmiş qaydada mülki, inzibati, hətta, cinayət məsuliyyəti daşıyırlar.

Açıqlanması qanunla qadağan edilən məlumatların faş edilməsi, eləcə də vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd edilməsi informasiya azadlığından sui – istifadə kimi qiy-mətləndirilir.

Jurnalist etikası, hər şeydən əvvəl, qələm sahibinin öz vicedanı, əməkdaşı olduğu redaksiya, auditoriya, haqqında yazdığı adamlar və bütövlükdə cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıması, hər bir addımını ölçüb-biçməsi deməkdir.

Jurnalist yaradıcılığındaki bu cür nöqsanlar əksər hallarda peşəkarlığın çatışmazlığından irəli gəlir. Ekstremal vəziyyətdə olan, stres keçirən adamlarla ünsiyyət qurmaq çox çətindir. Bu vəziyyətdə söhbəti səmərəli etmək üçün jurnalist həmsöhbətinin psixoloji vəziyyətini nəzərə alməlidir. Dözüm, xeyirxahlıq, təəssüf nümayəşkaranə olmamalıdır. Çünkü bu zaman jurnalist həmsöhbətində özünə qarşı nifrət yarada bilər. Jurnalistin bu məqamda empatiya hissələri səmimi və təbii olmalıdır. Verilən sualdan imtina etmək həmsöhbətin hüququndur. Onu cavab verməyə məcbur etmək olmaz. Peşəkarlıq elə bu məqamda düzgün yanaşma üsulu tapmaqla onu dapişdırmağı bacarmaqdır. Əsl peşəkar etik normalar, qanunlar çərçivəsində qalib çıxır. Və təbii ki, peşəkarlıq hər kəsə nəsib olmur. Nəyi tapmaq, necə tapmaq və necə yaymaq? Jurnalistin peşəkarlığı məhz bu qərarın qəbulunda özünü bürüzə verir.

Təbii, müəyyən sahədə əsaslı bilik, hərtərəfli təhsil, yüksək hazırlıq səviyyəsi, ümumi mədəniyyət və s. peşəkarlığın əsas amillərindəndir.

Jurnalist etikasına maraq təkcə bizim ölkədə artmir. Hələ XX əsrin II yarısında o, qlobal xarakter almışdı.

Əvvəllər belə maraq dalğası əsrin başlangıcında yaranmışdır. Avropa və Amerikada güclü qəzet monopoliyaların yaranması, mətbuatdan kütləvi şurun manipulyasiyası üçün geniş istifadə olunmağa başlanması etik normaları ön plana çəkmişdir.

Göründüyü kimi, jurnalist etikası probleminin tədrisi nəzəri və praktik baxımdan böyük əhəmiyyətə malikdir.

Jurnalistik fakültəsinin tədris planında son illər bu sahənin daha dərindən nəzərə alınması, jurnalist etikasının öyrənilməsinin vacibliyi bütün kəskinliyi ilə qarşıya qoyulur. Müasir şəraitdə informasiya vasitələrində jurnalist etikasının pozulması, peşə etikasına etinasızlıq faktları da belə bir fənnin tədrisinə ehtiyac olduğunu aydın göstərir.

JURNALİSTİN PEŞƏ ƏXLAQININ FORMALAŞMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ

I. Əxlaq – etika

Əxlaq, mənəviyyat haqqında elm olan etika qədim yunan sözü «ethos»la əlaqədar olub bir vaxtlar birgə yaşayış məskənini bildirirdi. İctimai inkişafın sonrakı gedişində bu termin adət, xarakter, fikir tərzi kimi yeni mənalar kəsb etməyə başladı. Antik fəlsəfə isə ona bu və ya digər sosial hadisənin təbiətini, sabit xarakterini ifadə edən terminoloji mənə verdi, insanların adət və xarakterinin birgə yaşayışda meydana gəldiyini ehtiva etdi.

Inkişaf nəticəsində əxlaq özü də müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmış, hətta yeniləri də yaranmışdır. Yaranan bu əxlaqlar müxtəlif adlar qazandı: əmək əxlaqi, məişət əxlaqi, vətəndaş əxlaqi.

İnsanların yaşadıqları, düşdükləri müxtəlif mühitlərdə hərəkətlərini nizamlaması üçün bu əxlaqlar əvəzedilməz rol oynayır.

«Əmək əxlaqi bütovlukdə sosial təcrübə ilə formalaşır... İnsanın tutduğu yerdən asılı olmayaraq, onun

əxlaqında, hərəkətində əməyə qarşı elə münasibət yaranmalıdır ki, cəmiyyətin fonduna, həyatın təminatına vacib qida yaratınsın, bir sözlə, insanın yaşamasına səbəb olsun»¹.

Tarixi inkişafın sonrakı mərhələlərində əxlaqın bütün çoxcəhətli sahələrini öyrənən bu elm yeni keyfiyyətlər qazanaraq müasir səviyyəyə gəlib çıxdı.

Etika cəmiyyətin əxlaqi cəhətdən parçalanmasını, mənəvi sərvətlərin ona xas olan fundamental münaqişəsini aşkarla çıxarıır və bununla da baş verən əxlaqi proseslərin mahiyyətinə nüfuz edir. Bu mənada onun qarşısında ucsuzbucaqsız dərkətmə üfüqləri açılır.

Etika normativ elm olduğu üçün ənənə, davranış normalarını sadəcə eks etdirməklə kifayətlənmir, həm də onların tənqididə, analitik təhlilini verir, bu və ya digər davranış normallarına üstünlük verilməsini əsaslaşdırı bilir.

Etik davranış normaları isə cəmiyyətin tələbatından, insanların özlərini aparmasında müəyyən qaydalara tabe olmaq zərurətindən irəli gəlir. İnsanlar davranışlarında nəyin pis, nəyin yaxşı olduğunu, hansı hərəkətin bəyənilmədiyini və ya təqdirdəlayiq olmadığını, xeyir və şər kateqoriyalarının köməyilə qiymətləndirir.

«Norma», «qayda», «qadağan», «tələb», hətta «prinsip» kimi tənzimləyici anlayışlar funksiya etibarı ilə yaxındır və mənaca müəyyən qədər bir-biri ilə əlaqədardır. Normalar dedikdə davranışın hər hansı bir xüsusi tərəfini tənzim edən göstərişlər, anlayışlar nəzərdə tutulur.

Başqa əxlaqi keyfiyyətlər kimi, sadə əxlaq normaları da ictimai şüurdan doğur, ictimai-iqtisadi varlığı eks etdirir. Onlar insanların gündəlik həyatı üçün əxlaqi əsas yaradır. Sadə əxlaq normaları adı altında başa düşdüyümüz əxlaqi keyfiyyətlərə riayət edilməyəndə insanlar arasında konfliktlər baş verir.

Sadə əxlaq normaları cəmiyyətin min illər ərzində inkişafı nəticəsində insanlar tərəfindən yaradılmış və müx-

¹ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2000, с. 31.

təlif siniflərə xas olan əsas qaydalarıdır. Bunlar ən müxtəlif siniflər mühitində insanların davranışını tənzim etmək üçün lazımlı olan normalardır.

Sadə əxlaq normaları öz təşəkkülünü əxlaqi münasibətlərdə tapır. İnsanların həyatında və münasibətlərdə düzlük və doğruluq, sadəlik və təvazökarlıq, nəzakət, prinsipi-allıq, xeyirxahlıq və s. əxlaqi normalar, hər şeydən əvvəl, həqiqi insanpərvərliyin yaranması, insan ləyaqətinə və şüuruna hörmət, başqa sözlə, insanları bir-birinə yaxınlaşdırıran qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı hörmətə şərait yaradan vasitədir.

Başqasının halına acımaq, dərdinə şərik olmaq, mehribanlıq, nəzakət, qayğıkeşlik, təvazökarlıq və s. əxlaqi keyfiyyətlər lap qədimdən ən müxtəlif sinfi mühitdə qiymətləndirilir. Yalançılıq, xəyanət, satqınlıq, daşqəlblilik, böhtan və s., hər necə olursa-olsun, pislənirlər. Əxlaqın sadə, elementar qaydaları sanki elə ümumi «fon» yaradır ki, insanların ünsiyyətini, əxlaqi mədəniyyətini bu «qızıl fon» olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Cəmiyyətin etik normaları onun inkişaf səviyyəsini göstərən amillərdəndir. Əxlaq cəhətdən kamil olmayan cəmiyyətin uğurları da keçici olur. Bu mənada yaşadığımız dövrün, zamanın tələbləri, ağrısı, acısı bizim əxlaqi dünyagörüşümüze təsir edir, onu formalasdırır. Əxlaqi normaların meydana çıxmásında siyasetin, fəlsəfənin, elm və incəsənətin böyük təsiri olduğu kimi, əxlaqi normaların tənzimlənməsində də tarixi ənənələrin rolü böyükdür. Bütün bunlar əxlaq-etika münasibətlərinə həssas yanaşlığı, onu daim diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun əxlaqi təcrübəsi də zənginləşir, insani münasibətlərin bölünməsi, şaxələnməsi prosesi baş verir.

Cəmiyyətin əxlaqi mənzərəsində insanların peşəkarlığını əks etdirən çalarlar həmişə olur. Müxtəlif peşə sahibləri

qarşısında da ayrı-ayrı istehsal sahələri həmçinin əxlaqi tələblər qoyulur.

Əlbəttə, bu heç də o demək deyil ki, dünyadakı peşələrin sayı qədər də əxlaq növləri mövcuddur. Peşə əxlaqının keyfiyyətlərini öyrənən elm sahəsi peşə etikası adlanır. «Peşə» sözünün ilkin mənası özünü yüksək xidmətə həsr etməklə bağlı olmuşdur.

Peşə əxlaqı ümumi əxlaq qaydalarından kənardə mövcud deyil. O, ümumi əxlaqın, əxlaq qaydalarının bir hissəsi olub onun çoxsaylı strukturunu təqlid edir. Peşə əxlaq qaydaları özündə ictimai münasibətlərlə kifayətlənən insanların vəzifə borclarını və peşəkar əxlaqi mühitdəki davranış qaydalarını da birləşdirir. Ümumiyyətlə, peşə əxlaqı bu və ya digər fəaliyyət növünün şərtlərinə uyğun, konkretləşdirilmiş ümumi əxlaq normaları kimi nəzərdən keçirilir.

Peşə etikası tarixən yazılmamış «qanunlar» şəklində ortaya çıxır. İnsan hər hansı fəaliyyət sahəsində vicdanın səsinə, ədalətə, cəmiyyətdə müsbət qəbul olunmuş qaydalara söykənməklə iki başlıq məqsəd izləmişdir: 1. Peşənin, eləcə də bu peşənin ifaçısının lazımlılıq, yararlılıq səviyyəsinə qaldırmaq; 2. Cəmiyyət, insan qarşısında məsuliyyətini dərk etmək¹.

Peşə etikası ümumi etikanın norma və prinsiplərinin konkret peşələrin əxlaqında özünəməxsus şəkildə təzahürü haqqında təlimdir. Eyni zamanda o, ictimai mənafə ilə şəxsiyyətin mənafeyini uyğunlaşdırın vasitədir. Peşə etikanının ən mühüm xüsusiyyəti peşə borcunun daha müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə yardım etməkdən ibarətdir.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun əxlaqi təcrübəsi də zənginləşir, insanı münasibətlərin bölünməsi, şaxələnməsi prosesi baş verir. Cəmiyyətdə xüsusi peşə əxlaqının olması,

¹ Məmmədli C.Ə., Rəhimova S.İ. Jurnalistin peşə etikası. Bakı Universitetinin Xəbərləri. Bakı, 2000, № 4, s.131

əməyin tarixən təşəkkül tapmış peşə bölgüsünün nəticələrindən biridir.

Başqasının bacarmadığını edənlər, onların xidmətlərindən istifadə edənlərə münasibətdə dərhal müəyyən vəzifələr qarşısında qalırlar. Bir sırada hallarda bu, cəmiyyətdə peşə qruplarının əxlaqi nüfuzunu qorumağa, onlara inam yaratmağa və öz inkişafı üçün əlverlişli, ilkin əxlaqi şərtlər tərtib etməyə qabil olan xüsusi kodekslər, «andlar» hazırlamağı tələb edir. Belə bir cəhəti təsadüfi hesab etmək olmaz, peşəyə, bəlkə də, ən ilk sədaqət andı insana insanpərvərcəsinə xidmət etməyi öhdələrinə götürmiş adamlar arasında meydana gəlmişdir.

Peşə kodekslərinin meydana gəlməsini və inkişafını əxlaqi tərəqqinin komponentlərindən biri hesab etmək olar. Peşə əxlaqi kodeksləri ümumi əxlaq sistemi ilə sıx vəhdətdədir. Onlar əxlaqın ümumi prinsip və tələblərini daha konkretləşdirilmiş formada (həmin peşəyə uyğun olaraq) təcəssüm etdirir.

Tarixi təcrübə göstərir ki, yüksək əxlaqi tələblərin, həm də xüsusi peşə əxlaqının zəruriliyi birinci növbədə tibb, hüquq, pedaqogika, elm, jurnalistika sahələrində, yeni şəxsiyyətin tərbiyəsi və təlabatının ödənilməsilə bilavasitə əla-qədar olan sferalarda təzahür edir.

Vəzifə borcu və öhdəlik anlayışları ilə bağlı kodekslər antik dövrdə də olub.

Qədim fəlsəfi ədəbiyyatda da öhdəlik etikasına rast gəlmək mümkündür. Afina cəmiyyətinin dəyərlərini şübhəyə almaqda günahkar bilinmiş filosof Sokratın həyatında da bu etikanın təsirini izləmək olar. Ona zəhər qəbul etməklə ölüm cəzası kəsilmişdi. Öhdəlik etikasının gücünü nümayiş etdirərək Sokrat bir vətəndaş kimi özünün «qanun qarşısında boyun əymək» öhdəliyinə əsaslanır və dostlarının təklif etdiyi qaçmaq imkanından imtina edir.

Əksər ərəb ölkələrində məqbul olan davranışlı kodeks şəklinə salmaq üçün e.ə. 1760-cı ildə Babilistanda tərtib

olunmuş və özündə qədim Şumer və Akkad qanunlarını hifz edən Hammurapi kodeksi də adı çəkilən etikaya nümunədir. Kodeksdəki başlıca əxlaqi şərt güclüdən zəifi incitməməyi tələb edirdi.

Bir sıra müasir peşələrdə (həkimlik, hüquqşünaslıq) bu prinsip hələ də tətbiq olunur. Həmin peşələrin sahibləri onlara müraciət edənlərlə müqayisədə daha üstün biliyə və peşəkar qabiliyyətə malikdirlər. Məhz kodekslər bu bilgilərdən və vərdişlərdən pis məqsədlər üçün istifadənin qarşısını almağa çalışır.

Peşə funksiyalarının uğurlu icrası mütəxəssislərin səriştəliliyinə ciddi tələblər verir. Lakin bu azdır. Ona görə də yüksək peşəkarlığın məsuliyyətini dərindən dərk etmək qabiliyyəti ilə öz peşə borcunu qüsursuz yerinə yetirmək əzminin birləşdirilməsi zəruridir.

II. Peşə etikalarının yaranması

Peşəkar qurupların bir-birindən ayrılması tarixən təşəkkül tapmış əmək bölgüsü əsasında baş verir. Elə əxlaqın peşəkar spesifikasının mənbəyini də haqlı olaraq bunda görürler.

Peşə etikası ilə bir sıra filosof və sosioloqlar məşğul olmuşlar. Fransız sosiologiyasının banisi Dürgheym peşə əxlaqına cəmiyyətdə olan bütün əxlaqi münasibətlərə nisbətdə daha çox üstünlük verərək onun mövqeyini, yerini ailə əxlaqi ilə vətəndaşlıq əxlaqi arasında müəyyənləşdirir. Peşə etikası, peşə əxlaqı sosial hadisədir və cəmiyyətdə baş verən proseslərin təsirinə məruz qalır. «İstənilən profesional etika ilk növbədə peşə sahibinin özünəməxsuz sosial rolundan asılı olaraq, ümumi mənəvi tələblərin reallaşdırılmasının konkret şərtlərini öyrənir. O, yaradıcı təcrübədə ümumi mənəvi tələblərin fəaliyyətini gücləndirən davranış qaydalarını saf-çürük edir və onların norma halında

peşəkar qrupların ümumi mənəviyyat sisteminə daxil olmasına kömək edir»¹.

Peşə etikasının ən qədim növlərindən biri pedaqoji etikadır. Pedaqoji etika müəllim fəaliyyətini tənzim edən norma və qaydaların meydana gəlməsi qanunauyğunluqlarını, onun ictimai dəyərinin mahiyyətini açıb öyrənir. Müəllim ziyali adlanan sosial qrupa daxil olan şəxsdir. Müəllimin başlıca vəzifəsi yetişməkdə olan nəslin təhsili, təlimi və tərbiyəsi ilə birbaşa məşğul olmaqdır.

Pedaqoji etikanın əsas xüsusiyyətlərindən biri onun obyekti olan insanın bu gününə, gələcəyinə məsuliyyət daşımasıdır.

Pedaqoji etikada nitq mədəniyyəti qaydalarının gözlənilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Müəllim nüfuzunun qorunması onun pedaqoji fəaliyyətində son dərəcə böyük rol oynayır. Cəmiyyətdə ikinci başqa bir peşə sahibi tapmaq çətindir ki, onun davranışları müəllim qədər ciddi nəzarət altında olsun. Müəllimin bütün hərəkəti, davranışları, oturuşuduruşu, geyimi, danışığı və münasibətləri nümunə olmalıdır.

Ən qədim peşə etikaları sırasında tibbi etikanın özünəməxsus yeri var. Tibb etikası həkimlə xəstə, həkimlə kollektiv, cəmiyyət, dövlət, həkimlə tibb işçiləri arasındaki münasibətləri tənzim edən normaların məcmusudur. Tibb etikası həkimdən şəfqətli, xeiirxah, təmkinli, səbirli və hövəsələli olmayı tələb edir. Tarixdə məşhur «Hippokrat andı» geniş yayılmışdır. «Hippokrat andı» həkimdən vicdanlılıq, sadəlik, hörmət, qətiyyətlilik və s. tələb edir. Heç bir peşə sahibi həkim qədər insan həyatının həm bioloji, həm də sosial sahələrinə nüfuz edə bilməz.

Ən qədim peşə etikaları olan pedaqoji və tibbi etikadan sonra bir sıra peşə etikaları meydana gəlmişdir. Bunların etikaları sırasında jurnalist etikasının özünəməxsus yeri vardır. Bu peşə etikası əxlaqi-psixoloji problemlərin

¹ Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста, изд. МГУ, 1999, с. 17.

irəli sürülməsi, faktların işıqlandırılmasına obyektiv yanaşma, onların qiymətləndirilməsinin əsaslandırılması üçün əxlaqi məsuliyyət dərəcəsi müəyyən edir.

Jurnalist əməyinin özü, ən başlıcası isə onun nəticəsi bəzilərinin marağına toxunur. Jurnalistic qələmi, sözü onun əlində qüdrətli silahdır. Jurnalistika cəmiyyətin inkişaf və tənəzzül etdiyi ətraf mühitdir və mühit nə qədər təmizdirsə, cəmiyyət də bir o qədər təmizdir. Elə bu səbəbdən də Jurnalist etikası ilə bağlı olan narahatlıqlar heç də təsadüfi sayılmamalıdır. Lakin jurnalist fəaliyyətinin etik tənzimlənməsində təkcə ictimaiyyətin maraqlı olduğunu zənn etmək yanlış olardı. Burada jurnalistlərin də öz maraqları var. Əvvəla ona görə ki, kodekslərin köməyilə özünü tənzimləmə, mətbuat azadlığını mümkün dövlət nəzarəti və müdaxiləsindən qorumuş olur. İkincisi, auditoriyanın inamı təkcə mənəvi kateqoriya deyil və bu inamın itirilməsi pul-maliyyə itkisi ilə də nəticələnə bilər. Ona görə də jurnalist etikasının müasir tələblərə cavab verməsi həm jurnalistlər, həm də ictimaiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Jurnalist etikası bütün peşə etikalarının ən mütərəqqi cəhətlərini özündə birləşdirməli, onların yüksək ifadə forması olmalıdır.

Jurnalist kimdir? Onu adı insanlardan fərqləndirən cəhətlər hansılardır?

Jurnalist sadə bir insandır, lakin o daim xalq içəri-sində olur. Jurnalistdən müxtəlif mürəkkəb situasiyalarda siyasi uzaqgörənlik, mühakimələrində prinsipiallıq, insani münasibətlərdə səmimiyyət, saflıq və həssaslıq tələb olunur. «Jurnalistlər insandır və həm də bir peşənin insanlarıdır».

Deməli, düşüncələrdə olan fərqlərə baxmayaraq onların davranışları əvvəla insanlıq üçün eyni olan mənəviyyat qanunları və jurnalistikən fəaliyyət kimi özünəməxsus «peşə-mənəvi koordinatlar sistemi» tərəfindən istiqamətlənməlidir», lakin «O başqa məsələdir ki, sosial varlıq müxtəlif qəribəliklərin tükənməz mənbəyidir və hər adam onların

sınağından üzü ağ çıxmır. Jurnalistlərdən hansısa heç nəyə baxmadan mənəviyyatın, peşə əxlaqı yetkinliyinin yüksək səviyyəsinə qalxır, başqa birisi isə, təəssüf ki, peşə üçün biabırçı xəcalətə çevrilir. Hərdən elə olur ki, o özü də bunu dərk etmir. Amma vay o gündən ki, o bunu yaxşı başa düşsün. Onda özünü gözlə. Çünkü bu adamlar özündən razı müştəbehlərə çevrilirlər. Beləsinə Allah bir balaca istedad versə, onda bu adam özünə haqq qazandıraraq bütün günahlarını peşənin üzərinə yuxacaq. Belə ki, jurnalistikanın nə olduğunu dərk etmək olduqca vacibdir»¹.

Rusiyada ilk dəfə olaraq R.Q.Buxarsev peşəkarlıq etikasının təbiətinin aydınlaşdırmasına müraciət etmiş və jurnalistin peşə-etika inkişaf səviyyəsi ilə onun yaradıcılıq potensialı arasında üzvi əlaqəni müəyyənləşdirmişdir. Bu tədqiqat işi sovet jurnalistika təcrübəsinin öyrənilməsi əsasında qurularaq qəbul olunan etikaya yanaşma xüsusiyyətlərini eks etdirir. Buna baxmayaraq o dövrün tədqiqatçılarının nəzəri ideya və tövsiyələri bu gün də istifadə olunmaqdadır.

Peşə əxlaqı sosial marağa zidd çıxmaga yol vermir. O kompromisslərə, jurnalistin insanlarla münasibətini uyğunlaşdırmağa imkan verir. Jurnalistin səhvi nəticəsində insanlara vurulan ziyanı yalnız həkimin səhvi ilə müqayisə etmək olar. Bü səhvlerin nəticəsi bir haldə insanların orqanizminin fiziki imkanlarına qarşı yönəlsə, digər haldə onların mənəviyyatına zərbə vurur. 20 il ürəkdə cərrahiyyə əməLiyyatları ilə məşğul olmuş akademik N.M.Amosov yazır: «Cəsur və qoçaq cərrah olmaq mümkün deyil. Çünkü həkim öz həyatı ilə deyil, başqasının həyatı ilə risk edir»².

¹ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. Москва, 2000, с. 51.

² Бах: Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. Изд-во МГУ, 1999, с. 27.

Jurnalistika bir neçə yüz üçün deyil, min və million oxucular üçün nəzərdə tutulmuş qəzetlərin təsis edilməsi ilə kütləvi peşəyə çevrilir.

Elə bu baxımdan jurnalist insanlara qarşı diqqətli olmalıdır. Xüsusilə müəllif materialları ilə işləyərkən ehtiyatlılıq zəruridir. Materialın çapı, korrekturası, fotoların yerləşdirilməsi, jurnalistin hətta intonasiyası da qərəzli xarakter daşılmamalıdır.

Jurnalistin həm fərd, həm də vətəndaş kimi cəmiyyət qarşısında hiss etməli olduğu məsuliyyət kateqoriyaları müxtəlif və rəngarəngdir. Bunların içərisində ən çox özünü qabarıq göstərən mənəvi məsuliyyətdir.

Cəmiyyətin diqqət etdiyi mənəvi dəyərlərə və baxışlara hörmət edən jurnalist təmsilçisi olduğu cəmiyyətin mənəvi- etik dəyərlər kontekstində kənara çıxmamalıdır. Jurnalistika sosial institut kimi cəmiyyət qarşısında bir sırada öhdəliklər götürür və bu öhdəliklərə əməl etməyə borcludur. Bu öhdəliklər hansılardır? Ən əsası cəmiyyəti qərəzsiz məlumatlarla təhciz etmək, obyektiv məlumatlandırmaq, öz mövqeyindən sui-istifadə etməmək və s. Beləliklə, jurnalist öz mənəvi məsuliyyətini dərk edərək özünün yaradıcılığı ilə cəmiyyətin inkişafına yardım etməlidir.

İnsan taleyinə təsir etmək imkanı jurnalistdə sosial məsuliyyət hissi doğurur. Jurnalistikani tədqiq edənlərin bir çoxu peşə etikası sisteminin əsaslarını «mətbuatın sosial məsuliyyəti» adlandırılan nəzəriyyədə axtarırlar. Bu nəzəriyyəyə görə mətbuat «doğru, mükəmməl, düşündürücü» olmalı, ikinci tələbə əsasən isə «kütləvi kommunikasiya vasitələri özünə ictimai müzakirə vasitəsi kimi baxmalıdır»¹.

Öz çıxışlarına cavabları izləyərək jurnalist eyni zamanda həm də oxucunun ondan nə gözlədiyini, onun tərəfindən elan olunanlardan hansının cəmiyyətdə müdafiə olunduğunu dərk edir. Bu bilgi öz növbəsində jurnalistin gələcək davranışında əsas yönəldici rol oynayır.

¹ Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. Bakı, 2001, s. 19.

XIX əsrin ortalarında mətbuat böyük təsir gücünə nail olur. Oxucuya onun əhatəsi xaricində baş verənlər haqqında məlumatlı olmaq marağı yaranır. Və eyni zamanda ilk qəzetlərin yaranması ilə jurnalist davranışları tənqidə məruz qalır.

1890-1920-ci illərdə ABŞ və Qərb universitetlərində jurnalist kadrları hazırlayan müvafiq şöbələr açılır. ABŞ-da jurnalistikaya aid bir çox kitablar nəşr olunur. «Jurnalistikada etika» (1924), «Qəzətçiliyin əxlaqi» (1924), «Qəzətin vicedanı» (1925), «Qəzətin etikası: jurnalistlər üçün məqbul təcrübənin müzakirəsi» (1926), «Qəzətin məsuliyyəti» (1929), «Jurnalistikada etika və təcrübə» (1932) kitablarında müxtəlif mövzulara toxunulur. Peşəkarlıq və etik davranışla bağlı mövzular jurnalistika mühitində geniş müzakirələrə səbəb olur. Mətbuatın cəmiyyət üzərində böyük təsirə malik olduğunu söyləyən müəlliflər mətbuatın əxlaqlı olmasını vacib hesab edir, mətbuatın etik kodekslərini yaradaraq özünü tənzimləməsini ən vacib məsələlər sırasına salırı.

1923-cü ildə qəbul olunmuş ilk ciddi peşəkar kodeks Amerika Qəzet Redaktorları Cəmiyyətinə məxsus kanonlar oldu. Beləliklə, 20-ci illərdə bu cür kodekslər əksər ölkələrin jurnalist təşkilatları tərəfindən qəbul olundu. İlk kodekslərdə əksini tapmış tələblər ümumbəşəri əxlaq normalarından, tövsiyələrdən uzağa getmirdi. Hətta, fərqli ictimai quruluşa malik ölkələrdə qəbul olunmuş peşə kodeksləri də oxşar idi.

Kodeks sistemə salınmış qanunlar külliyyatı və ya hüquq sahəsində sistemləşdirilmiş qanunvericilik toplusudur. Peşə kodekslərinin meydana gəlməsi və inkişafını əxlaqi tərəqqinin komponentlərindən biri hesab etmək olar. Onlar şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə insan pərvərlik principlərini təmin edir. Müasir dövrə müxtəlif peşə kodeksləri var. Bunlara riyat edilməyəndə özünü tənzimləmə prosesi pozulur, münaqışlər yaranır. Ona görə də bu kodekslərə

riayət edilməsinə nəzarət etməli olan müxtəlif komitələr də yaradılmışdır.

Etik kodeks daha geniş anlayışdır və o, istənilən davranış kodeksi üçün zəruri baza rolunu oynayır. Etik kodeks nə cür hərəkət etməyin lazımlığı olduğu haqqında göstərişi nəzərdə tutan pozitiv bəyanat, başlıca dəyərlərin əksi və ya təcəssümüdür. Davranış kodeksi daha kateqorik məzmunlu olması ilə, bir növ, qanunu xatırladır. Etik kodeks isə seçim imkanı ilə sıx bağlıdır. Seçim azadlığı olmasa idi, bu, artıq etika deyil, qanun olardı. Bu iki anlayış arasında bərabərlik işaretini qoymaq düzgün olmasa da, onlar bir araya gələ bilər. Buradan belə qənaəət gəlmək olar ki, etika və davranışın hər ikisinin eyni sənəddə kombinə edilməsi daha faydalı olar.

Tarixi təcrübə göstərir ki, yüksək əxlaqi tələblərin, həm də xüsusi peşə əxlaqının zəruriliyi birinci növbədə jurnalist fəaliyyətində, yəni şəxsiyyətin tərbiyəsi və təlabatının ödənilməsi ilə bilavasitə əlaqədar olan sahələrdə təzahür edir.

Cəmiyyətin bütün üzvləri kimi jurnalist də öz işini onu istiqamətləndirən ümumi prinsip və normalar üzərində qurur. Jurnalist fəaliyyətinin digər növlərdən fərqli olaraq təmasla bağlılığından cəmiyyətin etik tələbləri insanlarla əlaqəyəgirmə prosesində özünü daha qabarıq nümayiş etdirir. Bu və ya digər şəxsə məlumat almaq üçün müraciət etməklə jurnalist bir sıra professional etik nüansları həyata keçirməlidir. Onlardan biri mövzu çərçivəsində gözlənilən söhbətin mahiyyətinə dərindən varmaq, məlumat mənbəyinin seçilmesi və tanışolma üsulları, o cümlədən həmsöhbətdə jurnalistə mənəvi inam yaradılmasına. Lakin bütün bu məqamlarda jurnalist tərəfindən professional etika normalarına riayət olunması bir məqsəd kimi deyil, onun öz borcunu bütövlükdə həyata keçirmək üçün vacib texnologiya kimi nəzərdən keçirməlidir.

Jurnalistika cəmiyyətə təsir edən, ictimai şüurun müxtəlif formaları ilə bağlı özünəməxsus iş görən bir institutdur. O, təkcə təsir etməklə məhdudlaşdırır, həm də onun özünə bu istiqamətdə təsirlər olur. Bir sözlə, jurnalistika cəmiyyətdə əxlaq normalarının formallaşmasında, inkişafında yaxından iştirak etdiyi kimi, bu normalar da özlüyündə onun fəaliyyət mexanizminə, jurnalistenin peşə çərçivəsində davranış qaydalarına təsir göstərir. Belə qarşılıqlı əlaqə onların zənginləşməsinə, yeni çalarlar qazanmasına səbəb olur. Son illərin təcrübəsi göstərir ki, KİV cəmiyyətin əxlaqına, davranış qaydalarına, yeni vərdişlərin, normaların yaranmasına təsir edən ən güclü vasitədir. Ona görə də şübhə yoxdur ki, gələcəkdə jurnalistika ilə əxlaq problemlərinin bağlılığı daha da intensivləşəcək və genişlənəcək.

«Jurnalistenin peşə etikasının təşəkkülü müasir dövrdə dominantlıq edən prosesin bilavasitə təsiri ilə baş vermişdir. KİV-in cəmiyyət həyatına təsir gücü də nəzərə alınır. Mətbuatın təsir gücü ilə formalasan ictimai fikir, adətən, peşəkar mühitdə normativ yaradıcılığı və onunla birgə, daha dərin tədqiqləri elmi araşdırımları stimullaşdırır»¹.

Jurnalistenin yaradıcılığı praktik cəhətdən cəmiyyətə dəstək olmalıdır. Bu dəstək materialın mövzusundan asılıdır. Mövzu aktual və maraqlıdırsa, o artıq əsl mənada dəstəkdir. Jurnalist öz fəaliyyətdə faktlara əsaslanmalıdır. Bunları açıqlamaq üçün jurnalistə normativlər də kömək edir.

Jurnalist öz yaradıcılıq fəaliyyətini bir neçə növə bölməlidir: aktual və maraqlı mövzu axtarış tapmaq, onu faktlarla əsaslandırmaq, auditoriyanın diqqətini cəlb edib qorumaq, qərəzsiz və dəqiq informasiya vermək, etik normalara riayət etmək.

¹ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. Москва, 2000, с.67.

Mənəvi cavabdehliyi jurnalistenin qarşısında duran tələblər baxımından iki əsas qrupa ayırmalı olar: professional etik normaları və xidməti etik normaları.

«Təbii ki, daha böyük «tutum» birinci qrupa daxildir. Bu qrupa peşəkar yazı oxumaq istəyən insanlara xidmət etmək üçün yenilik, jurnalist fəaliyyətini nizamlayan qayda və qanunlar aiddir. Sosial rolunu ictimai prinsip, norma və reqlamentləşdirilmiş mənəvi aspektlər çərçivəsində jurnalisten öz iş fəaliyyətini yerinə yetirməsi professional jurnalist etikası adlandırılır»¹.

Bələliklə, jurnalistlər arasında münasibəti, ünsiyyəti mənəvi dəyərlər əsnasında qruplaşdırın iş-xidməti etikadan fərqli olaraq professional etika özündə yeni mənəvi dəyərlərin axtarışını auditoriya ilə jurnalistenin münasibətlərində etik çərçivəsi müəyyənləşdirilir. Elə bu cəhət jurnalistikani digər peşələrdən fərqləndirir.

«Professional etika sözün geniş mənasında mənəvi tələbatların bu və ya digər peşənin spesifik şərtlərində necə tətbiq olunmasını öyrənir. Bunda məhdudlaşma yoxdur.

Dar mənada isə hər şey başqa cürdür. Burada əmək obyekti yalnız insan olan fəaliyyət növlərinə yönəldilib. Məsələn: həkim xəstəyə ölcəcəyini hiss etdirməməli, vəkil hətta günahkarı müdafiə edərkən belə, öz mülahizələrində israrlı olmalıdır. Bunlara əmək edilməzə, peşə sahibi humanistlikdən məhrum olur. Qəzet işində də bu hallar olur. Operativlik xatirinə və vaxt darlığından jurnalist hər şeyi dəqiqləşdirə bilmir. Ona görə də onlar məlumatların çoxunu ikinci mənbədən toplayır. Tam olmayan informasiya isə düzgünlük və obyektivlikdən uzaq olur»².

Ədəbiyyat

1. Etika. Bakı, 1985

¹ Комаров В.Д. Служебная этика. Ленинград, 1968, с. 5.

² Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. Изд-во МГУ, 1999, с. 34.

2. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
3. Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003.
4. Paşayev S. Sadə əxlaq normaları. Bakı, 1974.
5. Məmmədzadə R. Müəllimin peşə etikası. 1992.
6. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М. Изд-во МГУ, 1999.
7. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. Москва, 2000, с. 67.

JURNALİST ETİKASININ PRİNSİPLƏRİ VƏ FUNKSIYASI

Jurnalist peşəsi adamların taleyi üçün məsuliyyətli olduğu üçün onun fəaliyyətində pəşəkarlıq həmişə əxlaqılık kimi çıxış edir. Burada sözlə işin, ağilla əməlin vəhdəti, təbligatçısı olduğu yüksək prinsiplərin və normaların, özünün şəxsi davranışları və gündəlik həyatı ilə bağlı qabiliyyəti xüsusi mənə kəsb edir. Jurnalist onun peşə diqqətinin obyekti olan adamların şərəfinə və ləyaqətinə hörmət etməli, yoxlanılmamış məlumat və şayıləri yaymamalı, habelə insanların şərəfini sarsıda bilən ifadələrə yol verməməlidir.

Prinsip nədir? Gəlin əvvəlcə qısaca da olsa bunu açıqlayaq. Xüsusi hallarda qəbul olunmuş qaydalardan kənara çıxan xüsusiyyətlər prinsip adlanır. Prinsip mütləq tələb deyil, şəraitə uyğun davranış qaydalarıdır. Prinsip elmi və əxlaqi baxımdan inkar olunmayan qaydadır. Prinsip dedikdə insanın davranışının bütün xəttinə aid olunan, onun əxlaqi şüurunu və mənəvi keyfiyyətlərini bu və ya başqa şəkildə vahid - tam halında birləşdirən daha geniş mənəvi tələblər anlaşıılır.

Jurnalistin sosial məsuliyyəti, həqiqətə xidməti, dəqiqliyi və obyektivliyi, vicdanlılığı, peşə ləyaqəti və həmrəyliyi, şəxsiyyətə və özgə ləyaqətinə ehtiramı, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, ümumbəşəri sərvətlərə ehtiram,

peşə nüfuzu, üzrxahlıq formaları onun peşə etikasının əsas prinsipləridir.

Jurnalistikyanın prinsipləri

«Prinsip hər hansı nəzəriyyənin, təlimin, elmin əsas qaydalarıdır. Hər bir fəaliyyət sahəsinin tarixi inkişaf yolunda onun prinsipləri – söykəndiyi, əməl etdiyi mühüm qaydaları, qanuna uyğunluqları formalaşır. Jurnalistika bu mənada kifayət qədər inkişaf tarixinə və öz prinsiplərinə malikdir. Dünya praktikasına söykənsək, bu prinsipləri aşağıdakı kimi sıralamaq olar:

Obyektivlik, qərəzsizlik, ictimai marağa xidmət, kütləvilik, kommunikasiyalılıq, müstəqillik, plüralizm, dəqiq və aydın dil və s.»¹.

Jurnalist öz işini onu istiqamətləndirən ümumi prinsip və normalar əsasında qurmalıdır. Jurnalistin fəaliyyətinin müvəffəqiyyətinə əsas səbəb kimi mənəvi mədəniyyət, peşənin etik normalarına praktiki bələd olmaq tələbləri də daxildir.

«İctimai prinsip, norma və reqlamentləşdirilmiş mənəvi aspektlər çərçivəsində jurnalistin sosial rolunu öz iş fəaliyyətində yerinə yetirməsi professional jurnalist etikası adlanır»².

Həqiqətə xidmət, dəqiqlik və obyektivlik prinsipi. Jurnalist baş verən hadisələrin təsvirini dəqiq və konkret faktlar əsasında verməyə borcludur. O, yalnız həqiqəti yazmalı, faktların təhrif olunmasına yol verməməli, onları özəl maraqlar naminə seçib istifadə etməməlidir. Jurnalistin ali məqsədi həqiqətdir, obyektivlik isə onun əsas professionallıq meyarıdır.

Vicdan insanın davranışının ən qədim tənzimləyicilərindən biridir. Borc, şərəf, ləyaqət hissi ilə bərabər öz qarşısında, cəmiyyət qarşısında öz əxlaqi məsuliyyətini dərk etməyə imkan verir. Vicdan insanın öz daxili aləmini tabe

¹ Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. Bakı, 2001, s. 21.

² Теплюк В.М. Этика журналистского творчества. Москва, 1980, с. 25.

etdiyi əxlaqi məhkəmədir. «Vicdan yüksək əxlaqi instansiyadır, onsuz əxlaqi şüurun tam dəyərli işi mümkün deyil»¹.

Pesə ləyaqəti və həmrəyliyi. Hədiyyələr, pullu mükafatlar, pullu xidmətlər həm jurnalisti, həm də onun işlədiyi redaksiyanı nüfuzdan salır. Jurnalist öz fəaliyyəti ilə əlaqədar redaksiya sənədindən özünə hər hansı formada imtiyaz əldə etmək üçün istifadə etməməli, şantaja yol verməməlidir. Jurnalist cəmiyyət qarşısında məsuliyyətini nəzərə alaraq elə davranışmalıdır ki, maraqların münaqışasına yol verməsin. O, faktları təhrif etməklə, böhtan, yalan yazımaqla, həqiqəti gizlədən məlumatları yaymaqla peşə ləyaqətinə xələl gətirə bilər.

Şəxsiyyətə və özgə ləyaqətinə ehtiram. Jurnalist peşəsi ilə əlaqədar ünsiyyətdə olduğu adamların şəxsiyyətinə və ləyaqətinə hörmət edir, onları incidə biləcək heç bir hərəkətə yol verməməlidir. Adamların şəxsi həyatına müdaxilə, bu haqda faktların yayılması yolverilməz sayılır. Jurnalistin şayiələrə əsaslanıb hər hansı şəxs barədə onun nüfuzuna zərər gətirə biləcək yazı yazmağa, ifadələr işlətməyə hüququ yoxdur. Jurnalist oxucuya, dinləyiciyə, tamaşaçıya, öz həmkarına hörmətlə yanaşmalı, ümumi mənəvi normalara riayət etməlidir.

Jurnalist insanın şəxsi ləyaqət hissini hörmət etməli, intim həyatına qarışmamalıdır. Beləliklə, jurnalist hər bir şəxsin şərəf və ləyaqətinə, şəxsi həyatının toxunulmazlığını prinsipinə hörmətlə yanaşmalıdır.

Ümumbəşəri dəyərlərə ehtiram. Jurnalist öz fəaliyyətində milli vətənpərvərlik borcunu yerinə yetirməli, torpağının bütövülüyü, təbiəti, tarixi, əmin-amallığı, mədəni abidələri, xalq əmlakının qorunması problemlərinin həlli yollarını işıqlandırmalı, başqa xalqların milli mədəniyyət nümunələrinə, dilinə, dininə hörmətlə yanaşmalı, ayrı-seçkiliyə yol verməməlidir.

¹ Məmmədli C. Müasir jurnalistikası. Bakı, 2003, s. 127.

Pesə həmrəyliyi. Jurnalist heç vaxt özünün pesə şərəfini unutmamalıdır. O, həmkarının yaradıcılığını və pesə ustalığını qiymətləndirməli, onun nüfuzuna xələl gətirəcək fikirlər, ifadələr işlətməməlidir. Həmkarının etibarından suis-istifadə etməməli, pesə borclarının icrasına mane olmamalıdır. O öz həmkarlarının professional hüquqlarına hörmət, sağlam rəqabətin şərtlərinə əməl etməlidir.

Təhqir yolverilməzdır. Jurnalist təhqir, böhtan, qərəzli yazılar yazmamalıdır. O öz fəaliyyəti ilə insanları təhqir etməməlidir. Əsərsiz ittihamlar, faktların təhrifi və yalan professional pozuntu hesab edilir. Böhtan və qərəzli yazıların yayılması, söz və mətbuat azadlığından suis-istifadə halları jurnalist etikasının pozulmasıdır.

Cavab və təkzib vermək hüququ. Yazılarda yanlışlığa yol verilərkən jurnalist mütləq mənəvi ziyan dəymış şəxsən üzr istəməlidir, yəni təkzibin vaxtında çap edilməsinə nəzarət etməlidir. Düzəliş verilərkən aydın olmalıdır ki, əvvəl verilən məlumat qismən, yoxsa tamamilə səhvdir. Jurnalist şəxsin cavab və ya təkzib vermək hüququna hörmət etməli, yeri gələrsə, üzr istəməkdən belə çəkinməməlidir.

Bu prinsiplərlə yanaşı, jurnalistin pesə əxlaqının əsas funksiyaları vardır. Pesə əxlaqi pesə vəzifələrini gerçəkləşdirmə gedisində jurnalistin davranışını tənzimləyən və məzmunu mənimsəyən xüsusi imperativ-dəyərləndirmə vəsítəlidir.

Jurnalistikyanın üç əsas funksiyası vardır ki, «bunlar bu və ya digər mübahisəli cəhətlərlə birgə KIV-in elmi, praktik personaları tərəfindən qəbul edilmişdir. Bu funksiyalara bilgiləndirmək, maarifləndirmək, əyləndirmək kimi fundamental kefiyyətlər daxildir»¹.

Peşəkar jurnalist əməyində tənzimləyici, tərbiyəvi, imperativ-dəyərləndirmə, yönəldici, motivləşdirici, kommunikativ və digər əxlaqi funksiyalar vardır. Peşə tapşırıq-

¹ Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. Bakı, 2001, s. 13.

larının müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə imkan yaratmaq peşə əxlaqının başlıca funksiyası kimi özünü göstərir.

Peşənin daxilində gedən daimi ziddiyyətlər jurnalisti öz mənəvi şüuru ilə seçim etməyə məcbur edir. Professional etikanın əsas funksiyası oxucu və naşirin maraqlarını uyğunlaşdırmaq, onlar arasında konflikt yaratmamaqdır.

Real mənəvi seçimlə bağlı situasiyalarda insan özü qərar verdiyindən istənilən halda jurnalist həm seçim azadlığına, həm də bu seçimə görə fərdi məsuliyyət daşımaga məhkumdur. Bu zaman jurnalistin şəxsi keyfiyyətləri, vicedanlılığı, qərəzsizliyi, iradəsi, vəzifə borcu haqqındakı təsəvvürleri böyük rol oynayır.

Bəzən jurnalist bir fərd kimi xoşlamadığı qərarı peşə etikasının prinsipinə əsasən qəbul etməyə və ya orta bir yol axtarış tapmağa səy göstərə bilər. Kodeksin müəyyən məsələyə aid göstərişi bütün hallarda öz birmənalılığını saxlaya bilmirsə, etik qərar qəbul etməyin məsuliyyəti bütünlükə jurnalistin öz boynuna düşür.

Çox zaman ən yaxşı prinsiplər və yüksək mənəvi dəyərlər bir-birili ilə müəyyən ziddiyyət təşkil edir. Nəticədə onları tutuşduraraq bu prinsiplərdən hansınasa üstünlük verməli olursan. Etik prinsiplərin hipotetik deyil, real situasiyalara tətbiqi zamanı daha konkret, məxsusi qərarlar çıxarmaq lazımlı gəlir. Bəzən hər hansıbir şəraitdə yerinə düşən hərəkət başqa bir halda qeyri-məqbul olur. Etikanın ümumbəşəri səciyyə daşıyan norma və prinsipləri həmişə jurnalistin fəaliyyət göstərdiyi xüsusi şəraitin nəzərə alınmasını tələb edir.

Çox vaxt situasiyanın mahiyyətinə, daxili kontekstə nəzər salmaq, həqiqətən də, düzgün etik seçim etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin Nizamnaməsi.
Azərbaycan Respublikası jurnalistlərinin peşə etikası
kodeksi. Bakı, 1993.

2. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
3. Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. Bakı, 2001, s. 13.
4. Профессиональная этика журналиста. Т. 1. Документы и справочные материалы. М., 1999.
5. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2000.
6. Теплюк В.М. Этика журналистского творчества. Москва, 1980.

SÖZ, MƏTBUAT AZADLIĞI VƏ JURNALİST MƏSULİYYƏTİ

Söz insan şüruna təsir edir. Söz demək səlahiyyətini qazananlar sözün yaradıcı gücү ilə yanaşı, dağıdıcı gücünü də nəzərə almalıdır. Ona görə də cəmiyyətin idarə olunmasının hüquqi əsasını yaradanlar sözün də məsuliyyət dərəcəsini göstərən normalar müəyyənləşdirmişlər. Onlar bu normaları cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi ilə uyğunlaşdırmağa və inkişaf etdirməyə çalışmışlar. Daha çox jurnalistlərdən sözün yerli-yerində işlədilməsi, onun etik normalara cavab verməsi tələb olunur. Çünkü jurnalistin fəaliyyəti özünün intensivliyi və əhatə dairəsi ilə hər an, hər dəqiqə cəmiyyətin üzvlərinə təsir edir.

İnformasiya və kommunikasiyanın cəmiyyətin bütün sferalarına nüfuz etdiyi bir şəraitdə KİV yaşıdan, təhsil səviyyəsindən asılı olmayaraq istənilən şəxsə təsir göstəribilir. Beləliklə, jurnalist əməyinin məhsulu kimi qəzet və jurnalların, radio və televiziya verilişlərinin hazırlanmasında ondan yüksək peşə mədəniyyəti, zövq, öz işlərini sivil qaydada qura bilmək qabiliyyəti tələb edilir.

Söz azadlığından söhbət açmamış ümumiyyətlə azadlığın nə olduğuna diqqət yetirək. Azadlığın elmi izahında, onun mahiyyətini daha dərin dərk etməkdə müəyyən addımı

Hegel atmışdır. Spinoza kimi Hegel də azadlığı dərk edilmiş zərurət kimi başa düşmüştür.

Azadlıq və zərurətin qarşılıqlı münasibətini elmi surətdə həll etmək üçün bunları bir-birinə qarşı qoymaq yox, dialektik vəhdətdə götürmək lazımdır.

İnsanın sosial və mənəvi zərurət tələblərinə uyğun olaraq öz davranışını sərbəst seçməsi, bunlara nəzarət etməsi, cavabdeh ola bilməsi mənəvi azadlıq sahəsidir. Bir cəhətə də diqqət yetirmək lazımdır ki, mənəvi azadlıq dedikdə eyni zamanda seçilmiş hərəkətin daxili inam və əqidəyə uyğun gəlməsi də nəzərə alınır. Mənəvi azadlıq o zaman əsl azadlıq ola bilər ki, o, insanın daxili mənəvi tələbatı kimi təzahür etmiş olsun. Mənəvi azadlığın bir mühüm şərti də insanın öz davranışını mütərəqqi əxlaq normalarına yönəldə bilməsidir. Yuxarıda dediklərimizdən çıxış edərək mənəvi azadlığa aşağıdakı kimi tərif vermək olar:

Mənəvi azadlıq fərdin öz davranışını heç bir xarici və daxili məcburiyyət olmadan ictimai tərəqqinin tələblərindən irəli gələn mütərəqqi əxlaq normaları ilə şüurlu surətdə uyğunlaşdırıa bilmək qabliyyətinə deyilir.

Buradan göründüyü kimi, mənəvi azadlıq sosial azadlıqdan törəmədir. Sosial azadlıqlar genişləndikcə mənəvi azadlığın hüdüdləri genişlənir, müvafiq surətdə insanın öz hərəkət və davranışı üçün məsuliyyəti də artır. Fərdi azadlığın inkişafı, beləliklə, sosial tərəqqinin əsas göstəricisidir.

Ümumiyyətlə, cəmiyyət ayrılıqda götürülmüş hər bir insanı azad etmədən, özünü azad edə bilməz.

İnsanın öz davranışı üçün mənəvi məsuliyyət daşımışı yalnız azadlığın mövcudluğu şəraitində mümkündür. Sərbəst seçmə olmadan şəxsiyyətin öz hərəkət və əməli üçün əxlaqi məsuliyyət dərəcəsinin mexanizmini açmaq mümkün deyil. Bu problem bilavasitə azadlıqla zərurətin qarşılıqlı münasibəti ilə bağlıdır.

Azadlığı özbaşınalıqla qarışdırmaq olmaz. İnsan cəmiyyətdən kənarda yox, yalnız cəmiyyətdə azad ola bilər. İnsanların mənəvi azadlıq dərəcəsi sosial azadlıqlardan bilavasitə asılıdır. Sosial azadlıq isə müxtəlif şəraitlərdə müxtəlif olur. İnsan etdiyi hərəkət üçün mənəvi məsuliyyət daşımmalıdır. Obyektiv seçmə imkanı və onun subyektiv seçki qabiliyyəti, seçki azadlığı mənəvi fəaliyyətin əsas şərtidir. Bəşəriyyət azadlığın üç formasını qəbul edir: mənəvi, siyasi və iqtisadi azadlıq. Jurnalist azadlığı haqqında danışmazdan əvvəl KİV-də azadlıq məsələsinə toxunaq.

1915-ci ildən M.Ə.Rəsulzadənin rəhbərliyi ilə nəşr olunan «Açıq söz» qəzeti müstəqillik və azadlıq ideyalarını ortaya qoyan bir qəzet idi. O, mətbuatı azad görmək istəyirdi. Elə bu münasibətlə də yazırdı: «O millət, o məmlekət xoşbəxt və azaddır ki, onların mətbuatı azad və xoşbəxt olsun ... Mətbuatın rolu çox böyük və əhəmiyyətlidir. Mətbuat mühüm milli qüvvələrdən biridir. O, milli iqtidarda dördüncü yerdə durur. Yəni iqtidarın **üç qüvvəsi**, **birinci** qanunvericilik, **ikinci** idarəedici, **üçüncü** hüquq orqanları. Bundan sonra mətbuat gəlir. Mətbuat azadlığının əl qaldırmaq insan azadlığına təcavüz deməkdir. Adamların ağılı və fikri azad olarsa, onların fərdi inkişafı da sürətlənər. Azadlığın qarşısını almaq insan ağılı və təfəkkürünü əlindən alıb onu bir maşın, ya cansız alətə çevirmək deməkdir...»¹.

Söz və mətbuatın tərənnümçüsü olan jurnalistlərin fəaliyyət sərbəstlikləri də azad mətbuatın ayrılmaz hissəsidir. Jurnalistlərin başlıca vəzifələri mətbuat azadlığının onlara verdiyi geniş imkanlardan istifadə edib, üzərlərinə düşən öhdəlikləri, obyektiv, dəqiq və qərəzsiz həyata keçirməkdir. Bu məsuliyyəti dərk edən, peşə ləyaqətini, oxucu və tamaşaçıların etibarını, təmsil etdiyi informasiya orqanlarının nüfuzunu yüksək tutan hər bir jurnalist öz vəzifəsinin icrası zamanı jurnalist məsuliyyətini unutmamalıdır. Yara-

¹ Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri. II cild, Bakı, 2001, səh. 69.

dıcı prosesdə «zərurət» və «azadlıq» anlayışları əsas şərtlərdəndir.

Jurnalistika azadlıq və məsuliyyətin birliyini, əlaqəsini, ahəngini nəzərdə tutur. Bu anlayışlar hər biri ayrı-ayrılıqda fəlsəfənin kateqoriyalarıdır. Lakin etikada onların vəhdəti, qarşılıqlı əlaqəsi vacibdir. Azadlıq təzyiqlərdən, məhdudiyyətlərdən, anarxiyadan – özbaşınalıqdan uzaqdır.

Azad cəmiyyətdə vətəndaşın hüquqlarından biri olan mətbuat azadlığını daim müdafiə etmək lazımdır. Bu hüquq hökumətin, digər ictimai və özəl institutların bəyanatlarını, hərəkətlərini müzakirə və tənqid etməyə tam şərait yaradılmasını nəzərdə tutur.

Mətbuat azadlığı xalqa məxsusdur və xalqı hər cür təcavüzdən qorumağa xidmət edir. Obyektivlik, qərəzsizlik və tərəfsizlik KİV-in əsas ideali hesab olunmalıdır. KİV-in əsas vəzifələri isə ictimai rəy formalaşdırmaqdan, ictimayıyətin inam və rəğbətini qazanmaqdan ibarətdir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin, yaxud vasitəcisinin sıması öncə **məsuliyyət** sözü dairəsində üzə çıxır:

- Cəmiyyət, vətəndaş qarşısında məsuliyyət;
- Hakimiyyət qarşısında məsuliyyət (hökumət nəzarətinin müxtəlif dərəcələrini nəzərdə tutur);
- Naşir, sahibkar qarşısında məsuliyyət (sahibkara KİV-i öz iqtisadi, siyasi və digər maraqlarına uyğun idarə etmək hüququ verir);
- Peşə qarşısında nəzarət məsuliyyəti (KİV-i jurnalistlərin özünün tənzimləməsinə yol açır);
- Auditoriya – oxucular, tamaşaçılar, dinləyicilər qarşısında məsuliyyət¹.

Hər cəmiyyət jurnalistikən, hər informasiya vasitəsi jurnalistin qarşısına məsuliyyətin bu və ya digər formasını qoyur və həmin şərtlər daxilində də ayrı-ayrı mətbu məqsədlər yaranır. Auditoriyanın hörməti, diqqəti yolunda yarışan professional jurnalistlərin aktivliyi «dördüncü hakimiyyət»

¹ «Jurnalist etikası» «Yeni nəsil» jurnalistlər birlüyü, Bakı, 2000, s.54.

miyyət», «ev iti kimi yeməkdən heç bir korluq çəkməyən ixtiyar sahiblərindən həddən artıq qorxan» («Nyusdey» qəzetinin məsul əməkdaşı L.S.Peyn) müxbirlərin canfəşanlığı isə, əksinə, «hakimiyyətin aləti» konsepsiyasını formalasdırır. Bu axarla ... jurnalistikanın ən yaxşısı – müstəqil mediaçılığının əsasında məsuliyyətin daha həssas, tutarlı adı dayanır: peşə borcu, peşə etikası.

Bildiyimiz kimi, məsuliyyət bir kəsin hərəkətlərinin izahı və yaxud əsaslandırılmasıdır. Məsulliyyətin tələb olunduğu sosial, mədəni və siyasi mühit mətbuata güclü təsir göstərir. Jurnalistlər cəmiyyət qarşısında cavabdehlik hissi ilə fəaliyyət göstərməli və öz hərəkətlərini izah etmək tələbi ilə üzləşə biləcəklərini daim xatırlamalıdır.

Etik kodekslər bir çox vəzifələri yerinə yetirə bilər. Lakin onların əsas vəzifəsi cəmiyyət qarşısında jurnalistin məsuliyyətini artırmaqdan ibarətdir.

İnsan haqları haqqında Avropa Məhkəməsi bildirir ki, mətbuat azadlığının etdiyi müdafiə forması KİV-ə həyatı əhəmiyyət kəsb edən ictimai nəzarətçi rolunu oynamağa, ictimayəti maraqlandıran informasiya və ideyaları ona çatdırmağa imkan verməlidir. Bunun üçün bu sahədə güclü qanunvericilik bazasının olması başlıca şərtidir.

«İnsan haqları bəyannaməsi»nın 19-cu maddəsinə əsasən, hər bir adam fikir və söz azadlığı hüququna malikdir. Bu sıraya kənardan müdaxilə olmadan müxtəlif fikirlərdə olmaq azadlığı və sərhədlərdən asılı olmayaraq hər hansı kütləvi informasiya vasitəsilə informasiya aramaq, qəbul etmək və ötürmək hüquqları daxildir.

Jurnalistlərin interpretasiyasında mətbuat azadlığı «məsuliyyət daşımamaq hüququ» kimi anlaşıldığı məqamlar da olur. 1947-ci ildə ABŞ-da yaradılan və Xatçinsin adı ilə tarixə düşən «Azad və məsuliyyətli mətbuat» komissiyası məsuliyyətin hüdudlarını müəyyən etdi. Komissiyanın nəticələri ABŞ jurnalistlərini öz məsuliyyətlərini dərk etməyə çağırdı.

«Məsuliyyət müasir jurnalistikən ən böyük problemlərindən biridir»¹.

Jurnalist öz yazılarını elə faktlar, dəlillər əsasında hazırlamalıdır ki, heç bir kəs onu yalan çıxara bilməsin. Bu, təkcə jurnalist üçün deyil, onun işlədiyi və təmsil etdiyi informasiya vasitəsi üçün də çox vacibdir.

Kütləvi informasiya vasitələrinin əməkdaşları hər bir material üçün, hər bir tərif və təqnid üçün hüquqi və mənəvi məsuliyyət daşıdığını unutmamalıdır.

Jurnalistika azadlıq və məsuliyyətin birliyini, əlaqəsini, ahəngini nəzərdə tutur.

«Jurnalistin azadlığı və məsuliyyəti» anlayışı jurnalistenin hüquq və vəzifələrini özündə əks etdirir. Jurnalist öz hüquqlarını bilirsə, o həm də azaddır. Öz hüquqlarını, peşə borcunu düzgün dərk edən, bilən jurnalist bunlarla yanaşı, məsuliyyətini də dərk edir və ondan yan keçmir.

Jurnalistin azadlıq və məsuliyyətdən danışarkən jurnalistikənin 2 nəzəriyyəsini də qeyd etmək lazımdır:

1. Mətbuatın azad iradə nəzəriyyəsi.
2. Mətbuatın sosial məsuliyyət nəzəriyyəsi.

Birinci nəzəriyyə insanı yalnız idarə olunan varlıq kimi deyil, öz təbii fikri, düşüncəsi, özünüifadə qabiliyyəti olan, yalnız doğrudan ayıran varlıq kimi təqdim edir. Burada həqiqətin yalnız hakimiyyətə məxsusluğu fikri rədd edilir, onun hər bir insana əsas olan keyfiyyət kimi qəbulu məqbul sayılır. İnsana seçim hüququ verilir. Mətbuat həqiqət axtarışında insanın köməkçisinə çevrilir².

Sosial ədalətə, sosial məsuliyyətə, plüralizmə, hər kəsin azad özünüifadəsinə söykənən iradə azadlığı nəzəriyyəsi sonralar sosial məsuliyyət nəzəriyyəsi kimi qəbul edilmişdir. Mətbuatın bu nəzəriyyəsi, hər seydən əvvəl, demokratik prinsiplərə söykənən liberal cəmiyyətin məhsuludur.

¹ Jurnalist məsuliyyəti. Dünya mətbuat şurasının təcrübəsindən. Bakı, 2002, s. 44.

² Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003, s. 73

Sosial məsuliyyət konsepsiyası mətbuat azadlığı komissiyasının materialları, komissiya üzvü, Harvard universitetinin fəlsəfə professoru U.E.Hokkinqin əsərləri, jurnalistlərin təcrübəsi və təşkilatlarının kodeksləri əsasında formalışdır. Əsas məqsəd bilgiləndirmək, əyləndirmək, SATIŞA çıxarmaq, xüsusilə də konfliktləri diskussiya mərasına keçirməkdir. Bu mətbuatdan söz demək istəyən hər kəs istifadə edə bilər¹.

Bu gün Azərbaycanda da jurnalistlərə verilən hüquq və azadlıqdan istifadə edərək vəzifə və onun məsuliyyəti hissini daşımayan, amma ən sadə peşə etikasından xəbəri belə olmayan «jurnalistlər» var. Bu tipli jurnalistlərin qarşısını almaq üçün Mətbuat Şurası yaradıldı. Demokratik ölkələrin əksəriyyətində kütləvi informasiya vasitələrinin özünüidarə mexanizminin əsasını həmin ölkələrdə uğurla fəaliyyət göstərən Mətbuat Şuraları təşkil edir.

Azərbaycan Mətbuat Şurasının yerinə yetirəcəyi 4 vəzifə də əsas prinsip kimi götürülüb:

1. Jurnalistikada peşəkarlıq standartlarının yüksəldilməsi və onların müdafiəsi – burada hər bir vətəndaşın və ya jurnalistin şikayət ərizəsi, bu haqda qəbul edilmiş qərar ictimaiyyətə çatdırılmalıdır.

2. İctimai maraqların müdafiəsi, mətbuatın maraqlarının və ictimai maraqların balanslaşdırılması – Mətbuat Şurasının tərkibinin bərabər sayda nüfuzlu jurnalist təşkilatlarının (birliklər, redaksiyalar) nümayəndələrindən və yüksək nüfuzlu ictimai xadimlərdən ibarət olması ictimai maraqlarla mətbuatın maraqlarının tarazlaşdırılmasını və qərarların məhz bu əsasda çıxarılmasını təmin edəcək.

3. Vətəndaş cəmiyyətinin inkişafı, azad sözün müdafiəsi – münaqişələrin məhkəməyəqədər həlli. Bu, həkimiyətin mətbuata müdaxiləsini, məhkəmələrdən mə-

¹ Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003, s. 76

buata təzyiq vasitəsi kimi istifadə hallarını məhdudlaşdıracaq.

4. Jurnalistlərin sosial məsuliyyətinin artması, vətəndaş hüquqlarının təminatı – mətbuatın özünüidarəetmə sisteminin yaradılması həmçinin jurnalistlərin sosial məsuliyyətini artıracaq.

Ədabiyyat

1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 2001.
2. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri. II cild, Bakı, 2001.
3. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
4. Jurnalist məsuliyyəti. Bakı, 2003.
5. Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003.
6. Jurnalistin hüquq məlumat kitabı. Bakı, 2000.

JURNALİSTİN PRAKTİKİ FƏALİYYƏTİNDƏ GÖZLƏNİLƏN ETİK NORMALAR

§ 1. Jurnalistin mövqeyi

«KİV haqqında Qanun»da göstərilir ki, jurnalist qeydə alınmış kütləvi informasiya vasitəlerinin redaksiyası üçün materiallar toplayan, hazırlayan, redaktə ilə məşğul olan, onunla əmək və digər müqavilə münasibətinə görə bağlı olan, yaxud onun tapşırığı üzrə bu çür fəaliyyətlə məşğul olan şəxsdir.

Pesəkar jurnalistin fərdi şüuru peşə-əxlaq təsəvvür lərinin mənbəyi kimi özünü göstərir. Kateqoriyalar, principlər, normalar peşə-əxlaq təsəvvürlərinin əsasını təşkil edir. Jurnalistin davranışında bu komponentlərin spesifik rolü var. Peşə yaradıcılığında jurnalist əlaqələrinin müxtəlifliyi jurnalist davranışında peşə etikası normalarının sistemləşdiricisi kimi qarvanılır. Həmin normalar bunlardır:

1. İnfomasiya mənbəyi ilə jurnalist münasibətlərini tarazlaşdırın normalar;
2. Auditoriya həmkarı ilə münasibətlərini nizamlayan normalar;
3. Jurnalistin həmkarı ilə münasibətlərini nizamlayan normalar;
4. Müsahibi ilə jurnalistin münasibətini nizamlayan normalar;
5. Müasir şəraitdə mətbuatda «gözlənilən» və «gözlənilməyən» peşə etikası normaları;
6. Jurnalist və müəllif münasibətlərini tənzimləyən normalar və s.

Cəmiyyətin bütün üzvləri kimi, jurnalist də öz işini onu istiqamətləndirən ümumi prinsip və normalar üzərində qu-rur. Jurnalistin professional etika normalarına əməl etməsi bir məqsəd kimi deyil, öz vəzifəsini yerinə yetirmək üçün vacib texnologiya kimi nəzərdən keçirilməlidir. Onun fəaliyyətinin müvəffəqiyyətinə səbəb olacaq şərt kimi mənəvi mədəniyyətə, peşənin etik normalarına praktik bələd olmaq dərəcəsi də daxildir.

Jurnalistika cəmiyyətə təsir edən, ictimai şüurun müxtəlif formaları ilə bağlı özünəməxsus iş görən bir institutdur. O, təkcə təsir etməklə məhdudlaşdırır, həm də onun özünə bu istiqamətdə təsirlər olur. Bir sözlə, jurnalistika cəmiyyətdə əxlaq normalarının formallaşmasında, inkişafında yaxından iştirak etdiyi kimi, bu normalar da özlüyündə onun fəaliyyət mexanizminə, jurnalistin peşə çərçivəsində fəaliyyət qaydalarına təsir göstərir.

Jurnalist məlumat almaq üçün bu və ya digər şəxsə müraciət etməklə bir sıra professional etik problemləri hə-yata keçirməlidir. Onlardan biri mövzu çərçivəsində gözlənilən söhbətin mahiyyətinə dərindən varmaq, məlumat mənbəyinin seçilməsi və tanışolma üsulları, o cümlədən həmsöhbətdə jurnalistə mənəvi inam yaradılmasıdır.

Məlumatı toplamaq, işləyib hazırlamaq və ondan istifadə etmək kimi yaradıcılıq prosesində hər bir jurnalist bir sıra mühüm peşə-etika problemlərini də həll etməli olur. Onların içərisində qarşidakı söhbətin predmeti barədə nə dərəcədə məlumata malik olmaq, məlumat mənbəyinin seçilməsi, təmishq üsulu, jurnalistdə əxlaqi inam yarada bilən davranış manerasının müəyyənləşdirilməsi, müsahibə məlumat almaq üçün müraciətin əsaslandırılması, informasiyanın qeydə alınması üsulunun daha əlverilişli tətbiqi, mənfi qəhrəmanlara müraciət edərkən müvafiq etikasının, həmçi-nin məlumatlardan istifadə xarakterinin seçilməsi və s. mü-hüm rol oynayır. «Jurnalist məlumatı toplayarkən standart vəziyyətlərdə müsahibədə, mətbuat konfranslarında, sənədlərdən, diktofon və kameraldan istifadə edərkən müəyyən-ləşdirilmiş etik normalara riayət etməlidir. Jurnalist müsa-hibi ilə söhbət etdiyi zaman ünsiyyətinin uğurlu alınması üçün onlarla əlaqə yaratmaq bacarığına malik olmalıdır. O müsahibinin etibarını, rəğbətini qazanmaqla yanaşı, ona hörmətlə yanaşmalıdır»¹.

Məlumat toplanışı jurnalist üçün xüsusi fəaliyyət mərhələsidir: dərin obyektiv informasiya jurnalista mənəvi hüquq nöqteyi-nəzərindən tam müəyyənliliyi səviyyəsində öz fikirini söyləməyə, problemə, adamların hərəkətlərinə qiy-mət verməyə imkan verir. İnfomasiyanın toplanması, işlənməsi və ondan istifadə edilməsi jurnalist işində mühüm rol oynayır. İnfomasiyanın qeyd olunan mənbələrdən əldə olunması daha ciddi xüsusiyyətlərə bağlıdır ki, bu zaman bir sıra qavrayış qanunlarının mürəkkəblikləri üzə çıxır. Bu, ilk növbədə, jurnalistlə vətəndaşlar arasında yaranan əlaqə-lərdən irəli gəlir. Jurnalist məlumat toplanışı zamanı öz çıxişinin bütün güman ediləcək nəticələrini ölçüb-biçməlidir.

Jurnalistin həmişə və hər yerdə riayət etdiyi bəzi professional etik tələblərə nəzər salaq. Bunlar müxtəlif

¹ Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003, с. 157.

mənbələrdən alınmış məlumatın bir-birinə uyarlıq zərurəti, oxuculara faktı düzgün çatdırma bilmək və onun səbəbini şərh etmək bacarığı, lazımı nəticələr çıxara bilmək qabiliyyəti, etik normalara əməl etməyə görə oxucu, tamaşıcı qarşısında jurnalist məsuliyyəti daşımaqdan ibarətdir.

Jurnalist öz fəaliyyətini «KİV haqqında Qanun»un tələblərini nəzərə alan əxlaqi-etik normalara uyğun peşə və xidmət etikası əsasında, öz işini isə onu istiqamətləndirən ümumi prinsip və normalalar üzərində qurmalıdır. Jurnalistin fəaliyyətinin müvəffəqiyətinə səbəb olacaq şərt kimi mənəvi mədəniyyət, peşənin etik normalarına praktik bələd olmaq dərəcəsi də daxildir.

Hər bir peşənin etik normaları həmin sahənin inkişaf sürəti ilə çox bağlıdır. Jurnalist peşəsinin mürəkkəbliyi və məsuliyyəti ondadır ki, bu peşənin sahibi öz fəaliyyətində müxtəlif insanların, sosial qrupların, kollektivlərin maddi və mənəvi mənafeləri ilə bağlı problemlərə toxunmali olur.

Qeyd edək ki, məlumatın toplanışı, işlənməsi və ondan istifadə edilməsi jurnalist işində mühüm rol oynayır, çünkü müasirliyin tarixi insan əməlləri və taleləri ilə ölçülür. Bununla əlaqədar olaraq qeyd edək ki, mənəviyyat baxımından fərdi informasiya mənbəyi «insan-insan» münasibətləri ilə təmasdadır ki, bu da jurnalistin yaradıcılıq fəaliyyətinə yönələn etik qanuna uyğunluqların bürüzə verməsi ilə əlaqədardır.

Müxtəlif mənbələrdən alınmış məlumatın bir-birinə uyarlıq zərurəti və onların mətn materialında necə əks olunması, gerçək məqamın jurnalistin özünə lazımı nəticələr çıxara bilmək qabiliyyəti, insan hərəkətləri, yaxud müəyyən hərəkətlər çərçivəsində «şöhrət» və ya «acıq» məshumlarının ictimai baxımdan mənalandırılması, oxuculara faktı düzgün çatdırma bilmək və onun səbəblərini şərh etmək bacarığı, fakt haqqında çap olunmuş materialda etik normalara əməl etməyə görə geniş oxucu kütləsi qarşısında jurnalistin məsuliyyəti də professional etik normalara daxildir.

Jurnalist hər hansı ictimai məqsədə çatmaq üçün labüd olaraq vasitə tapmalıdır. Burada ortaya bir problem çıxır: məqsəd və fəaliyyət vasitələrinin nisbəti problemi. Jurnalist ona verilən nisbi azadlıqdan çıxış edərək özü üçün geniş davranış variantları içərisindən müvafiqini seçməlidir. Jurnalistin peşəsi adamların taleyi üçün məsuliyyətlə daim bağlı olduğuna görə onun fəaliyyətində peşəkarlıq həmişə əxlaqılık kimi çıxış edir. Burada söz ilə işin, əqidə ilə əməlin vəhdəti, təbliğatçısı olduğu yüksək prinsiplərin və normaların özünün şəxsi davranışını və gündəlik həyatı ilə bərqərar etmək qabiliyyəti xüsusi məna kəsb edir.

Jurnalist faktları son dərəcə dəqiq yoxlamalı, sübut-suz-dəlilsiz fikir yürütəməlidir. Səhvə yol verdikdə isə üzr istəməyi bacarmalıdır. Jurnalist onun peşə diqqətinin obyekti olan adamların şərəfinə və ləyaqətinə hörmət etməli, yoxlanılmamış məlumatı və şayiələri yasmamalı, habelə insanın şöhrətini sarsıda bilən ifadələrə yol verməməlidir.

Mətndə sözlərin səliqəsiz işlənməsi, adamların xarici görünüşündə xoşa gəlməyən əlamətlərin eks olunması, ad və soyadında olan nöqsanların kobud şəkildə oxucuya, tamaşaçıya çatdırılması jurnalist etikası normalarının kobud şəkildə pozulmasıdır.

Fikir, düşüncə insan fəaliyyətinin hərəkətverici qüvvəsidir. Doğru düşüncə, düzgün fikir insanın ən yaxşı bələdçisidir. Jurnalist öz qəhrəmanının mənəvi aləmini, onların rəngə-rəng maraqlarını, asudə vaxtlarından necə istifadə etmələri haqqında elə fikirlər yürütəməlidir ki, şübhə ilə qarşılanması. Mətbuatda prinsipial, açıq və əməli tənqidin inkişaf etdirilməsinə diqqət yetirilməli, qəzetlərin, jurnalların, radio və televiziyanın tənqidçi çıxışlarının təsiriliyi yüksəldilməlidir. Tənqidçi və özünütənqidin inkişaf etdirilmək, oxucuların məktublarındakı tənqidçi qeydlərə diqqətlə yanaşmaq, başdansovdu cavablara, xüsusən də tənqidin boğulması hallarına qarşı barışmaz mübarizə aparmaq sahəsindəki ənənələr mətbuat işçiləri üçün müqəddəsdir.

Tənqid o zaman kəsərli olur ki, jurnalist səhih faktlara əsaslaşın, problema dərindən və hərtərəfli nüfuz etsin. Hər hansı mübalığa, təhrif, faktların toplanmasına jurnalistin səhlənkar münasibəti yazının ictimai əhəmiyyətinin üstündən qələm çəkir, təkcə qəzet informasiyasına deyil, ümumi işə də zərər vurur.

Kütłevi informasiya vasitələrinin işinin keyfiyyəti, onların oxuculara, tamaşaçılara, dinləyicilərə mənəvi təsiri xeyli dərəcədə jurnalist kadrlarının, ustalığından və əxlaqi simasından asılıdır. Buna görə də peşə etikasının gözənlənməsi, faktların işıqlandırılmasına ciddi obyektiv münasibət bəslənilməsi, qiymətləndirilmələrin əsaslandırılmış olması üçün jurnalist məsuliyyətinin yüksəldilməsi əsas məsələdir.

Mətbuat səhifələrində, radio və televiziya verlişlərində faktlara, hadisələrə, problemlərə tənqidini münasibət ciddi məsələdir. Jurnalistin məsulliyyəti və səriştəsi də belə hallarda özünü daha aydın təzahür etdirir.

Mətbuat səhifələrində, tele-radio programlarında müasirimiz özünün gündəlik işləri və qayğıları, ümidişləri və planları ilə birlikdə get-gedə daha dolğun və hərtərəfli şəkildə görünür. Elə etmək lazımdır ki, bu ənənə müntəzəm davam eləsin. Yazların ruhunda daha çox obyektivlik, düzgünlük hiss edilsin. Onların fəaliyyəti ətraflı və geniş surətdə mətbuatda işıqlandırılsın, nöqsanlarına isə laqeyd münasibət bəslənilməsin.

Jurnalist tənqid silahını işlətməzdən əvvəl öz məsulliyyət hissini daha dərindən dərk etməyə çalışmalıdır. Məsulliyyəti unudan jurnalistin tənqidini çıxışları arzu olunan nəticəni verməz, lazımsız söz-söhbətə səbəb olar, təkcə müellifə deyil, onun təmsil etdiyi mətbuat organının da nüfuzuna xələl gətirər. Çünkü tənqid insanlarda məsulliyyət hissini möhkəmləndirməyə, nöqsanların qarşısını vaxtında almağa kömək etməlidir.

Tənqid kəskin olduğu qədər də məsuliyyətli olmalıdır, çünki bu və ya digər məqalə şəxsi təsəvvürlərin və iddiaların inikası deyildir, həm də ictimai işdir.

Jurnalistin peşə etikasında deyilir ki, jurnalist hər bir milli mədəniyyətin xüsusiyyətlərinə, dəyərlərinə və ləya-qətinə, xalqların öz siyasi və sosial-iqtisadi sistemini azad seçmək hüququna hörmətlə yanaşır. O öz fəaliyyəti ilə xalqlar arasında münasibətlərdə xəbərsizliyi, anlaşılmazlığı və şübhələri aradan qaldırmağa kömək edir, millətlərarası münasibətlər mədəniyyəti təbiyəsinə yardım göstərir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan dövri mətbuatı tarixində görkəmli jurnalistlərimiz öz yaradıcılıqlarında etik normaların gözənlənməsinə xüsusi diqqət yetirmişlər. Milli mətbuatımızın banisi Həsən bəy Zərdabinin, onun məslək-dəşərələrinin, mənəvi mədəniyyətimizin tarixində özlerinə məxsus yerləri olan görkəmli yazıçı, publisist və jurnalistlərdən M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyli və başqalarının yaradıcılığında buna parlaq nümunələr istəlinən qədərdir. H.Zərdabinin «Bizim nəgmələrimiz», «Dilin bələsi», M.F.Axundovun «Yüksək İranın «Millət» qəzeti münsisinə kritika», «Con Stüart Milli azadlıq haqqında» məqaləsini, M.Cəlilin «Axund və keşisin vəzi», «Vətən məhəbbəti» felyetonları, Ç.Hacıbəylinin «Vəkil-lərimiz nə tövr oimalıdır» məqaləsini və başqa yaradıcılıq nümunələrini dediklərimizə misal göstərmək olar.

Bu cür nümunələr bir daha göstərir ki, mədəni səviyyəsi, məsuliyyət hissi və sənətkarlıq məharəti yüksək olan jurnalist etik normaları yaxşı gözləyə bilir.

İnsanın davranışı haqqında danışarkən müəllif müəy-yən etməlidir ki, bu davranış əmək fəaliyyətinə, dövrün tələblərinə nə dərəcədə müvafiq gəlir. Ünsiyyət mədəniyyəti jurnalistin həyatında çox vacib amillərdəndir: «Ekranda ünsiyyət mədəniyyətinin olması gözə çarpmasa da, onun

olmaması o dəqiqə gözə girir»¹. Yalnız bu müqayisədən sonra jurnalist öz qəhrəmanı barədə müsbət və ya mənfi rəyə gələ bilər.

Jurnalist müsahibin dediklərini şişirdilmiş şəkildə qələmə alıb yersiz bəzəyib-düzəyibsə, bu, haqqında söhbət gedən adamlara hörmətsizlik əlamətidir. Söhbət zamanı alınan məlumatı qeyri-obyektiv şərh edən, əsassız tərifə uyan müəllif öz müsahibinə ehtiram qazandırmaq əvəzinə ciddi mənəvi zərbə endirmiş olur.

Jurnalist işinin etik xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, oxucu informasiya verən şəxsin mənəvi mövqeyini qəzətin mənəvi mövqeyi ilə eyniləşdirir. Təbii ki, bu da mətbuat orqanının auditoriya qarşısında nüfuzunu eks etdirir. Jurnalist vasitəsi ilə əldə edilən məlumatın xüsusiyyəti belədir: o, böyük əhəmiyyətli sənədə çevrilir, deməli, böyük qüvvə ilə də təsir göstərir. Bu mərhələdə jurnalistin öz işinə ciddi nəzarət etməsi çox vacibdir.

Qəbul olunmuş haldır ki, materialda söhbət gedən hadisə və obyektlərə jurnalist öz münasibətini bildirir. Lakin bu o demək deyil ki, jurnalist alınmış məlumatı özü üçün lazımı ölçüdə genişləndirir. Bu o deməkdir ki, jurnalist materialın üzərində səylə işləyir. Ona görə də cavabdehlik, məsuliyyət, obyektivlik peşə etikasının gözlənilməsində başlıca yer tutur. Dərc edilmək üçün hazırlanan materialın əhəmiyyəti onunla müəyyən edilir ki, faktlar əsaslandırılmış, sübuta yetirilmiş olsun.

Bəzən elə olur ki, oxucu etikanı pozur, jurnalistin doğru tənqidini narazılıqla qarşılıyor, onu faktı təhrif etməkdə günahlandırır. Belə olduqda jurnalist öz haqqını yazısı vasitəsilə qoruyur. Çünkü jurnalist öz peşə borcunu ləyaqətlə yerinə yetirmiş, yazdığı tənqid materialda səhvə yol verməmiş, etik normaları pozmamışdır.

¹ Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003, с. 157.

Mənfi hallara qarşı ciddi mübarizə aparmaq, inkişafa mane olan cəhətləri cəsarətlə açıb göstərmək, hər sahədə irəliləyişə təkan vermək mətbuat işçiləri qarşısında duran mənəvi vəzifələrdəndir.

Bu gün jurnalist etikası praktikasına bir çox hallarda laqeyd yanaşılır, ona etinasızlıq göstərilir. Halbuki demokratiyanın inkişafı jurnalistlərin fəaliyyətində mənəvi amillərin rolunu xeyli artırır. Demokratiyanın genişləndirilməsi jurnalıstdən sosial, hüquqi və mənəvi məsuliyyət tələb edir. İnsan hüququnun aliliyi qorunan cəmiyyətdə jurnalist əxlaqi prinsipləri, etik normaları əsas tutmalı, dövlət qanunlarının tələblərinə əməl etməlidir.

Mətbuat sözünün obyektivliyi, mötəbərliyi, jurnalist səriştəliliyi və məsuliyyəti bu gün xüsusilə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onlar hər bir jurnalist üçün davranış normasına əvələlməlidir. Dövrümüzün bu ağırlı-acılı vaxtında mətbuat irəliləyişimizə mane olan hər şeyi cəsarətlə təqnid etməli, nöqsanların aradan qaldırılmasının təşkilatçısı olmalı, hadisələr ətrafında aşkarlıq yaratmalı, ictimai rəyi formalaşdırıran mühüm vasitəyə əvələlməlidir.

Jurnalist məqsədinə nail omaq üçün səmərəli vasitələrdən istifadə etməli, yüksək qabiliyyətə malik olmalıdır. Təqnidi materiallarda şəxsi alçaldan, ona toxunan söz və ifadələr işlədilməməlidir. Təqnidi material yazan jurnalist faktları toplayarkən şəxsən özünün xətrinə dəyən, onu incident hərəkətlərin üstündən keçə bilərsə, onları yazısında qabartmazsa, daha yaxşı nəticə əldə edər.

Mətbuat səhifələrində, radio və televiziya verilişlərində faktlara, hadisələrə, problemlərə təqnidə münasibət ciddi məsələdir. Çünkü jurnalistin məsuliyyəti və səriştəsi belə materiallar hazırlayarkən özünü parlaq surətdə təzahür etdirir. Jurnalist təqnidini silahını işlətməzdən əvvəl öz məsuliyyətini dərk etməyə borcludur. Jurnalist bilməlidir ki, məsələnin bu cür qoyuluşu və həlli cəmiyyətə, təqnid olunan obyektlə nə dərəcədə səmərə verəcək, işinə qədər irəli

aparacaq. Jurnalist etikası çox zaman tənqid yazılarda, verişlərdə pozulur. Tənqid təhqirə çevrilir. Tənqid çıxışlar yalnız əks-səda doğurmaq üçün yazılmamalıdır. Tənqid adamlarda işə məsuliyyət hissini möhkəmləndirməyə, buraxılmış nöqsanların qarşısını vaxtında almağa kömək etməlidir.

Jurnalist unutmamalıdır ki, onun hazırladığı material müasir səviyyəyə cavab verməli, mətbuat haqqında qanun və digər əlaqədar qanunvericilik aktlarının hüquqi tələblərinə uyğun gəlməlidir. Bu cəhətdən jurnalistin səlahiyyət və məsuliyyəti hiss olunan mənəvi mədəniyyəti və peşənin etik normalarına düzgün riayət etmək bacarığı ilə həmahəng olmalıdır. Bu xüsusiyyət jurnalistin fəaliyyətində ən çox diqqəti cəlb edən mərhələdir.

Müsahibinə hörmətsizlik, onun şəxsi ləyaqət hissi ilə hesablaşmamaq ən azı öz auditoriyasına hörmətsizliyə dəlalət edir. Jurnalist unutmamalıdır ki, həmsöhbətinin mədəniyyətini açıq-aşkar qiymətləndirən vaxt özü öz mədəniyyətini də nümayiş etdirən obyekte çevirilir.

Dəqiq, obyektiv informasiya jurnalistə öz fikrini mənəvi hüquq nöqtəyi-nəzərindən tam müəyyənlik səviyyəsində söyləməyə, problemi, sosial qrupların hərəkətini obyektiv qiymətləndirməyə imkan verir.

Kütləvi informasiya işçilərinin yüksək peşə hazırlığına, mövzuya bələd olmasına, istifadə edilən fakt materialının səhihliyinə getdikcə daha böyük əhəmiyyət verilir. Öz səhvərini təhlil etməyi, onlardan faydalı nəticələr çıxarmağı bacarmaq jurnalistlərin yaradıcılıq fəaliyyətinin ən mühüm şərtlərindən biri hesab olunur. Jurnalist yazı üzərində prinsipiallıqla işləməli, öz peşə səviyyəsini həmişə yüksəltməlidir.

Jurnalist fəaliyyətində ən məsuliyyətli anlardan biri də hazırladığı materialın dərc olunmasıdır. Burada jurnalistin nəinki şəxsi mövqeyi, həm də onun etik normalara bağlı mənəvi dünyası əks olunur. Jurnalist yaradıcı fəaliyyətinin

bu mənzərəsində daha dəqiq olmalı, oxucusuna təqdim edəcəyi materialları doğru-düzgün və obyektiv əks etdirməyə nail olmalıdır.

Bələ olmadıqda məqalə elə bir ekrana çevrilir ki, burada jurnalistin nəinki mənəvi mövqeyi, həm də onun etik normalardan kənara çıxmazı tam dəqiqliyi ilə əks olunur. Tənqidî materialın qəhrəmanı üçün mənfi nəticələr, necə deyərlər, «əvvəlcədən hazırlanmış» nəticələrdir. Təcrübə göstərir ki, materialların çap olunması bəzi hallarda digər şəxslərin marağına da toxunur. Odur ki, jurnalist məlumat toplunuşu zamanı öz çıxışının bütün güman ediləcək nəticələrini öçüb-biçməlidir. Lakin təcrübədən bəlli olduğu kimi, bu zərurət hec də bütün müəlliflər tərəfindən qəbul olunmur.

Azərbaycan dövri mətbuatı yarandığı gündən jurnalist yaradıcılığında etik normalaların gözlənilməsinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Milli mətbuatımızın başlangıcı hesab edilən «Əkinçi»-də böyük Zərdabinin, onun məsləkdaşlarının, mənəvi mədəniyyətimizin tarixində özlerinə məxsus yerləri olan görkəmli yazıçı-şair və publisistlərdən M.F.Axundov, S.Şirvani, M.Şah taxthı, C.Məmmədquluzadə, Ü.Hacıbəyli, N.Nərimanov, Minasazov və başqalarının məktub və məqalələrində, polemik çıxışlarında xalqımızın milli adət və ənənələrindən keçib gələn təbii etik normalar böyük qayıçı, məharət və ustalıqla gözlənilmiş və yaradıcı surətdə inkişaf etdirilmişdir.

Azərbaycan jurnalistikasının 1900-1910-cu illər dövründə nəzər salanda bəzən etik normalaların pozulması hallarına da rast gəlirik. «Molla Nəsrəddin» jurnalı ilə «Füyuzat» arasındaki polemikalarda bu normalar, əsasən, «Füyuzat» tərəfindən pozulurdu. Təkcə Əlibəy Hüseynzadənin son dəfə Türkiyəyə gedərkən Mirzə Cəlilin redaksiyasına dönməsi və ən azı Azərbaycan dilinin o dövr normaları ətrafında gedən mübahisələrdə «Molla Nəsrəddin»

din»çilərin həqiqət olduğunu etiraf etməsi onun bir növ üzr diləməsi kimi qiymətləndirilir¹.

1910-cu ildə Azərbaycan mətbuatında polemikanın gücü ilə bağlı jurnalıst yaradıcılığında etik normaların pozulması faktları çoxdur. Sovet hakimiyətinin ilk illərində hətta jurnalistikada bu cür faktlardan repressiya tədbirləri üçün istifadə olunub. Lakin Azərbaycan mətbuatının 50-90-ci illəri müəyyən dərəcədə etik normaların gözlənilməsi dövrü kimi qiymətləndirilə bilər. Məqsədimiz mətbuatda yalnız müasir dövrü izləmək olduğundan birbaşa bu faktlara müraciət edəcəyik.

Yuxarıda qeyd etdi ki, hər hansı demokratik dövr özü ilə antidemokratik, anarxiya meylləri də gətirir. 1985-ci ilin yenidənqurma dövrü tarixə özünün müsbət keyfiyyətləri ilə daxil olmuş olsa da, bu zamanın jurnalistikasında qəribə, paradoksal vəziyyətlər hiss olunmaqdadır. İlk növbədə jurnalıst etikasının pozulmasını daha çox o zaman mərkəzi qəzetlər adlandırdığımız «İzvestiya», «Komsomolskaya pravda»da görməyə başladıq.

Faktlarımızi yalnız Azərbaycan amilləri ilə əlaqələndirsək, onda bu mövzuya dair yazılar müraciət etməli olacaqıq. Azərbaycan – Ermənistən münaqişəsinin lap ilk çağlarında «İzvestiya» və «Komsomolskaya pravda» qəzetləri Ermənistəni və Dağlıq Qarabağ ermənilərini birbaşa, haqsız müdafiə edən materiallar verirdi. Bu haqsızlığın arxasında ermənidən alınan rüşvətin durması aydın hiss olunurdu. Bunun jurnalıstin etik, əxlaqi, hüquqi normalarına zidd olduğu göz qabağındadır.

Hələ bu az imiş kimi həmin qəzetlər Azərbaycan xalqına, onun tarixinə böhtan atmaqdən da çəkinmirdi. «İzvestiya» qəzeti özünün 1989-cu il 11 dekabr nömrəsində yazırıdı: «Dağlıq Qarabağ erməniləri özlərinin qanuni torpaqları uğrunda mübarizədə qan tökməyə qədər gedəcəklər». Buradakı «ermənilərin özlərinin qanuni torpaqları»

¹ Karvan yolu. Elçinin redaktəsi ilə. Bakı, 1976-cı il, s. 31.

ifadəsinin işlətməklə qəzet Dağlıq Qarabağı nəzərdə tutur. Bu da erməniləri haqsız müdafiə və tarixə böhtan kimi qiymətləndirməlidir.

«Komsomolskaya pravda» qəzeti hələ 1987-ci ilin oktyabrında Ağdamın Gülablı kəndini, Əsgəranı Ermənistən torpağı kimi təqdim edirdi.¹ «Oqonyok» jurnalı Şuşa şəhərini qədim Ermənistanın mədəni mərkəzi kimi qələmə vermişdir².

Bu böhtanlara görə həmin mətbuat orqalarını məhkəməyə vermək olardı. Lakin o zaman SSRİ qanunları sərasında mətbuat haqqında qanun yox idi.

Məlumdur ki, mətbuat haqqında qanun olan yerdə jurnalistin etik normalara əməl etməsi də asanlaşır. İngiltərədə mətbuat haqqında qanun hələ 1781-ci ildən fəaliyyət göstərir.³ Rusiyada mətbuat haqqında qanun 1991-ci ildə. Azərbaycanda isə 1992-ci ildə qəbul edilmişdir.

Qanunları işləməyən ölkədə jurnalist etikasının pozulması təbii hal kimi də qəbul oluna bilər. 90-ci illərin əvvəllərində Azərbaycanın ictimai-siyasi həyatı demokratik meyllərə doğru inkişaf mərhələsi və bu demokratik meyllər jurnalistikada yeni xəttin – müstəqil qəzetlərini meydana çıxmasına səbəb oldu. Belə şəraitdə isə, əlbəttə, jurnalist ixtisası olmayan və jurnalistikadan uzaq adamlar mətbuata gəldi. Bu da jurnalist etikasının bir çox sahələrdə ciddi şəkildə pozulmasına gətirib çıxadı.

Jurnalist mövqeyi onun fəaliyyətinin hər bir məqamında təzahür edir. Tənqidü materialların hazırlanmasında ən mühüm cəhət obyekt və ya problem haqqında informasiya toplanılmasıdır. Bu mərhələdə ünsiyyətin optimal şəraitinin təmin edilməsi ilə əlaqədar olan məsələləri etik cəhətdən düzgün həll etmək mühümdür. Çox vaxt elə olur ki, jurnalist

¹ «Komsomolskaya pravda», 29 avqust 1987.

² «Oqonyok» jurnalı, № 5, 1985, s. 16.

³ Bax: Y.N.Zasurski. İngiltərə parlamenti və İngiltərə mətbuati. MDU Elmi əsərlərinin «Jurnalistika» seriyası. № 2, 1987, s. 49.

düzgün olmayan məlumatdan istifadə edərək tənqidin material hazırlayır. Tənqidin etikliyini müəyyənləşdirən əlamətlər arasında onun kəskinliyi, qəhrəmana verilən ittihamların ciddiliyi, şəxsi həyatə aid məlumatlardan istifadə edilməsinin həddi, çıxış tonu böyük əhəmiyyətə malikdir.

«Şəxsi həyatə müdaxilə təkcə kiminsə yaşadığı əraziyə soxulmaq, gizli çəkiliş deyil. İctimai və kütləvi yerlərdə qəhrəmanın ən arzu olunmadığı anda yaxalanması da buna aididir...»¹. Jurnalist özünü, ailəsini qəhrəmanının yerinə qoymalıdır ki, şəxsi həyatın sərhədini anlasın.

Son vaxtlar çoxsaylı müstəqil, müxtəlif yönümlü qəzetlərimizdə ayrı-ayrı şəxslərin təhqir olunması adət halını alıb. Şübhəsiz, təqsiri olanlar cəzalarına çatmalıdır və bu sahədə qəzetlərin fəal müdaxiləsi vacibdir. Ancaq kiminsə şəxsi münaqişəsini ictimaiyyətin formallaşmış fikri kimi oxuculara çatdırımaq heç bir qəzetə və onun təsisçisinə şərəf gətirmir...

Etika normalarına və tələblərinə əməl etmək jurnalist yaradıcılığının mühüm şərtlərindəndir. Kütləvi informasiya orqanlarının əməkdaşı qələmə aldığı hər bir mətn üçün, hər cür tərif və tənqid üçün hüquqi və mənəvi məsuliyyət daşıyır. Jurnalistin mənəvi borcu ən əvvəl ondan ibarətdir ki, verdiyi informasiyada təhrif olmasın. Buna görə də Jurnalist, hər şeydən əvvəl, ona verilən informasiyanın doğrudüzungünü yoxlamağa², məlumat və informasiyalar toplayarkən, verərkən peşə etikasına ciddi əməl etməyə borcludur³.

Jurnalist üzərində işlədiyi oxucu məktublarına qayıgilə yanaşmalı, ona xas üslubu qoruyub saxlamağa çalışmalı və nəzərə almalıdır ki, «oxucu məktubları dərc edilərkən

¹ Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003, с. 156.

² «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bax: «Xalq qəzeti», 10 sentyabr 1992.

³ Yenə orada

onların məzmununu təhrif etməyən ixtisara və redaktəyə yol verilir»¹. Jurnalistin peşə etikası da bunu tələb edir.

Məlum faktdır ki, bu gün qəzetlərimiz bir çox yaradıcılıq məsələlərinə diqqətsiz yanaşır. Məsələn, Azərbaycan dilinə münasibəti götürək.

Qəzetlərdə dilə münasibətdə çox böyük etinasızlıq hiss olunur, kobud orfoqrafik səhv'lərə, üslub xətalarına yol verilir. Təəssüfləndirici məqam ondan ibarətdir ki, ölkəmizin sayılıb-seçilən nəşrləri də bu problemdən yaxa qurtara bilmirlər. Müraciət etdiyimiz - «Şərq» və «Azadlıq» qəzetlərində xeyli orfoqrafik və üslub səhv'lərinə rast gəlmək mümkündür. «Şərq» qəzetiñin bir nömrəsində² bir səhifədə 7 orfoqrafik xətaya yol verilib. Daha konkret desək, «qapıçının» əvəzinə «qapıçım», «getdikcə» əvəzinə «ketdikcə», «hazurdır» əvəzinə «hazırdı», «rəhbərliyi» əvəzinə «rəhbərliyi», «Münxen» əvəzinə «Münhen», «TFF-i» əvəzinə «TFF-ni» ifadələri işlədirilib. Bunlardan başqa, xəbərlərdən birinin sərlöhəsi kimi verilmiş, «Biz milliyətcə heç vaxt irqçi olmadıq» cümləsinə «Bizim millətimiz heç vaxt irqçi olmayıb» cümləsi ilə əvəz etmək daha məqsədəuyğun olardı. Şübhəsiz ki, bu səhv'lər müəllifin savadsızlığı və redaktorun səhlənkarlığından irəli gəlir. Bu isə dilə, jurnalistikaya edilən hörmətsizlikdir.

Elə «Azadlıq» qəzetiñin 20 fevral 2007-ci ilə nömrəsində «Göydələnlər həyat üçün təhlükəlidir!» adlı araştırma xarakterli yazıda da orfoqrafik səhv'lər çoxdur.

Beynəlxalq miqyasda tanınan UNESCO təşkilatının adı nə orijinal versiya olan ingilis dilində, nə də Azərbaycan dilində verilib – YUNESKO. Qeyd edək ki, təşkilatın adı ingilis dilində UNESCO, Azərbaycan dilində isə YUNESKO kimi təqdim edilməlidir. Dilin qaydalarına görə, bəzi xüsusi isimlər «dirnaq» işarəsi ilə verilməli olsa da, müəllif bu qaydaya riayət etməyərək «Qazprom» şirkətinin adında sözüge-

¹ Yenə orada.

² «Şərq» qəzeti, 20 fevral 2007, № 31 (2097), səh. 16

dən durğu işaretinə ehtiyac duymayıb. Tez-tez zaman dəyişikliyinə yol verilməsi isə yazının üslubuna, axarlılığına mənfi təsiri göstərib.

Rus yazıçısı Andrey Bitov isə «Uroki Armenii» kitabında göstərirdi ki, «erməninin əlifbasında bir hərfi dəyişsən və buna görə özünü asan olsa, erməni xalqı həmin adama heykəl qoyar».¹

Eyni zamanda mətndə sözlərin səliqəsiz işlənməsi, dil və orfoqrafiya, üslub xətaları olması da jurnalist etikası normalarını kobud şəkildə pozur.

Jurnalist etikasının əsas normalarından biri də odur ki, qəzet-jurnal səhifələrindən alınan faktın, informasiyanın mənbəyi dəqiq göstərilsin. Mənbə göstərilmirsə, bu, Jurnalistikanın etik normasına ziddir.

Şakir Yaqubovun «Özgə atına minən...»² yazısında deyilir: «... İndi təzə bir xəstəlik peyda olub: qəzetlər bir-birindən ... ogruluq etməyə girişiblər. Bəlkə də ayrı-ayrı faktın ogruluğuna dözmək olar, amma bütöv şəkildə, yalnız müəllifin imzasını tullamaqla material ogruluğu heç bir əndazəyə sığdır. Şəxsən bizim üçün ağır olanı budur ki, bu mədəni səkhasəkə məruz qalan əsas qəzet «Səhər»dir... «Səhər»in ayrı-ayrı materialları Türkiyənin «Zaman», Rusyanın «Komsomolskaya pravda» qəzetində dərc olunur... Bu isə hüquqi məsələ olmaqdan savayı, həm də mənəvi məsələdir, adicə etikadir».

Müəllif məsələni çox doğru qoyur. Ona görə ki, doğrudan da plagiatiq lap qədimdən etikadan uzaq bir hal kimi qəbul olunur. Azərbaycan jurnalistikasında isə son dövrün qəzetlərində və jurnalistlərində bu hal tez-tez görünməkdədir.

Bələliklə, müxtəlif qəzetlərdən və müxtəlif üslublu Jurnalistlərdən gətirdiyimiz misallar sübut edir ki, bugünkü

¹ Битов А. Уроки Армении. М., 1979, с. 46.

² «Səhər» qəzeti 16 sentyabr 1994.

Azərbaycan mətbuatında jurnalistin peşə etikasının pozulması hallarına tez-tez yol verilir.

Müasir həyatımızda yalan, qərəz, böhtan və başqa hallara rast gəldiyimiz jurnalist çıxışlarında, fəaliyyətlərində etik normaların pozulması halları ancaq təəssüf doğurur. Hər bir jurnalist istər yenilikləri ümumiləşdirib yayanda, istərsə də milli müstəqilliyimizin çətin yollarında qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasında mənfilikləri və qüsurları kəskin tənqiddə inkaredilməz dəlillərə, sübutlara əsaslanmalı, yaradıcılığın bütün mərhələlərində etik normalara ciddi əməl etməlidir.

§ 2. Jurnalistin psixoloji biliklərə yiylənməsinin vacibliyi

Jurnalist yaradıcılığının əsas predmeti insandır. Bu baxımdan jurnalist insan psixologiyasının incəliklərini bilməlidir.

Elmdə şəxsiyyət tipologiyası deyilən bir anlam var. Cox vaxt «adam», «insan», «şəxsiyyət», «fərd» anlayışları qarşılaşdırılır. Həmin bu anlayışlara açıqlama verək:

Adam bioloji varlıqdır. O, Yer üzünə gəldiyi andan başqları ilə ünsiyyətə can atır. «Təsadüfi deyil ki, ərəb-cədən alınmış insan və ünsiyyət kökdaş, yəni qohum sözlərdir. Bu o deməkdir ki, adamı (Adəm övladını) insan edən, sosial varlığa... çevirən əsas amil ünsiyyətidir»¹.

İnsanlar təkcə bir-birləri ilə deyil, həm də onları əhatə edən gerçəkliliklə şüurlu əlaqədə olur. İnsan mühitin təsirlərinə seçici münasibət bəsləyir, onları yenidən işləyib qiy-mətləndirir və davranışını bu qiymət əsasında tənzimləyir.

Şəxsiyyət düşüncəli fərd olmaqla cəmiyyətdə müəyyən mövqə tutur, öz ictimai rolunu yerinə yetirir. Şəxsiyyətin ən mühüm əlamətlərindən biri özünü şüurlu surətdə idarəetmə qabiliyyətidir. Şəxsiyyət tam təkrarı mümkün olmayan fə-

¹ Əhmədli N. Jurnalistin nitq mədəniyyəti. B., 2005, s.18

diyyətdir.

«Kütləvi kommunikasiya insanlar arasındaki əlaqəni təmin edən informasiya mübadiləsinin hər hansı vasitə ilə (TV, radio, qəzet) gerçəkləşdirməsinin bir formasıdır. Onun əsas mahiyyəti informasiyanın bir mənbədən texniki vasitə ilə milyonları əhatə edən auditoriyaya yönəldilməsidir»¹.

İnformasiyanın verilməsi və qəbul edilməsini təmin edən vasitələrin düzgün müəyyənləşdirilməsi kütləvi informasiya prosesinin əsas şərtlərindəndir.

Bələ olduqda aydınlaşdırmaq lazımdır ki, hansı kanal vasitəsilə verilən məlumatları kimlər daha asan, düzgün qavraya bilər və daha təsirli olar? Nəyə daha çox etibar etmək olar: hərəkətə, yaxud sözə? Psixoloji qanunları, incəlikləri bilməklə necə etmək olar ki, jurnalistlə respondent bir-birinə inansın. İnformasiya, müsahibə jurnalistin təkcə özünə deyil, həm də oxucuya, dinləyiciyə, tamaşaçıya maraqlı olsun.

Jurnalistin öz fəaliyyətində müəyyən psixoloji bilikləre yiyələnməsi onun köməyinə çatır. Şəxsi məsələlərlə bağlı suallar vermək, lazım gələndə ünsiyyətə meylli olmayan həmsöhbətinə ələ almaq, onun rəğbətini qazanmaq, psixoloji sədləri keçmək üçün müsahibinə fərdi yanaşmaqdır, onda inam yaratmaqdır psixoloji biliklər köməyinə çatır.

Ekstremal vəziyyətdə olmuş adamlarla ünsiyyət qurmaq çətin olur. Bələ bir vəziyyətdə jurnalist həmsöhbətinin psixikasının özəlliklərini və onun psixoloji vəziyyətinin dəyişkənliyini nəzərə almalıdır. Müsahibində özünə simpatiya əvəzinə inamsızlıq, antipatiya yaratmamaq üçün jurnalist döyümlü, xeyirxah və ünsiyyətcil olmalıdır.

Jurnalist psixoloji biliklərə yiyələnməklə aydınlaşdırıbilir ki, hansı səbəblərdən o, müsahibini axıra kimi dinləmir, onun sözünü kəsməyə məcbur olur? Bələ demək düz olarsa, jurnalist fərdi psixoloq olmalı, ali psixoloji funksiyalar haqqında ümumi anlayışa yiyələnməlidir.

¹ Məhərrəmli Q. Audiovizual nitq. B., 2000, s.16

Ünsiyyəti yalnız informasiya mübadiləsindən ibarət bir proses kimi qəbul etmək, bu mühüm problem kimi yanaşmaq olar. «Ünsiyyət prosesində insanların bir-birinə qarşılıqlı təsir edə bilmələri üçün onların arasında, bir tərəfdən fiziki, digər tərəfdən psixoloji təmasın olması vacibdir. İnsanlar arasında heç bir temas yoxdursa, onların bir-birinə qarşılıqlı təsiri qeyri-mümkündür. Ünsiyyət prosesində insanların bir-birini anlamalarını təmin edə biləcək əsas amillərdən biri nitqdir. Çünkü insanlar arasında ünsiyyət həm informasiya mübadiləsi, həm də qarşılıqlı təsir, əsasən, nitq vasitəsiylə həyata keçirilir»¹.

Çətin vəziyyət təkcə şəxsi məsələlərə toxunanda deyil, kamera və ya mikrofonla işləyəndə də yaranır. Bu zaman həmsöhbətinin fikrini kamerası və ya mikrofondan yayındırmaq vacib şərtlərdəndir. Müsahibinin fikrini özünə cəlb etmək üçün onunla jurnalist arasındaki «buzu sindırmağı» bacarmalıdır. Əvvəlcə ümumi söhbətlə onun diqqətini özünə yönəltməli, maraq oyatmalı, həmsöhbəti ilə öz arasında qarşılıqlı inam yaratmağı bacarmalıdır.

«Şəxsiyyətin ünsiyyət dairəsi geniş olduqca, onun həyatının müxtəlif cəhətləri rəngarəng olur. O, ictimai əlaqələr aləminə daha çox nüfuz edir. Bu zaman onun mənəvi aləmi daha çox zənginləşir»².

Ünsiyyət prosesində başqasını anlamağın əsas daxili mexanizmlərindən birini empatiya təşkil edir. Empatiya nədir? Yunanca empatiya başqasının dərdinə şərik olmaq, halına acımaq deməkdir.

Empatiya – jurnalistenin vacib professional keyfiyyəti kimi, aktiv dinləmənin metodu, jurnalistenin auditoriya problemi, ünsiyyət psixologiyası haqqında anlayışdır.

Psixoloji biliklərə yiyələnən jurnalist öz fəaliyyətində

¹ Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Sosial psixologianın aktual məsələləri. B, 1989, s.105-106

² Əhmədov N.M., Həsənov A.V., Bayramov N.B. İdarəetmənin pedaqogikası və psixologiyası . Bakı, 2004, s. 17-18.

karşılaştığı psixoloji kəskinlikdən həm özünü, həm də müsahibini, oxucusunu, dirləyicisini, tamaşaçısını necə qorumaq sualına cavab tapa bilir. Gələcəyin jurnalisti olan tələbələr şəxsiyyətin psixologiyası, ümumi və fərdi psixologiya, peşə psixologiyası haqqında bılıklarə yiyələnməklə etik normaları gözləmək şərti ilə gərgin əmək nəticəsində yaranan psixi-əsəbi gərginliyi və psixoloji baryeri aradan qaldırmağı bacarır, auditoriyasının, müsahibinin rəğbətini qazanır.

§ 3. Jurnalistlərin peşə kodeksləri

Jurnalist fəaliyyəti ictimai əhəmiyyəti olan bir çox xüsusiyyətləri cəmləşdirir və yaradıcı adamın cəmiyyətə münasibətini eks etdirir. Həmin münasibətlər jurnalistin müxtəlif sosial qruplar, təsisatlar və bütövlükdə cəmiyyət qarşısında məsuliyyətini səciyyələndirir. Bunlar da öz növbəsində əxlaqi tələblərdə ifadə olunan ictimai zərurətlə müəyyənləşdirilir.

Bir insan kimi cəmiyyətin həyatında müəyyən rol oynayan jurnalistə verilən tələblərin məzmunu ictimai, sosial, hüquqi və əxlaqi sahələri əhatə edir. Bu zaman Jurnalist təmasda olduğu bütün insanlarla davranışında, çıxışları üçün faktik materiallar toplanmasında, qəhrəmanları ilə qarşılaşlığı məqamlarda, öz yazıları üzərində işləyəndə, onları çapa hazırlayanda və bir sıra digər həllarda etik normalara əməl etməklə şəxsi nümunə göstərməli, Konstitusiya, «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu» və digər qanunvericilik aktları ilə müəyyənləşdirilən vəzifələri ləyaqətlə yerinə yetirməyə çalışmalıdır.

Jurnalistin çıxışları ictimai fikrin düzgün formalaşmasında əsas rol oynamalıdır. Doğruluq, düzlük, obyektivlik onun yaradıcılığının məhək daşı olmalıdır. Həm də o, həqiqəti yüksək sənətkarlıqla, daha əlverişli formada oxu-

culara çatdırmağı bacarmalıdır. Bu oxucu etimadını qazanmaqda ona ancaq kömək edər. Yüksək vətəndaşlıq keyfiyyəti, sosial fəaliyət, əxlaqi mədəniyyət, peşə ustalığı Jurnalistin çətin, həm də şərəfli yaradıcılıq fəaliyyətinin xarakter xüsusiyyətləri kimi çıxış etməlidir. Araşdırımız göstərir ki, jurnalistikamızın inkişafının müasir mərhələsində, müstəqillik yolu ilə irəlilədiyimiz, müxtəlif xarakterli, müxtəlif tipli qəzetlərin geniş şəbəkəsinin sürətlə artdığı, hərənin ağlına, ağızına gələni yazmağa çalışdığı, etik normalara biganəlik göstərildiyi bir vaxtda kütləvi informasiya Vasitələrində jurnalist çıxışlarında müşahidə olunan qüsurları doğuran səbəblərin müəyyənləşdirilməsi və aradan qalldırılmasında nəzəri fikrimizin köməyinə böyük ehtiyac vardır.

Yalan, qərəz, böhtan, qarayaxma heç bir mətbuat orqanına üzəagliyi gətirməz. Ona görə də hər bir jurnalist bütün hallarda, həm yenilikləri ümumiləşdirib yayanda, həm də milli müstəqilliyimizin çətin, daşlı-kəsəkli yollarında qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasında, mənfiliklərin, qüsurların kəskin tənqidində inkarədilməz dəlillərə, sübutlara əsaslanmalıdır.

Məhz buna görə də «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunun»da kütləvi informasiya vasitələrinin vətəndaşlarla və təşkilatlarla münasibətlərindən bəhs edən fəsilində belə bir cəhət xüsusilə nəzərə çatdırılır ki, «vətəndaşların və ya təşkilatların ixtiyarı var ki, kütləvi informasiya vasitəsi redaksiyalarından həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təkzib olunmasını tələb etsin. Vətəndaş və ya təşkilat barəsində kütləvi informasiya vasitəsində onların hüquqlarına və qanuni mənafelərinə toxunan məlumat dərc edildikdə və ya verildikdə onların həmin kütləvi informasiya vasitələrində cavab dərc etdirməyə və ya cavab verməyə haqqı vardır»¹.

¹ Bax: «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu». «Xalq qəzeti» 1992, 10 sentyabr, s. 8-9

Cəmiyyət qarşısında jurnalistin öhdəsinə düşən vəzifələrin əhatə dairəsi bir sıra tələbləri də özündə cəmləşdirir ki, onlar əxlaqi məsuliyyət adlanır. Əxlaqılık anlayışı isə insanların təcrübə əməllərini, davranışlarını əhatə edir. Əxlaq da ictimai şüurun sahəsi kimi fəlsəfi etika elminin predmetini təşkil edir. Jurnalistlərə verilən əxlaqi tələblərin genişliyi, hər şeydən əvvəl, onunla izah edilir ki, jurnalistikanın özü ictimai şüuru formalaşdırın qüdrətli vasitələrdən biridir. Ona görə də bu peşənin sahibi olan jurnalistlərin fəaliyyəti adamların mənəvi tələblərini ödəmək istiqamətinə yönəldilir. Odur ki, hər bir jurnalist yaradıcılıq fəaliyyətinin bütün anlarında etik normaları gözləməyə borcludur.

Jurnalist öz davranışını ilə auditoriyanın təsəvvüründə etimadlı şəxs təsəvvürü yaratmalıdır. «Cəmiyyətin hörmətini, öz adını qorumaq üçün jurnalist reklamçı və inzibati rəhbərlikdən asılı qala bilməz. Sözsüz ki, onların maraqları jurnalist vicdanı ilə üst-üstə düşməz. Etikalı jurnalist müqəssirin təqsiri sübuta yetirilməyincə onu cinayətkar adlandırırmır, zorakılıq qurbanlarını iri planda nümayiş etdirmir. Müxtəlif cinayətlərdə şübhəli sayılan yeniyetmələri efirdə göstərmək onların həyatında çox şeyi dəyişə bilər»¹.

Jurnalistlər özləri üçün ümümilikdə jurnalistin peşə əxlaqını müəyyənləşdirən qaydalar hazırlamışlar. Jurnalistin əxlaq və peşə etikasını özündə birləşdirən yazılı kodekslərin yaranması ilk peşəkar qrupların və cəmiyyətin gözündə ucalmaq arzusu ilə bağlıdır.

İlk yazılı kodeks 1918-ci ildə Fransa Milli Jurnalist Birliklərinin qəbul etdiyi «Davranış qaydaları» xartiyası hesab olunur (Xartiya birgə razılışdırılmış siyasi sənəddir).

Elə bu illərdən başlayaraq müxtəlif jurnalist təşkilatları jurnalistlərin beynəlxalq görüşlərini təşkil etməyə başladı. Onlardan biri 1921-ci ildə amerikalı C.Braun idi ki, o, jurnalistlərin beynəlxalq davranış qaydalarını təklif etdi.

¹ Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003, с. 179.

O, bu qaydaları özü tərtib etmişdi və onları «Jurnalist təcrübəsində etika və normalar kodeksi» adlandırdı. Bundan sonra İsveçrə, Braziliya, Finlandiya və s. ölkələrdə xüsusi davranış normaları yarandı. Bu kodekslər jurnalistlərdən, hətta faktlar onun mənafeyinə zidd olduqda belə, düzünü yazmayı, heç bir şəxsin şərəf və ləyaqətinə müdaxilə edib onun həyatını pozmamağı, şərəflər olmayı, əxlaq normalarından kənara çıxmamağı tələb edirdi. Bu prinsiplər etika kodeksi əsasını təşkil edirdi.

Etik kodekslərin başlıca təyinatı jurnalistlərin cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissini artırmaqla onların davranışına təsir etməkdir. Kodeksin bu vəzifənin öhdəsindən lazımlıca gələ bilməsi üçün təkcə onun qəbul olunduğu haqda bəyanat vermək kifayət etmir, etik prinsiplərə ciddi riayət də təmin edilməlidir. Buna görə maraqlar münaqişəsi və istənilən digər məsələyə münasibətin kodeksdə nə dərəcədə ümumi və ya konkret şəkildə ifadə edilməsindən asılı olmayaraq yalnız etik dəyərlərin dərk olunduğu və həm də onlara riayət edildiyi zaman kodeks öz funksiyasını daha yaxşı yerinə yetirmiş olur.

Elə ən böyük problem də etik kodekslərdə irəli sürülmüş tələblərə jurnalistlərin riayət etməsini reallaşdırmaq yollarının tapılması ilə bağlıdır.

Milli jurnalist təşkilatları və cəmiyyətləri tərəfindən qəbul olunmuş etik kodekslərə riayətin təminədilmə mexanizmi sahəsində Avropa ölkələrinin və Amerika Birləşmiş Ştatlarının əldə etdiyi təcrübə maraq doğurur.

Avropa modelinə əsasən, mətbuat azadlığının qorunmasına nəzarət etmək, ictimaiyyətlə media arasında mümkün mübahisə və problemləri yoluna qoymaq üçün Mətbuat Şuraları yaradılır. Bu praktika İspaniya və Fransa istisna olmaqla, demək olar ki, bütün Avropa ölkələri üçün xarakterikdir.

Mətbuat Şuraları onlara üzv olan mətbuat birlikləri tərəfindən maliyyələşir və qəbul etdikləri kodeksə müvafiq

davranışı təmin etmək üçün gücə, məcburetmə mexanizminə malik olur.

Bu mənada Almaniya, İsveç və Norveç mətbuat şuraları kifayət qədər səmərəli fəaliyyət göstərir. Kodeksə riayətin təmin edilməsində mətbuat şurasından və ya jurnalist təşkilatlarının etika üzrə komitələrindən, həqiqətən də, çox şey asildir. Bəzən jurnalistlər istənilən inzibati cəzani böyük nüfuza malik olan bu qurumların sadə xəbərdarlığından üstün tuturlar. «Çünki bu xəbərdarlığın arxasında nə qonşu redaksiyada, nə də başqa şəhərdə gizlənməyin mümkün olmayıacağı qüvvə hiss olunur»¹. Fəallıyətini davam etdirmək niyyətində olan jurnalist istər istəməz mətbuat üzrə qurumun rəyi ilə hesablaşmalı olur. Çünkü bu, peşəkar mühitin ictimai rəyidir.

Mətbuat azadlığından ayrılmaz şəkildə qavranılan fərdi hüquqların mühafizəsinin önə çəkildiyi ABŞ-da isə tamamilə fərqli mənzərə müşahidə olunur. Düzdür, burada da ümummilli və yerli jurnalist təşkilatları tərəfindən qəbul olunmuş kodekslər yalnız təşkilat üzvlərinə aid edilir və əsasən ümumi müddəələrdən ibarət olur. Amma bu kodekslərin tələblərini yerinə yetirməyə heç kim məcbur edilə bilməz. Çünkü jurnalistikə sahəsində hüquqşunaslar və həkimlər və s. peşə sahibləri üçün mövcud olan məcburetmə mexanizminə malik kodekslərin tətbiqi ABŞ konstitusiyasına ziddir. Konstitusiyaya edilmiş I düzəliş medianı hətta söz azadlığından ən ifrat sui-istifadə hallarında belə təqiblərdən qoruyur.

Jurnalist peşəsi çətin, təhlükəli, həm də məsuliyyətli peşələr sırasına daxildir. Amma bu heç də jurnalistikən şərəfli sənət sahəsi kimi qiymətləndirilməsinə mane olmur. Əksinə, bu, bir daha onu göstərir ki, jurnalistikən vurğunu olmadan, onu sevmədən bu peşəyə gəlmək məsləhət deyil. Taleyini bu sahəyə bağlayanlardan bütün çətinliklərə, məhrumiyyyətlərə, təzyiqlərə dözmək, peşəsinin yazılmış və

¹ «Журналист». 1985, № 12, с. 58.

yazılmamış qaydalarına, etik normalarına əməl etmək tələb olunur. Jurnalistika elə ictimai-sosial institutdur ki, ona mühüm ictimai-siyasi əhəmiyyət kəsb edən hadisələrə nəzarət etməyə, ictimaiyyət adından hökm verməyə, cəmiyyətdə səlahiyyət sahiblərinin işlərinə xalqın maraqları baxımından yanaşmağa əsas verir.

Vacib məsələləri, insan taleyi ilə bağlı bütün problemləri kütləvi müzakirəyə çıxarmaq jurnalisten boynuna həm də böyük məsuliyyət yükü qoyur. Çünkü onun kiçik bir səhlənkarlığı, diqqətsizliyi, kiminsə, nəyinsə xatirinə həqiqəti təhrif etməsi ağır mənəvi-psixoloji sarsıntılar, adamların ləyaqətinə, nüfuzuna xələl gətirə bilər.

Jurnalist baş verənləri hamiya anlatmaq üçün ilk növbədə dəqiq olmalıdır.

«Jurnalistika özündə müxtəlif sferaları birləşdirir. Situasiyanı öyrənən jurnalisti alımla də müqayisə edirlər. Lakin birinci, operativlik üzündən hadisənin dərininə gedə bilmir və hadisəni öz mülahizələri ilə şərh etməyə bilməz. Mətbuat işçisi siyasi xadim kimi cəmiyyətin idarə olunmasında da iştirak edir. Yarananda yalnız əhalinin tələbatını ödəməyi əsas tutan KIV artıq təbliğatçıya çevrilir. Və «jurnalist - oxucu» münasibəti formalaşır. Əlbəttə, Jurnalistika həqiqi birliyə əsaslanmadan effektiv ola bilməz. O, siyasi həyatda insanların istiqamətlənməsinə kömək etməsə, öz mənasını itirər»¹.

Buna görə jurnalist daim məsuliyyətli olmağa və etik kodekslərdə irəli sürülen prinsiplərə ciddi yanaşaraq öz fəaliyyətində onları nəzərə almağa borcludur.

Jurnalist fəaliyyətində mənəvi-əxlaqi seçimlə bağlı çətin məqamlarda etik kodekslər öz məsləhət xarakterli göstərişləri ilə jurnalistenin köməyinə gəlir.

¹ Абрамов Д.С. «Профессиональная этика журналиста». Изд-во Москва Университ. 1999, с. 16.

Qərb ölkələrində mətbuatın özünü tənzimləmə mexanizmi çoxdan bərqərar olduğundan etik kodekslərin tətbiqi ilə bağlı kifayət qədər təcrübə toplanıb.

Dünya jurnalistikası praktikasında peşə etikasını müəyyənləşdirən normalar bir sıra ölkələrdə qəbul edilib. Bu normalalara riayət etmək jurnalistin vəzifə borcudur.

Demokratik cəmiyyət quruculuğunun fəal iştirakçılara çevrilmək üçün Azərbaycan jurnalistləri də öz davranış normalarını müəyyənləşdirmə sahəsində müəyyən addımlar atmışdır. Belə axtarışların nəticəsi olaraq 1992-ci ildə Azərbaycan Jurnalistlər Birliyində jurnalistlərin peşə etikası kodeksləri qəbul edilib.

Cəmiyyət dəyişdikcə jurnalistlərin qarşısında duran etik prinsiplər də dəyişir. Bu dəyişiklikləri vaxtında duymaq, onlara münasib hərəkət etmək vacib amillərdən biridir. Ona görə də Azərbaycan jurnalistləri 1998-ci ildə bu kodekslərə təzədən baxmış, yeni layihə hazırlayıb ictimayyətin müzakirəsinə vermişlər. Şübhə yoxdur ki, zaman bu prinsiplərin doğru-düzgünlüyünü sübut etməklə yanaşı, jurnalistlərin qarşısına yeni-yeni tələblər də qoynaqdır.

Azərbaycan jurnalistləri özlerinin başlıca vəzifələrini həqiqətə xidmət etməkdə və eyni zamanda cəmiyyətin informasiyaya olan tələblərini ödəməkdə görür. Bu məsuliyyəti dərk edən, peşə ləyaqətini oxucu dinleyici və tamaşaçıların etibarını, təmsil etdiyi informasiya orqanının nüfuzunu yüksək tutan hər bir jurnalist vəzifəsini icra edən zaman peşə standartlarını qorunmalıdır. Deyilənləri nəzərə alaraq Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında, İnsan Hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasında və Avropa Şurası Parlamenti Assosiyasının «Jurnalist etikası haqqında» qətnaməsində öz əksini tapmış prinsiplərə uyğun olaraq «Yeni Nəsil», «Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi» Azərbaycan jurnalistlərinin etik kodeksini qəbul edir.

Demokratik ölkələrin əksəriyyətində kütləvi informasiya vasitələrinin özünü idarəetmə mexanizminin əsasını həmin ölkələrdə fəaliyyət göstərən «Mətbuat Şuraları» təşkil edir. Bu Mətbuat Şuralarının təcrübəsi göstərir ki, doğrudan da, bu qurum mətbuatla ictimayyət arasında olan münasibətləri tənzimləməkdə mühüm rola malikdir.

Azərbaycanda da belə bir şuraya ehtiyac özünü açıq-əşkar hiss etdirdi və Azərbaycan Mətbuat Şurası yarandı. Onun məqsədi Peşə Etikası kodeksini qəbul etmək və bunun əsasında fəaliyyət göstərmək idi. «Azərbaycan jurnalistlərinin I qurultayında (15.03.2003)» Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranışı qaydaları qəbul edilir. Onlar aşağıdakılardır: Prinsip 1 (3 bənd). Həqiqətə xidmət, dəqiqlik və obyektivlik; Prinsip 2 (3 bənd) - İnfomasiya qaynaqlarına sayqılı yanaşma; Prinsip 3 (8 bənd) – Şərəf və ləyaqətin qorulması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı; Prinsip 4 (7 bənd) – Jurnalistin özünün və çalışdığı orqanın reputasiyasının qorunması.

Hazırda jurnalistikamızın yaşadığı keçid mərhələsi müəyyən çətinliklərsiz, problemlərsiz ötüşmür. Doğruluq, cəmiyyət maraqlarına xidmət, insanpərvərlik kimi yüksək mənəvi prinsiplər gündəlik həyatın cansızıcı reallığı ilə toqquşur. Çətin iqtisadi şəraitdə fəaliyyət göstərən jurnalistlərimiz həyatı reallıqların təsiri ilə heç də hər zaman etik normalar çərçivəsində hərəkət etmirlər.

Digər tərəfdən, jurnalistlər unudurlar ki, medianın müstəqilləşməsi heç də yalnız fəaliyyət azadlığını deyil, həm də həqiqət carçası olmaqla bağlı onun öz üzərinə əlavə mənəvi öhdəliklər götürməsini nəzərdə tutur. Azad olmanın heç bir məsuliyyət daşımamaqla qarışdırılması ciddi etik pozuntulara yol açır.

Jurnalist fəaliyyətində mənəvi əxlaqi seçimlə bağlı çətin məqamlarda etik kodekslər köməyə gəlir. Kodekslər jurnalistə düzgün qərar çıxarmaq üçün verilən bir imkandır.

Jurnalist düzgün seçim etmək istəyən zaman etik kodekslər kompas rolunda çıxış edən əvəsiz vasitədir.

«Etik kodeks jurnalistin doğruluq, düzgünlük, ədalitlik, müstəqillik və s. başlığı dəyər və öhdəliklərini müəyyən etsə də, hər ayrıca situasiyada onun davranışını birbaşa müəyyən etmək iqtidarında deyil»¹. Beləliklə, yazılı kodekslərlə jurnalistlərin real davranışı arasında uyğunsuzluq mövcud olur.

Bəzən jurnalist bir fərd kimi xoşlamadığı qərarı peşə etikasının prinsipinə əsasən qəbul etməyə və orta bir yol axtarır tapmağa səy göstərə bilər. Hər halda, kodeksin müəyyən məsələyə aid göstərişi bütün hallarda öz birmənalılığını saxlaya bilmirsə, etik qərar qəbul etməyin məsuliyyəti bütünlüklə jurnalistin öz üzərinə düşür.

REDAKSİYADA YARADICI MÜHİT VƏ İŞ-XİDMƏT ETİKASI

Jurnalistin iş fəaliyyətində onun hərəkətlərini peşəkar mühitə uyğunlaşdırın bəzi mənəvi tələblər mövcuddur. Bu tələblərin məcmusu iş və ya xidmət etikası adlanır. Onların gözə çarpan rolu özünü ideologiya kimi bəzi jurnalist sahələrində bürüzə verir. Bu mənəvi tələblərlə yanaşı, o cümlədən yazılmamış qanunlarla birgə iş mühitin-də jurnalistin vəzifə, məsuliyyət və hüquqlarını açıqlayan «Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu», təminatlar, əmrlər, direktiv orqan-ların qərarları, Respublika Jurnalistlər Birliyinin nizam-naməsi, həmçinin müvafiq təşkilatların bəzi sənədləri də mövcuddur.

İş-xidmət etika normaları kütləvi informasiya va-sitələrinin səmərəli fəaliyyəti üçün əsas amildir. Hər jurnalist

¹ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2001, с. 71.

ona əməl etməklə işlək yaradıcı mühitin formalaşmasına şərait yaradır.

Kollektivin əxlaqi sağlamlığının vacib göstəricilərindən biri kəskin münaqış, yaxud həmkarlardan birinin yaradıcılıq uğursuzluğu zamanı kollektivin özünü necə aparmaşıdır. Bu məqamda iş yoldaşlarının etimadı əsasdır. Jurnalistin əhvali, iş qabiliyyəti və sağlamlığı onun nə dərəcədə yoldaşlarının köməyinə arxalanmasından asılıdır. Jurnalist hiss edəndə, biləndə ki, ona inanırlar, yaxud çətin anda kollektivdən ona kömək əli uzadan olmayıcaq, onun həmin mühitdə işləməsi çətindir.

Peşə həmrəyliyi peşə etikasının vacib prinsiplərinəndir. Bu prinsip redaksiyada, yaradıcı mühitdə təkçə peşə etikasında deyil, xidmət – iş etikasında da özünün vacibliyini göstərir. Bu prinsipə görə, jurnalistin borcu həmkarının yaradıcı imkanlarının inkişafına şərait yaratmaqdır.

Gündəlik iş rejimində jurnalist digər həmkarları ilə rastlaşır. Ünsiyyət, qarşılıqlı hörmət, ehtiram, dinləmə mədəniyyəti və s. sadə əxlaq normaları iş-xidmət etikası normaları halında özünü göstərir. İş-xidmət etikasının əsas normaları siyahısına əlyazma ilə işleyən müəllif, yəni jurnalist hörmət, iş birgə icra olunduqda, müştərək müəlliflərin imzaqoyma hüquq, təxəllüsə imzalanmaq imkanı və s. daxildir. Peşə etikasının ən çox pozulması redaktor-müəllif birliyində – əlyazmanın düzəldilməsi prosesində baş verir. Əlyazmanın qiymətləndirərkən redaktor eyni zamanda müəllifin mövqeyinə və onun peşəkar səviyyəsinə qiymət verir. Bu onların münasibətlərində gərginlik yaratmaya bilməz.

Redaktorun əsas götürdüyü çərçivələr bir tərəfdən naşirin tələbləri, digər tərəfdən isə oxucuların maraqları ilə diktə olunmuşdur. Redaktorla müəllifin fikirləri eyni olduqda redaktə prosesi ağrısız keçir. Lakin müəllif, adətən, öz individuallığını qoruyur və materialı ilkin variantda

saxlamağa çalışır. Elə bu zaman redaktorla müəllif arasında münaqişə yaranır.

Əlyazmanın peşəkar qiymətini redaktor oxucunun gözü ilə verməlidir. Əlyazmada düzeliş həqiqətən ehtiyacı olan yerlər varsa, redaktor buraya daxil olan cümlələrin düzgün məntiqi və üslubi quruluş vermək məsuliyyətini öz üzərinə götürməlidir.

Müəllif və redaktor arasındaki qarşılıqlı münasibətin daha ürəyəyatlı norması onların arasında birləşmə müzakirənin keçirilməsidir. Belə hallarda jurnalistin tam mənada əsərin çatışmazlığına görə təqsiri redaktorun üzərinə atmayı iş etikası normalarından uzaqdır.

Redakte zamanı jurnalistin və redaktorun mənəvi borcu odur ki, informasiyanı təhrif etmədən real vəziyyətlə əlyazmadakı faktlar arasındaki maksimal uyğunluğu təmin etsin. Müəllif və redaktor bu borca yalnız o vaxt sadıq qalır ki, əlyazmanın işlənilməsində etika və hüquq normalarına riyaet etsinlər.

Redaktor əlyazmanı çapa hazırlayanda müəlliflə qarşılıqlı əlaqəyə girir. Bu əlaqə zamanı müəllif faktları bir daha yoxlamalı, jurnalistin yaradıcılıq «texnologiyası» ilə tanış olmalı, əsaslandırılmış nəticələri dəqiqləşdirməlidir. Mətndə kompozisiya dəyişikliyi, üslub düzəlişi verilə bilər. Burada redaktor müəllifin yazı manerasına, fərdi üslubuna hörmətlə yanaşmalıdır.

Mülahizələrin birləşmə müzakirəsi redaktor – müəllif münasibətlərində daha çox yayılmış formadır. Belə halda redaktorun materiala müdaxiləsi razılaşdırılmış düzəliş kimi izah olunur. Belə razılaşma müəllif hüququ normalarında da göstərilir və qanuni gücə malikdir.

İş etikasının norması kimi redaksiyanın təqsiri üzündən buraxılmış səhvlərlə əlaqədar nəşr məlumatında düzəliş və ya təzkiblər vermək də başa düşülür. Etik normaları pozma hallarına, başqasının əvəzinə materialı hazırlayıb

onu çapa vermek, sonradan həmin şəxsin imzasını materialın sonuna yerləşdirməkdir.

İş etikası həm də redaksiya sirri hesab edilən məLumatların qorunmasını nəzərdə tutur. İş etikasına redaksiya işçisi ilə ştatdankənar müəllif, işçi, yaxud jurnalistin həmkarı sayılan müxbirlər arasındaki qarşılıqlı münasibət də daxildir. Jurnalist «rütbə» etibarilə özündən aşağı olan həmkarlarına qayğı və hamiliklə yanaşmalıdır ki, bu da əksini onun yaradıcılığında bir qiymət kimi tapmalıdır. Həmkarlarına hörmət jurnalist tərəfindən hər hansı materialın əvvəl kim tərəfindənse başlanıb axıra çatdırılması səbəbindən həmin şəxsin nəinki buraxdığı səhvlər, həm də onun material üçün topladığı faktlara sərf olunan qiymətəlayiq işi də nəzərə alınmalıdır. Təəssüflər olsun ki, bəzi jurnalistlər bu problemi mübahisəli hesab edir.

Nüfuzla bağlı məsələni jurnalistlər, adətən, müəyyən məlumatın böyük sürətlə digər nəşr orqanlarını qabaqlayıb öz orqanlarında nəşri kimi də başa düşürlər. Lakin rəqibləri ötüb keçməkdə bəzi redaksiyalar ölçü hissini itirərək qarşılara qoyduqları məqsədə nəyin bahasına olur-olsun çatmaq istəyib özünüreklaqla məşğul olurlar.

Redaksiyanın sirri sayılan məlumatları yaymağa, redaksiyaya xəbər vermədən materialı ikinci dəfə çap etməyə, başqa müəllifin yazısını öz adından dərc etdirməyə xidmət etikası yol vermir. Həmkarına hörmətli münasibət, redaktor – jurnalist münasibətinin saxlanması xidmət etikasının təzahürüdür.

Jurnalist peşə etikası ilə yanaşı xidmət etikası normalarını da gözləməlidir. Jurnalistin fəaliyyətində onların peşəkar mühitdə davranışlarının qaydaya salınması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Peşəkar mühitdə jurnalistin davranışını nizamlayan ədəb qaydaları, daha doğrusu, birgə fəaliyyət zamanı qarşılıqlı münasibət normaları mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu prinsip və normalar xidmət etikası adı altında

birləşdirilir. Birgə səy və fəaliyyət tələb edən ideoloji işdə onların rolü mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Düzəliş və təkzib verilməsi xidmət etikasının normalarına aiddir. Əlyazmanın müəllifi ilə razılaşmaq, şərifikli yazılmış materiala imza qoyan və ya təxəllişü ilə çıxış edən jurnalistə hörmətlə yanaşmaq xidmət etikasının prinsiplərindəndir.

Redaksiyanın nüfuzunu aşağı salan, yalnız öz xeyirini güdən jurnalistin hərəkətləri xidmət etikasına ziddidir. Kənar müəllifin yazısında və ya jurnalistin materiallarında redaksiyanın səhlənkarlığı üzündən buraxılan səhv-lərin düzəlişdən sonra çap etdirilməsi xidmət etikası normalarındandır.

Jurnalist materialın hazırlanmasından, faktların toplanmasından başlayaraq mətn tam hazır olana qədər ona cavabdehdir. Buna görə də jurnalist nəzərə almalıdır ki, «məlumat və materiallar toplayarkən, verərkən peşə etikasına ciddi əməl etmək onun mühüm vəzifələrindən bəridir»¹.

Xidmət etikası normaları kütləvi informasiya vasitəlerinin səmərəli fəaliyyəti üçün əsas amildir. Hər jurnalist onlara riayət etməklə işlək yaradıcı kollektivin formalaşmasına şərait yaradır. Bütünlükdə, jurnalistin etika və xidmət normaları xüsusi ictimai əhəmiyyət kəsb edir. Onlara doğru, düzgün və yerli-yerində əməl edilməsi jurnalistin nüfuzunu, cəmiyyətdəki rolunu artırır, hüquqi cəmiyyətin, demokratiyanın bərqərar olmasına, onun möhkəmlənməsinə xidmət edir.

Jurnalist özünün əxlaqi məsuliyyətində həmişə peşə və xidmət etikası normalarına eyni dərəcədə qayğı ilə yanaşmalıdır. Həmin əxlaqi-etik normalara jurnalistin yaradıcılıq fəaliyyətində necə əməl olunduğunu onların kütləvi informasiya vasitələrindəki çıxışlarını təhlil etmək əsasında demək olar.

¹ KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.

Qəzət öz nüfuzunu həm də cəmiyyətə məsuliyyətlə, əxlaq normalarını pozmadan, dəqiq və qərəzsiz, vicdanlı xidmətlə qaldırıa bilər. Bunu bilən, anlayan redaksiya özünün fəaliyyət mexanizmini ifadə edən prinsiplərini yaradır.

Redaksiyada əxlaqi münasibətlərin sabitliyinin qorunub saxlanmasındı ictimai rəyin böyük əhəmiyyəti var. Hər hansı işin həmkarlar tərəfindən müsbət və ya mənfi şəkildə qiymətləndirilməsi müxtəlif formalarda özünü göstərir. Qadağa və yaxud nümunə, tərif və ya töhmət və s. kollektivin tətbiq etdiyi mənəvi tənzimləmələrdəndir.

Jurnalist mühiti ilk növbədə redaksiya kollektivlərində yaranır. Jurnalist əvvəl məhz öz iş yerində həmkarının müsbət və ya mənfi rəyi ilə qarşılaşır.

Jurnalist redaksiyanın daxili fəaliyyət prinsiplərini qəbul etdikdən sonra onun işə götürülməsi qənətbəxş sayıyla bilər. Redaksiyada sağlam, yaradıcı mühüt yaratmaq üçün iş-xidmət etikası adlanan prinsiplər vacib şərtlərdəndir.

Jurnalistin iş fəaliyyətində onun hərəkətlərini peşəkar iş mühitinə uyğunlaşdırın bəzi mənəvi tələblər mövcuddur ki, biz onları iş və ya xidmət etikası prinsipləri və ya normaları kimi təqdim edirik.

1. Jurnalist və müəllif arasında olan münasibətlər xidmət etikasına aid edilir.
2. İş etikasına həmçinin jurnalistlə onu həmkarları sayılan müxbir arasındaki münasibətləri nizamlayan normalar daxildir.
3. Əlyazmanı işlərkən onun müəllifi ilə razılaşmaq, şəriklə yazılmış materiallara imza qoymaq və ya təxəllüsə çıxış edən jurnalista hörmətlə yanaşmaq xidmət etikasına aiddir.
4. Düzəliş və təkzib verilməsi xidmət etikası normalarına aiddir.
5. Xidmət etikasında redaksiyanın sırrı sayılan məlumatları yaymağa, redaksiyaya xəbər vermədən materialı təkrar çap etdirməyə yol verilmir.

6. Başqasının yazısını öz adına çıxarmaq da yolverilməz hal kimi xidmət etikasına ziddir.
 7. Redaktor və ya məsul işçi öz vəzifəsindən sui-istifadə edərək, əməkdaşları onun istəyinə uyğun redaktəyə məcbur edirsə, eyni zamanda:
 - 7.1. öz həmkarının materialında etdiyi redaktələri ona bildirmədən dərc edirsə;
 - 7.2. öz vəzifəsindən istifadə edərək əməkdaşın, həmkarının müstəqilliyinə mane olursa;
 - 7.3. öz karyerası, üçün, yaxud başqa məqsədlərlə həmkarını qəsdən gözdən salan əməllərə yol verirə xidmət etikasını pozmuş olur.
 8. Redaksiyanın nüfuzunu aşağı salan, yalnız öz xeyirinigündən jurnalistin hərəkətləri xidmət etikasına ziddir.
 9. Redaksiya əməkdaşlarının səhlənkarlığı və səhvi üzündən dərc olunan materialların səliqəsizliyi, orfoqrafik səhvleri, mənbələrin göstərilməməsi xidmət etikasının pozulmasıdır.
 10. İş münasibətlərində jurnalist loyal rəqabət və peşəkar həmrəylik arasındaki taraklığı gözəlməlidir.
 11. Jurnalist yaradıcılıq rəqabətinə səhv baxışı ilə öz həmkarının fəaliyyətinə mane olmamalıdır.
- Hər bir jurnalistin bu normalara riayət etməsi yaradıcı kollektivin iş qabiliyyətinin formalaşmasına müsbət təsir göstərir.

Ədəbiyyat

1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.
2. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
3. Məmmədli C.Ə. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003.
4. Аврамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. Москва, 1991.
5. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста.

Москва, 2000.

6. Теплюк В.М. Социальная ответственность журналиста.
Москва, «Мысль», 1984.

JURNALİST ETİKASINA DAİR MİLLİ HÜQUQI SƏNƏDLƏR

Müasir dövrdə jurnalistika ictimai-siyasi həyatda mühüm rol oynayır. O nəinki müəyyən bir hadisə haqqında məlumat verir, həm də əhalinin maddi və mənəvi həyatının yaxşılaşmasına müntəzəm təsir göstərir.

Sovetlər Birliyinin dağılması ilə Azərbaycan KİV-i keyfiyyətcə yeni mərhələyə qədəm qoydu. Müstəqilliyin ilk bir neçə ilində ölkədəki mətbuat orqanlarının sayı kəskin surətdə artı, yeni elektron KİV-lər yarandı. Media qurumlarının sayı və iddiaları, informasiyanın daha asan əldə olunması istiqamətində tələblər artmışdır. Bu çoxluqlar sistemini tənzimləmək üçün hüquqi baza – qanun lazım idi. Azərbaycan demokratik və hüquqi dövlət quruculuğunu əsas hədəf kimi götürmiş, ölkə demokratiyasının əsas göstəricisi olan söz və mətbuat azadlığının hüquqi bazasının formalaşmasına zərurət yaranmışdı.

KİV-də çalışanlar jurnalistikaya dair normativ sənədlərlə yanaşı, bir sıra başqa sənədlərlə də rastlaşırlar.

Əvvəlcə qanun haqqında. Qanun ali dövlət hakimiyyəti orqanının müəyyən olunmuş qaydada qəbul etdiyi normativ akt, müasir cəmiyyətdə hüquqi ifadənin bir formasıdır. Qanunun ali hüquqi qüvvəsi onun rəddedilməzliyidir.

Normativ hüquqi aktlar dedikdə «Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası» (12 noyabr 1995-ci ildə qəbul edilib), «Kütłəvi informasiya vasitələri haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (7 dekabr 1999-cu ildə qəbul edilib), «Məlumat azadlığı haqqında» Azərbaycan

Respublikasının Qanunu (19 iyun 1998-ci ildə qəbul edilib), «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (5 iyun 1996-ci ildə qəbul edilib), «Dövlət sırrı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (15 noyabr 1996-ci ildə qəbul edilib), «Milli arxiv fondu haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (22 iyun 1999-cu ildə qəbul edilib) və başqalarını göstərmək olar.

Azərbaycanda ilk dəfə 1992-ci ildə KİV haqqında həmin dövr üçün kifayyət qədər mükəmməl olan qanun qəbul olundu.

Ayrı-ayrı vaxtlarda bir neçə dəfə əlavə və dəyişikliklər edilmiş bu qanun, əsasən, Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, ötürülməsi, istehsalı və yayımının ümumi qaydalarını, mətbuatın, informasiya agentliklərinin, televiziya və radio təşkilatlarının vətəndaşların tam, doğru-dürüst və operativ informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətinin təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

Sual oluna bilər: «Qanunlar jurnalistlərin nəyinə lazımdır?»

Hökumət informasiya vasitələrinin plüralizmini, başqa sözlə, söz azadlığını, demokratiyani dəstəkləməyi hədəf secibə və bunu açıq bəyan edibə, o, elə bir hüquqi, təşkilati və iqtisadi mühit yaratmalıdır ki, informasiya vasitələri optimal fəaliyyət göstərə bilsin. Beynəlxalq Jurnalist təşkilatları qanunların zərurətini, əsasən, bu cür izah edirlər.

Avropa İnsan Haqları Məhkəməsinin dediyi kimi, «plüralizm prinsipinin ali qaranti dövlətdir».

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə özəl maraqların mətbuat azadlığına müdaxiləsi də kifayət qədər real təhlükəyə çevrilir ki, bu məqamda da söz və mətbuat azadlığını qorumaq üçün hökumətin dəstəyi lazımdır.

Mətbuatın qanunla tənzimlənməsinin zəruriliyini Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi də qəbul edir.

Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə görə, bəzi hallarda mətbuat azadlığının məhdudlaşdırılmasına yol verilir.

«Article 19» (19-cu maddə) beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatının təklifinə görə, bu tipli məhdudiyyətlər qanunla nəzərdə tutulmalı və Avropa İnsan Haqları Konvensiyasına uyğun olmalıdır.

Avropa İttifaqının informasiya vasitələrinin fəaliyyətinin qanunla tənzimlənməsinə münasibəti bir qədər fərqlidir. Bu qurum hesab edir ki, mətbuat qanunlarından daha çox etik kodekslərlə tənzimlənməlidir. Avropa Birliyi ekspertlərinin fikrincə, jurnalistlərin peşə etikası kodeksləri özünütənzimləmə funksiyasını yerinə yetirə və qanunları əvəzləyə bilər.

Təcrübə göstərir ki, Azərbaycan kimi keçid demokratiyasını yaşayan dövlətlərdə medianı tənzimləyən qanunvericilik bazasının olması zəruridir. Peşə etikası kodeksləri mətbuatın azad rəqabətə əsaslanıb fəaliyyət göstərdiyi cəmiyyətlərdə daha işlek olur. Bu, daha çox sosial məsuliyyət nəzəriyyəsinin mövcud olduğu media sistemi üçün keçərlidir. Belə tipli jurnalistikaya ancaq ictimaiyyətin rəyi təsir edə bilir və peşə etikasının pozulması həmin media qurumunun cəmiyyətdə nüfuzunun itirilməsi, ardıcıl olaraq, onun abunəçilərinin və deməli, reklam sifarişlərinin – gəlirlərinin itirilməsi deməkdir. Belə özünütənzimlənmə mexanizmi mətbuatı vadar edir ki, o, peşə etikası kodekslərinə riayət etsin. Keçid demokratiyası ölkələrində azad bazar mühiti təmin olunmadığından peşə etikası kodeksləri də kifayət qədər təsirli olmur.

Azərbaycanda 2003-cü il martın 15-də Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Avropa İnsan Haqları Konvensiyası və Avropa Şurası Parlament Assambleyasının «Jurnalist etikası haqqında» qətnaməsində öz əksini tapmış

prinsiplerinə uyğun olaraq «Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranışı qaydaları» qəbul edildi. Bu sənədə görə, jurnalistlərin başlıca vəzifəsi həqiqətə xidmət etməkdən, cəmiyyətin informasiyaya tələbatını tam həcmidə ödəməkdən ibarətdir.

Mətbuatın özünü tənzimləməsi demokratik cəmiyyətin mahiyyətindən doğan tələb və zərurətdir. Ölkə jurnalistlərinin I qurultayında Azərbaycan Mətbuat Şurasını təşkil edən 180-dan çox kütləvi informasiya vasitəsi və media təşkilatı bu məqsədlə yaratdıqları qurumun qarşısında bir sıra öhdəliklər götürdülər.

Bu gün Azərbaycan demokratik inkişaf yolundadır. Bu yolda kütləvi informasiya vasitəleri çox önəmli rol oynayır. Totalitar rejimdən qurtarmış bir ölkədə demokratik dəyərlərə aparan yolun ən güclü vasitəsi kimi azad və müstəqil KİV-in fəaliyyəti danılmazdır. Burada isə qanunların və etik normaların gözlənilməsi əsas amillərdəndir. Belə olduğu halda qanunların, etika kodekslərinin öyrənilməsinə, tədrisinə ehtiyac var.

JURNALİST ETİKASINA DAİR BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

Cəmiyyət inkişaf etdikcə, fəaliyyət sahələri genişləndikcə onların idarə olunması, tənzimlənməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Məhz buna görə də insan fəaliyyətinin ictimaiyyətə, cəmiyyətə bağlı bütün sahələrinə dair qanunlar hazırlanır. Bu qanunlar insanın bu sahədəki müəyyən işinin fəaliyyət mexanizmidir.

Lakin elə sahələr də var ki, orada fəaliyyətin tənzimlənməsində qanunlarla yanaşı, müxtəlif normativ sənədlərə, nizamnamələrə, kodekslərə ehtiyac yaranır.

Jurnalistikada peşə borcunun öhdəsindən ləyaqətlə gələ bilmək üçün təkcə bu sahədəki qanunverici bazanın

mövcudluğu bəs eləmir. Çünkü “müvafiq hüquqi normalarda öz əksini tapmış qanuni hüquq və vəzifələrdən savayı, KİV vətəndaşlar və cəmiyyət qarşısında etik məsuliyyət də daşıyır”¹.

Peşəkar fəaliyyət zamanı rastlaşdığı çətinliklər, problemlər jurnalistdən onların daha məqsədə uyğun həlli üsullarını tapmağı tələb edir. Beleliklə, jurnalistlər arasında müəyyən davranış qaydaları təşəkkül tapmağa başladı. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində ilk kodekslər yaradılır, jurnalist peşəsinə aid əxlaqi görüşlər sənədli şəkil alır. Qeyri-rəsmi “dördüncü hakimiyət” statusunu qazananadək mətbuatın keçdiyi inkişaf prosesində şifahi və yazılı şəkildə formalalaşan etik prinsiplər bizim zamanda jurnalisticin fəaliyyət mexanizminin tərkib hissəsinə çevrilmişdir”².

Keçən ərin 20-ci illərindən etibarən müxtəlif naşir və jurnalist təşkilatlarının təşəbbüsü ilə jurnalistlərin beynəlxalq səviyyədə görüşləri keçirilir. Hələ 1921-ci ildə Honolu-luda keçirilmiş belə görüşlərdən birində amerikalı Ceyms Braun jurnalist davranışının beynəlxalq qaydalarını qəbul etməyi təklif etmiş və özünün tərtib etdiyi bu qaydaları «Jurnalist təcrübəsinin normalar və etika kodeksi» adlandırmışdır.

Braunun hazırladığı variant görüş iştirakçıları tərəfindən qəbul olunmasa da, çox keçmədən konfransda səslənmiş ideyaların təsiri ilə İsviç, Braziliya, Finlandiya və digər ölkələrdə jurnalist normalarının xüsusi məcəllələri yarandı³.

Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasının 1939-cu ildə Bordoda (Fransa) keçirilmiş VII konqresində qəbul olun-

¹ Документы Парламентской Ассамблеи Совета Европы. 44-я очередная сессия. Резолюция 1003 (1993) по журналистской этике. Профессиональная этика журналистов. Документы и справочные материалы. Том 1. М., 1999, с. 321

² Лазутина Г. В. Профессиональная этика журналиста. М., 2000, с. 70

³ Резолюция 635 (VII). Свобода прессы и информации: Проект Международного кодекса этических норм.

muş «Jurnalist peşəsinin şərəf kodeksi» bu sahədə beynəlxalq xarakterli ilk sənədlərdəndir. Vicdanlılıq, məsuliyyət, doğruluq, faktlara, insanlara hörmət, düzlük, müstəqillik, ləyaqət, həmrəylik və ehtiyatlılıq sənəddə irəli sürürlən 10 tələb sırasına daxildir. Kodeksdə informasiyanın şərəfsiz metodlarla toplanması, faktlara, təqsirsizlik prezumpsiyasına hörmətsiz yanaşmaq, böhtan və plagiatla məşğul olmaq, vicdana zidd tapşırığı yerinə yetirmək, hökumət və ya hansısa şəxsin xidmətində durmaq müqabilində haqq almaq və peşə həmrəyiliyini pozmaq jurnalist etikasına zidd hallar kimi dəyərləndirilirdi.

Jurnalist peşəsinin etik aspektlərinə göstərilən maraq BMT kimi nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın yaranmasından sonra daha da artıb. Zaman-zaman bu beynəlxalq qurum tərəfindən qəbul olunan xartiya, qətnamə və bəyanatlarda insan hüquqları ilə bağlı jurnalistin üzərinə düşən mənəvi öhdəliklər məsələsinə böyük diqqət yetirilib. Bu diqqət heç də təsadüfi sayılmamalıdır. Axı hələ Fransanın «İnsan və vətəndaş hüquqları Bəyannaməsi»nin (1789) müəllifləri əmin idilər ki, “insan hüquqlarına etinasızlıq cəmiyyətdə bədbəxtliyin, dövlətdə isə korrupsiyanın yeganə səbəbidir”¹.

10 dekabr 1948-ci ildə BMT-nin Baş Məclisi tərəfindən Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi qəbul edilir. BMT-yə daxil olan ölkələr Bəyannamənin müdafiələrini beynəlxalq sazişin müddəalarına çevirmək üçün növbəti addım atmayı qərara alır. Bu cür sazişin qəbul olunması üçün göstərilən təşəbbüsler 1966-ci ildə “Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Pakt”ın və “İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Pakt”ın imzalanması ilə nəticələndi.

BMT Baş Məclisi tərəfindən qəbul olunmuş «Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsi», «Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt», «İraqi ayrı-seçkiliyin

¹ Hikmət Hacızadə. İnsan hüquqları – bəşəriyyətin başlıca ideyası (1998). Demokratiya: gediləsi uzun bir yol. – B., 2001, səh. 427.

bütün formalarının ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiya» (1965), digər qətnamə və bəyanatların başlıca pinsiplərini rəhbər tutan bu bəyannamə 11 maddədən ibarətdir.

Bəyanatın qəbulu zamanı dünyadakı mövcud siyasi-ideoloji şərait nəzərə alınmışdır.

Jurnalistenin peşə etikası insanın başlıca hüquq və azadlıqlarına ehtiram və demokratik dəyərlərə hörmət hissindən ayrılıqda qavranıla bilməz. Elə bu baxımdan XX əsrde jurnalist fəaliyyətinin insan haqları və demokratik dəyərlərlə əlaqəsi məsələləri BMT-nin bir çox sənədlərində diqqətlə izlənir və öz qiymətini alır.

İnsan haqlarından danışanda insana məxsus hüquqlar və azadlıqlar sırasında şəxsi fikir və mövqeyin azad ifadəsi imkanının xüsusi yer tutduğunu etiraf etmək lazımlı gəlir. Özünüifadə azadlığını bütövlükdə insanın ən ümdə mənəvi tələbatı kimi qiymətləndirmək olar.

Beynəlxalq Jurnalistlər Təşkilatının prezidenti olmuş, hazırda Finlandiyanın Tampere Universitetində jurnalistikanı tədris edən professor Kaarle Nordenstrenq də hesab edir ki, artıq "söz azadlığı" fərqli başa düşülür. Söz azadlığı daha çox insan hüquqları ilə sıx bağlı olan anlayış kimi nəzərdən keçirilir. "Mətbuat və informasiya azadlığı: Etik normaların Beynəlxalq Kodeksinin layihəsi" adlanan. 635 (VII) sayılı BMT qətnaməsinin (1952) Preambulasında göstərildiyi kimi, mətbuat və informasiya azadlığı başlıca insan hüquqlarından biri, BMT nizamnaməsinə salınmış sənəddə milli qanunvericilik tərəfindən müharibənin, milli, irqi və dini nifrətin istənilən təbliğini qadağan etmək tələb olunur və göstərilir ki, informasiya və fikri ifadəetmə azadlığı hüququnun tətbiqi digər bir məsələyə – fərdin şəxsi həyat hüququna xələl gətirməməlidir. Sənəddə bu hüquqa ailə həyatı, fiziki və mənəvi toxunulmazlıq, şərəf, ləyaqət və imic, mətləbə dəxli olmayan xoşagelməz faktların açıqlanmaması, casusluddan və şəxsi yazışma materiallarının qeyri-düzgün istifadəsindən müdafiə və s. aid edilir. Həmçinin

qeyd olunur ki, «informasiyanı şəxsi həyata hörmət hüququna zərbə vuran müasir texniki qurğular (qulaqasma cihazları, gizli mikrofonlar, kompüterlərdən istifadə və s.) vasitəsilə almaq cəhdləri nəticəsində daha bir xüsusi problem yaranır»¹.

Amma adı çəkilən sənəddə şəxsi həyat hüququ haqqında «İctimai həyatın başlandığı yerdə şəxsi həyat bitir» fikri ictimai xadimlərə də şamil edilir. Qeyd olunur ki, hər bir şəxsin özəl həyatı həm rəsmi hakimiyyət, həm də KİV tərəfindən müdaxilə təhlükəsindən qorunmalıdır. Çünkü hansısa bir şəxsin adının xəbərlərdə tez-tez hallanması faktı heç də onun İnsan haqlarına dair Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi ilə təminat verilən şəxsi həyat hüququndan məhrum edilməsi demək deyil: «Mühüm ictimai mövqə tutan şəxslər şəxsi həyatlarının ictimai həyatlarına təsir edə biləcəyi hallar istisna edilməklə, öz şəxsi həyatlarının müdafiəsi huququna malikdirlər»².

Eyni zamanda əksər beynəlxalq sənədlərdə o cəhət də vuruğulanır ki, vətəndaşların şəxsi həyat hüququna, insan ləyaqəti və reputasiyasına hörmət zərurəti jurnalistlərdən informasiyanın əldə olunma metodlarına diqqətlə yanaşlığı, təqsirsizlik prezumpsiyasını gözləməyi və şəxslərin ünvanına böhtan, təhqir yağıdırmaqdan uzaq olmayı tələb edir.

Jurnalistlərin etik öhdəliklərinə toxunan beynəlxalq sənədlərdə «həqiqətə və cəmiyyətin həqiqəti bilmək hüququna hörmət-jurnalistin birinci dərəcəli vəzifəsi»³ hesab olu-

¹ Резолюция 428 (1978) относительно декларации о СМИ и правах человека. Профессиональная этика журналистов. Документы и справочные материалы. Том. 1. – М., 1999, с. 313.

² Резолюция 1003 (1993) по журналистской этике. Профессиональная этика журналистов. Документы и справочные материалы. Том 1. – М., 1999, с. 325.

³ Декларация принципов поведения журналиста (1954). Профессиональная этика журналистов.

nur. Çünkü xalqlar və insanlar dəqiq və ətraflı informasiya vasitəsilə gerçəkliyin obyektiv təsvirini almaq hüququna malikdirlər və hər bir hadisə haqqında doğru, dürüst informasiya təqdim etmək jurnalistikyanın birbaşa təyinatıdır.

KİV səhəsində mövcud olan etik kodeksləri kollektiv müzakirə etmək üçün BMT - nin elm, təhsil və mədəniyyət sahələri üzrə ixtisaslaşdırılmış qurumu olan YUNESKO tərəfindən bir sıra konsultativ görüşlər də təşkil olunub.

Ümumiyyətlə, YUNESKO özünü mətbuat azadlığına və KİV-in plüralistik, müstəqil xarakterdə inkişaf etməsinə yardım sahəsində lider hesab edir. Bu sahədə özünün başlıca programında o, informasiyanın sərbəst axınıni stimullaşdırmağa və inkişaf etməkdə olan ölkələrin kommunikasion imkanlarını möhkəmləndirməyə can atır.

Qeyd etmək lazımdır ki, jurnalistlərin öhdəliklərinə toxunan beynəlxalq sənədlərə dünyadakı siyasi şəraitlə bağlı təsir də açıq-aşkar sezilir.

Bələ sənədlərdən biri də sülhün və beynəlxalq qarşılıqlı anlaşmanın möhkəmləndirilməsində, insan hüquqlarının inkişafında, irqçiliyə, aparteidə və müharibə qızışdırmağa qarşı mübarizədə KİV - in xidmətinə dair əsas prinsiplər haqqında Bəyannamədir. KİV - in cəmiyyətdə əhəmiyyətli yer tutduğunu vurğulayan bu sənəd YUNESKO-nun Baş konfransının 20-ci sessiyasında (noyabr 1978, Paris), qəbul edilmişdir.

YUNESKO-nun 1978-ci il tarixli Bəyanatında isə bir daha KİV-in imkanlarına toxunulur və onun bu istiqamətdə götürə biləcəyi öhdəliklər müəyyənləşdirilirdi.

Sənəddə müxtəlif iqtisadi və sosial sistemlərə malik dövlətlər arasında informasiya mübadiləsini inkişaf etdirmək vacibliyi vurğulanır. Bəyanatın ilk maddəsində göstərildiyi kimi, sülhü və beynəlxalq anlaşmayı möhkəmləndirmək, insan haqlarını müdafiə etmək, irqçilik və müharibə əleyhinə səmərəli fəaliyyət göstərmək üçün

informasiyanın azad, geniş və tarazlaşdırılmış şəkildə yayımına ehtiyac var. Bu mənada KİV-dən müxtəlif baxışları əks etdirmək tələb olunurdu.

Maddə 2.3-də qeyd olunur ki, KİV müstəmləkəciliyə, xarici işğala, irqi diskriminasiyaya, zülmə məruz qalan və öz ərazilərində ifadə imkanından məhrum olan xalqların səsini eşitməyə kömək etməlidir. Bu yolla KİV insan haqlarının geçəkləşdirilməsinə böyük xidmət göstərmiş olar.

YUNESKO-nun tədqiqatlarında göstərilir ki, yeni beynəlxalq informasiya düzəni sadəcə müasir kommunikasiya sferasının təkmilləşdirilməsi və ya informasiyanın daha bərabər və ədalətli bölüşdürüldüyü sistemin yaradılması demək deyil. Bu, həm də yeni tipli milli və beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasını nəzərdə tutur.

Ümumdünya informasiya və kommunikasiya bazasında yalnız istehlakçı qismində çıxış edən ölkələrin həm öz aralarında, həm də inkişaf etmiş ölkələrin KİV-i ilə əməkdaşlığını inkişaf etdirmək üçün YUNESKO bir sıra tədbirlər görüb, Afrika, Latin Amerikası, Asiya ölkələrinin öz xüsusi informasiya sistemlərinin qurulmasına yardımçı olub.

Məhz bu bəyanatın qəbulundan sonra, 1978-ci ildən başlayaraq YUNESKO-nun himayəsi altında jurnalistlərin beynəlxalq səviyyədə bir sıra görüşləri keçirildi.

Peşəkar jurnalistlərin beynəlxalq və regional təşkilatlarının II konsultativ görüşündə (Mexiko, 1980) YUNESKO-nun adı çəkilən bəyanatı müsbət qarşılandı. Görüş nəticəsində qəbul olunmuş Meksika Bəyannaməsində «mövcud milli və regional jurnalist etikası kodekslərinin başlıca prinsipləri, həmçinin hüquqi xarakterli müxtəlif beynəlxalq sənədlərdəki müddəalar ümumiləşdirildi»¹.

¹ Международные принципы профессиональной этики журналиста (1983). Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М., 1991, с. 233.

Beynəlxalq Jurnalistlər Təşkilatı, Mətbuatın Beynəlxalq Katolik İttifaqı, Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyası, Afrika Jurnalisləri İttifaqı, Ərəb Jurnalistləri Federasiyası, Latin Amerikası Jurnalistləri Federasiyası və digər təşkilatlardan nümayəndələrin iştirak etdiyi IV görüşdə də (Praqa və Paris, 1983) YUNESKO bəyanatının böyük əhəmiyyəti bir daha təsdiqləndi. Görüşdə həm milli, həm də beynəlxalq planda informasiya və kommunikasiyanın böyük rolu və bununla bağlı jurnalistlərin artan məsuliyyəti qeyd olunurdu.

Dünyanın əksər peşəkar jurnalist təşkilatlarının şərəf kodekləri mövcuddur. Amma bunların sırasında «Jurnalistin peşə etikasının beynəlxalq prinsipləri» xüsusi yer tutur.

Qeyd edək ki, peşə etikasının «demokratik minimumu» kimi qiymətləndirilən beynəlxalq prinsiplərin hazırlanması və razılışdırılması böyük hazırlıq işləri tələb etmişdir. YUNESKO-nun 1978-ci il tarixli bəyanatı isə bütün dünya üzrə 400 mindən çox jurnalisti birləşdirən müxtəlif təşkilatların birgə əməkdaşlığı üçün ümumi baza rolunda çıxış edib. Əvvəlcə Praqa, sonra isə Parisdə keçirilmiş IV konsultativ görüşdə qəbul olunmuş beynəlxalq prinsiplərin milli və regional etik kodekslərin yaradılması üçün nümunə olacağı nəzərdə tutulmuşdu.

1983-cü ildən Qərbi Avropa jurnalistlərinin «kofrantasiya deyil, kommunikasiya» devizi altında konfransları keçirilir. İngiltərədə «Jurnalistlər nüvə məhvini qarşı», İsveçdə «İsveç jurnalisləri sülh uğrunda» təşkilatları fəaliyyət göstərirdi. «Jurnalistlər sülh uğrunda» komitələri həmçinin Norveç, Danimarka, Portuqaliya, Fransa, Avstriya, İtaliya, Hollandiya və digər ölkələrdə yaradılmışdı. Əvvəllər sovet yönümlü hesab olunduğundan bu hərəkatlara qoşulmaqdan çəkinən jurnalistlər nüvə silahlarının ixtisarına aid Sovet-Amerika razılaşmalarından sonra hərəkata daha həvəslə qoşulmağa başladılar. «Sülh və

həyat uğrunda nüvə müharibəsinə qarşı» Ümumdünya Assambleyasının (Praqa, 1983) hər il jurnalistlərin sülh uğrunda mübarizə gününün keçirilməsi elan edildi»¹.

Müharibələr və bəşəriyyətə təhlükə törədən digər bəlaların aradan götürülməsi ilə bağlı 9-cu prinsipdə göstərilir ki, «ümmumi humanist dəyərlərə hörmət etməklə bağlı mənəvi öhdəlik jurnalistdən təcavüzkar müharibələri, xüsusən də nüvə silahlanması qızışdırmaq və ya onlara haqq qazandırmanın istənilən formalarından: - zor, nifrat, diskriminasiyanın digər formaları, daha dəqiqi, irqçılık və aparteidi mədh etməkdən uzaq olmayı tələb edir»². Qeyd edilir ki, jurnalist xalqlar arasında anlaşmanı, dil, din, irq və s. fərqlərdən asılı olmayaraq millətlərin hüquq və ləyaqətinə hörməti təmin etmək iqtidarındadır.

Bu prinsipin müzakirəsi xüsusiylə kəskin mübahisəli şəraitdə keçib. Belə ki, «Vaşinqton Post» qəzeti jurnalistdən təcavüzkar müharibələrə haqq qazandırmaqdan uzaq olmayı, irqçılık və müstəmləkəçilik əleyhinə mövqe tutmayı tələb edən prinsipi mətbuat azadlığına qəsd kimi dəyərləndirmişdi. Çünkü qəzeti şərhçisinin rəyinə əsasən, «müharibə təbliğçiləri onun əleyhdarları kimi eyni azadlıqdan bəhrələnməlidirlər»³.

Unutmaq olmaz ki, «informasiyanın tirajlanması imkanının yarandığı çağdan bəri uzun müddət jurnalistikənən əsas məqsədlərindən biri də şərin şər olduğunu göstərmək və hətta müxtəlif publisistik yazılarla onu ifşa edib aradan götürməyə kömək etmək olub»⁴. KİV-dən şərə qarşı mübarizə aparmaq tələbi hər zaman olduğu kimi bu gün də öz aktuallığını saxlayır.

¹ СМИП: советская литература. – М., 1998, с. 16.

² Международные принципы профессиональной этики журналиста. Аврамов А.Д. Профессиональная этика журналиста. – М., 1991, с. 235

³ Международные принципы профессиональной этики журналиста.

Аврамов А.Д. Профессиональная этика журналиста. М., 1991, с. 60 .

⁴ Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. B., 2001, səh. 83.

Yeni beynəlxalq informasiya düzəninə aid 10-cu prinsipdə isə jurnalistdən informasiya sahəsində beynəlxalq münasibətlərin demokratikləşməsinə xidmət etmək tələb edilir.

Bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, sülh və xalqların təhlükəsizliyi uğrunda mübarizədə böyük xidmətinə görə BMT Baş Məclisi 1987-ci ildə Beynəlxalq Jurnalistlər Təşkilatı və Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasını «sülh elçisi» adına layiq görüb.

Avropa Şurası Parlament Assambleyasının jurnalist etikası üzrə 1003 sayılı (1993) «Münaqişəli situasiyalar və xüsusi müdafiə tələb edən hallar» adlı bölümündə qeyd edilir ki, terrorizm, azlıqların diskriminasiyası, ksenofobiya, müharibə kimi amillərin təsiri ilə cəmiyyətdə gərgin və münaqişəli situasiyalar yarandıqda jurnalistin məsuliyyəti ikiqat artır. Bu zaman ondan demokratik dəyərlərin müdafiəsi, insan ləyaqətinə hörmət, dözümlülük nümayiş etdirmək və problemləri dinc yolla həll etmək tələb olunur. Deməli, jurnalist zorakılığa, nifrətə, konfrantasiyaya qarşı durmali və mədəni, cinsi, dini fərqlərə əsaslanan istənilən diskriminasiyadan imtina etməlidir.

1993-cü ildə Avropa Şurası Parlament Assambleyası və Nazirlər Komitəsinin etiraf etdiyinə görə, jurnalist etikası sahəsində mövcud olan mətnlər hələ də məzmunca kifayət qədər beynəlmilər və praktik nöqtəyi-nəzərdən kifayət qədər effektiv deyillər¹. Odur ki, 1970-ci ildən bəri bu qurumlar mövcud jurnalist etikası kodekslərini daha da təkmil-ləşdirilməsi sahəsində iş aparırlar.

Bir çox ölkələrin qanunlarında hər kəsin istənilən qanuni üsulla informasiyanı azad şəkildə axtarmaq, almaq, ötürmək, istehsal etmək hüququ təsbit olunub. Digər tə-rəfdən şəxsin razılığı olmadan onun özəl həyatı haqqında informasiyanın toplanması, saxlanması, istifadəsi və ya-yılması qadağan edildiyi üçün Avropa Şurası Parlament

¹ Avropa Şurası və Azərbaycan. B., 2000, səh. 15.

Assambleyasının 21-ci növbəti iclasında KİV və insan hüquqları haqqında bəyanata dair 428 sayılı qətnamə (1970) qəbul edilib.

Sənəddə fərdin şəxsi həyatını istənilən təcavüzdən qorumaq zəruriliyi vurgulanır. Ümumiyyətlə, cəmiyyətin bilgilənmək hüququ ilə bəzi insan hüquqlarının konflikte girdiyi zaman tarazlığın gözlənilməsi tövsiyə olunur.

Sovet dövründə demokratianın və aşkarlığın zəifliyi üzündən jurnalist etikasına bir laqeydlik, diqqətsizlik hökm sürürdü. Əslində buna o qədər ehtiyac da duyulmurdu. Çünkü “mətbuatın inzibati amirlik sisteminin tərkib hissəsinə çevriləməsi müstəqil seçim imkanlarını və jurnalistikada mənəvi tənzimləmə sferasını kəskin surətdə məhdudlaşdırılmışdı”¹.

Bu dövrədə kodekslər təkəbbürlə üzərində abstrakt humanizm möhürü daşıyan faydasız saxtakarlıq kimi nəzərdən keçirilirdi. Onların gərəksizliyinə başlıca arqument kimi mətbuatın partiya idarəciliyi prinsipi və jurnalistenin partiya məsuliyyəti ideyası irəli sürüldü. Halbuki özünün inzibati tədbirlər görmək hüququndan bəhrələnən dövlətin istənilən zaman jurnalistlərin davranışına təsir və təzyiq göstərmək təhlükəsi mövcud idi. Belə bir şəraitdə mətbuatın nəzarət funksiyası və habelə xalqla onun seçilmiş nümayəndələri arasında vasitəçi rolunu lazımlıca yerinə yetirə biləcəyi şübhə doğurur.

Bu baxımdan etik kodekslər vasitəsilə özünü-tənzimləmənin müsbət cəhəti ondadır ki, o həm dövlətin nəzarət mexanizmləri yaratmaq bəhanəsinin qarşısını alır, həm də özünənəzarət orqanı kimi mətbuat şuralarına imkan verir ki, rəsmi normaların bir o qədər səmərəli təsir edə bilmədiyi sahələrdə belə öz nüfuzunu göstərə bilsin.

YUNESKO Baş Konfransının 49-cu sessiyasında qəbul olunmuş Sofiya bəyannaməsi (2 noyabr 1997-ci il)

¹ Аврамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М., 1991, с. 12-13

çox dəqiq şəkildə bildirir: "Jurnalist işinin düzgün peşəkar metodları hökumət xeyirinə məhdudiyyətlərdən və xüsusi maraqlar gündən qrupların təzyiqindən qorunmağın ən effektiv təminatıdır"¹. Bəyannamədə o da vurğulanır ki, jurnalistikə sahəsinədə normalar və rəhbər prinsiplərin müəyyən edilməsi cəhdləri yalnız jurnalistlərə məxsus ola bilər. Digər bir sənəddə isə kodeksin yerinə yetirilməsi üçün məsuliyyət məsələsinə toxunulur. Qeyd olunur ki, etik normaların yerinə yetirilməsi üçün yalnız jurnalist peşəsililə məşğul olan şəxslər məsuliyyət daşıyır. Buna görə "hökumətin kodeksdə nəzərdə tutulmuş mənəvi öhdəliklərin sıyrılmamasına aparan hərəkətlərinə heç nə haqq qazandırıla bilməz".²

Bu gün öz inkişafında yeni mərhələyə qədəm qoyan Azərbaycan jurnalistikası 70 ildən artıq bir müddət ərzində kommunist partiyasından asılı vəziyyətdə fəaliyyət göstərib və hakim siyasetin yeridilməsinə qulluq edib. Bu yolda o, mətbuatın digər demokratik dövlətlərdə keçdiyi təbii inkişaf yolundan sapındırılıb. KİV işçiləri arasında jurnalist etikasına aid beynəlxalq sənədlər geniş məlum deyildi. Peşə etikası jurnalistikyanın partiyalılıq prinsipinə əsasən inkar olunurdu. Bunun nəticəsi kimi SSRİ-nin dağılmışından sonra postsovət mətbuatında geniş müstəqillik əldə etmiş jurnalistlər bəzən etik normalardan kənara çıxmaga başladılar. "Yaradıcılıq azadlığı daha çox jurnalist özbaşinalığına dönməyə başladı".³

Hazırda isə "birtərəfli inkişaf tendensiyası ilə müşahidə olunan sovet jurnalistikasından haqlı imtina yeni jurnalistikyanın nəzəri və praktik cəhətlərinin işlənib

¹ Софийская декларация. Профессиональная этика журналистов. Документы и справочные материалы. Том 1 – М., 1999, с. 293

² Резолюция 635 (VII) Свобода прессы и информации: Проект Международного Кодекса этических норм. с. 396.

³ Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2000, с. 73

hazırlanmasını tələb edir”¹. Azərbaycan media sisteminin jurnalistikən peşə etikası ilə bağlı bir çox cəhətləri hələ yaxşı mənimsəmədiyini nəzərə alsaq, bu sahədə beynəlxalq praktikaya müraciətin nə qədər faydalı ola biləcəyi şübhə doğurmur. Bu cəhətdən jurnalistikaya dair beynəlxalq sənədlərin təhlilindən belə bir yəqinlik hasil olur ki, cəmiyyətə məsuliyyətli və konstruktiv şəkildə xidmət edə bilmək üçün jurnalistlərimizin öz işlərini təcrübədə sınadandan çıxmış beynəlxalq standartlar əsasında qurması ciddi səmərə verər. Təsadüfi deyil ki, peşə etikası da jurnalistdən müvafiq beynəlxalq razılışma, bəyanat və qətnamələrdən xəbərdarlığı tələb edir.

Bu sənədlərin müzakirəsində və qəbul prosesində dini, etnik, tarixi, mədəni və s. fərqlərə rəğmən dünyanın müxtəlif regionlarını təmsil edən jurnalist təşkilatları iştirak edib. Buna görə “Jurnalistikada peşə etikasının beynəlxalq prinsipləri” kimi sənədlər bir də onun üçün qiymətlidir ki, onlar nəinki Avropa, həmçinin ümumdünya miqyasında jurnalistlərin həqiqəti demək, azadlıq, ədalət, həmrəylik və insan ləyaqətini müdafiə etmək, zorla qarşı durmaq kimi peşə dəyərlərinin mövcudluğunu sübut edirlər.

¹ Məmmədli C. Jurnalistikaya giriş. B., 2001, səh. 5

NƏTİCƏ

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra söz və mətbuat azadlığına, demokratik dəyərlərə xüsusi önəm verdi. Mətbuat üzərindən dövlət monopoliyasının götürülməsi və kütləvi informasiya vasitələrinin özəl sektorunun meydana çıxması KİV-in hüquqi və etik normalarını, bununla bağlı dünya təcrübəsinin tətbiqini zəruri etdi. Apardığımız araşdırımlar belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, ölkədə mətbuatın sürətli inkişafı özü ilə həm də jurnalistlərin peşə etikasına etinasız yanaşması kimi təhlükeli bir tendensiyani gücləndirməkdədir. Bir sıra kütləvi informasiya vasitələri və bir sıra jurnalistlər peşə etikasının uzun müddət formavaşmış və beynəlxalq aləmdə qəbul olunmuş ölçülərini pozmaqdə qəbahət görmürlər. Jurnalistlərin bu probleme ciddi yanaşmalarına nail olmaq üçün təkcə tədris prosesində deyil, həmkarlarımıza arasında məqsədyönlü treninq işləri aparılmalıdır.

Araşdırımlardan da göründüyü kitmi jurnalistin peşə etikası birdən-birə deyil, mətbuatın tarixi inkişaf prosesində qətrə-qətrə formalışmışdır. Mətbuat azad fəaliyyətə nail olduqca peşə etikasına ehtiyac da artdır. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən müstəqil qəzetlər peşə etikasının dünya praktikasına söykənməklə daha çox reytinq qazanmaqdır. Təcrübə göstərir ki, jurnalistin peşə etikasına düzgün əməl etməsi redaksiyanın informasiya siyasetindən və redaksiyadakı iş prinsipindən, yaradıcılıq mühitindən çox asılıdır. Bu mühiti necə yaratmaq və necə formalasdırmaq jurnalistin peşə etikasına dərindən bələd olmaq faktı böyük rol oynayır. Bu sahədə dünya praktikasına yaxınlaşdıqca Azərbaycan gerçəkliyində peşə etikasına əməl etmək də asanlaşır. Ancaq bununla belə tədqiqatdan doğan bəzi mülahizələri də qeyd etmək yerinə düşər:

Azərbaycanda demokratik dəyərlərin yenicə bərqərar olması, kommunist rejiminin jurnalistikada təhtəlsür ya-

şamaqda olması kütləvi informasiya vasitələrində istər bu sahədə qanunlara, istərsə də etik normalara əməl olunması faktlarına da yol açır.

Digər tərəfdən, bir sıra mətbuat orqanları maliyyə qaynaqları ilə bağlı relam bazarına deyil, qrup, partiya maraqlarından çıxış edir və belə məqamda etik normalara məhəl qoyulmur. Dünya praktikası sübut edir ki, jurnalist və onun xidmət etdiyi mətbuat orqanı yalnız ictimai maraq prinsiplərinə xidmət etdikdə etik normaların dürüst tətbiqinə məhkum olur. Bütün bunları nəzərə alaraq bir bu kitabda peşə etikasının jurnalist fəaliyyətində yerini müsyyənləşdirmək, qaydaların tətbiqiinin səmərəsini göstərməklə yanaşı beynəlxalq və ölkə sənədlərinin təqdimini də lazımlı bildik. Güman edirik ki, jurnalistin peşə etikasına həsr olunmuş əsərlər sırasında bu kitabda istər praktiklər, istərsə də tələbə-jurnalistlər üçün səmərəli vəsait rolunu oynayacaq.

Əlavə 1

Təqvim planı

№	Mövzular	Saatların cəmi		
		Müha- zirə	Semi nar	Cə- mi
1.	Kursun predmeti və vəzifələri	2	2	4
2.	Jurnalistika və əxlaq	2	2	4
3.	Peşə etikalarının meydana gəlməsi tarixindən	2	2	4
4.	Jurnalistikanın funksiya və prinsipləri	2	2	4
5.	Mətbuat, söz azadlığı və jurnalist məsuliyyəti	2	2	4
6.	Jurnalistin praktik fəaliyyətində gözlənilən etik normalar	2	2	4
7.	KİV haqqında hüquqi sənədlərdə jurnalist etikasına münasibət	2	2	4
8.	İş prosesində jurnalistin davranışını müəyyənləşdirən etik amillər	2	2	4
9.	Redaksiyada yaradıcı mühit və iş-xidmət etikası	2	2	4
10	Jurnalist etikasına dair beynəlxalq sənədlər	2	2	4
Cəmi		18	18	36

JURNALİST ETİKASI
kursunun
P R O Q R A M I
(HS-050100 – Jurnalistika)

KURSUN PREDMETİ VƏ VƏZİFƏLƏRİ

Peşəkar jurnalist fəaliyyətində davranış normaları, etik prinsiplər kursun predmeti kimi. Jurnalist etikasının digər ictimai elmlərlə əlaqəsi.

Etika və peşə etikası anlayışları. Peşə etikası və peşə əxlaqi. Əmək bölgüsü peşə əxlaqının əmələ gəlməsində həllədici amil kimi. Peşə əxlaqının spesifikasi. Peşə əxlaqı cəmiyyətin mənəvi sistemində.

Jurnalistika və əxlaq. Müasir şəraitdə jurnalist etikasının peşə vərdişlərinə nisbətən daha aktual əhəmiyyət kəsb etməsi. Peşəkarlıqla etik normaların ahəngdarlığına nail olmağın əhəmiyyəti.

Kursun qarşısında duran vəzifələr: tələbələrdə etik normalar haqqında təsəvvür yaratmaq, onlarda müəyyən vərdişlər formalasdırmaq.

1. Jurnalistin peşə əxlaqının formallaşma xüsusiyyətləri

Jurnalistikanın yaranması. Peşə əxlaqının yaranması. Jurnalist fəaliyyətinin sosial təyinatı və əxlaq normaları haqqında ilk təsəvvürlər. Əxlaq normalarının humanist istiqaməti. Peşəkar jurnalist etikasının ilk kodeksləri. Yazılı kodekslər və gerçək mənəvi mənzərə.

Jurnalistika informasiya fəaliyyəti sahəsi kimi. Televiziya, radio, mətbuat - aşkarlığın və ictimai nəzarətin qüdrətli aləti kimi. Jurnalist peşəsinin ictimai mahiyyəti. Kütlələrlə ünsiyyətin təşkilində jurnalistlərin rolü. Müəllifin öz qəhrəmanı, məlumat qaynaqları, həmkarları ilə birbaşa

əlaqələri. Jurnalist fəaliyyətinin yaradıcı xarakteri. Yeni texniki imkanların yaranması və kütləvi informasiya vasitələrinin gücünün artması ilə əlaqədar jurnalistikənin rolunun yüksəlməsi. Sosial siyasetin həyata keçirilməsində, sosial şurun formalaşmasında kütləvi informasiya vasitələrinin rolü. Jurnalistin peşə vərdişlərinin dəyişməsi, ünsiyət dinamikasının sürətlənməsi davranış normalarının formalaşmasına təsir edən amil kimi. Peşəkar jurnalist əxlaqının formalaşması canlı, arası kəsilməyən prosesidir. Zəruri olanla mövcud olanın dialektikası.

Jurnalist etikasının strukturu.

Jurnalist etikasının əsas vəzifələri. Söz və iş arasında uyğunsuzluğun aradan qaldırılmasında jurnalistin peşə etikasının əhəmiyyəti.

2. Jurnalist azadlığı və jurnalist məsuliyyəti

Azadlıq və zərurət. Onların qarşılıqlı nisbəti. Əxlaq azadlığının ilkin sosial-tarixi şərtləri. Seçim azadlığı mənəvi fəaliyyətin əsas şərti kimi. Azadlıq və məsuliyyət.

Jurnalistin sosial-tarixi, siyasi və iqtisadi baxımdan azadlığı. İctimai inkişafın müxtəlif mərhələlərində "mətbuat azadlığı" şüarının sınıfı məzmunu və tarixi mahiyyəti. Əxlaqi seçimdə insanın mənəvi təcrübəsinin eks olunması.

Yaradıcılıq prosesində sabitlik və dəyişkənlik. Nəşrin müəyyən məqsədləri və onun reallaşması vasitələri. Jurnalist nə üçün və kim qarışmda məsuliyyətlidir.

3. Jurnalistin peşə əxlaqının əsas funksiyaları və prinsipləri

Peşə əxlaqı peşə vəzifələrini gerçəkləşdirmə prosesində jurnalistin davranışını tənzimləyən vasitə kimi.

Peşəkar jurnalist əməyində tənzimləyici, tərbiyəvi, imperativ-dəyərləndirici, yönəlyici, motivləşdirici, kommu-

nikativ və digər əxlaqi funksiyaları. Peşə tapşırıqlarının müvəffəqiyətlə yerinə yetirilməsinə imkan yaratmaq peşə əxlaqının başlıca funksiyası kimi. Peşə borcunun təsdiqi. Jurnalistenin sosial məsuliyyəti. Həqiqətə xidmət, dəqiqlik və obyektivlik. Vicdanlılıq, paklıq, İnformasiya mənbələrinə münasibət. Peşə ləyaqəti və həmrəyliyi. Şərəf və ləyaqətin qorunması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı. Ümumbəşəri dəyərlərə ehtiram. Peşə şərəfi və peşə nüfuzu.

4. Jurnalistenin mövqeyi

İxtisas nüfuzunun qorunması prinsipləri. Peşə qrupunun maraqları ilə cəmiyyətin maraqlarının uzlaşdırılması. Jurnalist mənəviyyatında peşə əxlaqının rolü. Jurnalistenin mövqeyinin mənəvi tərkib hissələri. Bu mövqeyin şəxsiyyətdən irəli gələn anlamı.

Ümumi və şəxsi mənafenin uzlaşdırılması problemi. Mətbuatdan qərəzli istifadənin yolverilməzliyi. Jurnalist ictimai mənafenin ifadəcisidir.

Həyatı mövqeyin peşəkarlıqla konkretləşdirilməsi. Peşə əxlaqının ümumi normaları. Onların konkret şəraitə bağlılığı. Prinsip və normaların nisbəti. Əxlaqi şüurun dünyagörüşü səviyyəsi. İdealın rolü və yeri. İdeal əxlaqi şüuru müəyyənləşdirən amillərdən biri kimi.

Peşə borcu anlayışı. Peşə vəzifələri və jurnalistenin peşə borcunun məzmunu. Borc intizamlaşdırma mexanizmi kimi. Borc şəxsiyyətin özünütəşkilinin əsasıdır. Borcun dərk edilməsi. Borcun ayrı-ayrı növləri arasında ziddiyətlərin mümkünlüyü.

5. Jurnalist davranışına verilən tələblər

Fakt toplanışı zamanı jurnalistenin ünsiyyət bacarığı. İnsanlararası ünsiyyətdə sosial və peşə münasibətlərinin dolayısı ilə iştirakı.

İnsanlararası ünsiyetdə mənəvi problemlər. İnfomasiya qaynaqları üçün vacib tələblər: səriştəlilik, obyektivlik, çalışqanlıq. Qəzet operativliyi şəraitində qaynaqların seçilməsi problemi. Gələcək əsərin qəhrəmanı ilə jurnalistin görüşü. Münaqişənin çözülməsi, Hər iki tərəf nümayəndələri ilə söhbətin vacibliyi. Rəsmi qaynaqlardan alınan məlumatlar. Qaynağa istinad. Məlumatların yoxlanılmasının vacibliyi. Mətnin müsahiblə razılışdırılması. Hər hansı adama yalnız infomasiya mənbəyi kimi yanaşmağın məqsədə uyğunluğunu.

Ünsiyətə optimal şəraitin yaradılmasında jurnalistin rolu. Tanışlıq üsulunun seçilməsi. Psixoloji sədlərin dəf edilməsi. Jurnalisticin görünüşü. Peşə nəzakəti anlayışı. Məlumat üçün müraciətin əsaslandırılması. Yol verilən və yol verilməyən dəlillər. Verilən suallarda məqsədə uyğunluq, aydınlıq, nəzakət. Sualların ahəngi və forması. Söhbəti qeydəalma üsulları və bunlarla bağlı mənəvi məhdudiyyətlər.

Oxucu məktublarının redaktə xüsusiyyətləri. Şəxsi sənədlərdən istifadə qaydaları. İmzasız məktubun araşdırılması. Foto işi və fotosəkildən faydalanan məhdudiyyətlər.

6. İş prosesində jurnalistin professional-etik normaları

Alınmış məlumatın gerçekliyinin və dürüstlüyünün qiymətləndirilməsi, bunların qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğunluğu. Müxtəlif qaynaqlardan alınan infomasianın tarazlaşdırılması. Materialın ilkin konsepsiyası və "xırda əngəllər". Faktların ayrılıqda qiymətləndirilməsi. İnfomasianın qəlibləşdirilməsi. Aparıcı meylin aşkaralaşdırılması. Konkret şərait haqqında tam təsəvvürün yaranması. Vəziyyəti təsvir etməklə real gerçeklik arasındaki uyğunluğun vacibliyi

Seçmənin meyarı. Hadisələrin ictimai məzmunu jurna-

listikanın predmeti kimi. İnsanın şərəf və ləyaqətinə hörmət, onun şəxsi həyat hüququ. Ailə mövzusu və onun işıqlandırılmasında ehtiyathlılıq. Yeniyetmələr və onların həyat tərzi. Jurnalisticin öz qəhrəmanına münasibəti. Onun adının gizlədilməsi.

Əxlaqi rəy əxlaqi sanksiyanın ifadə formasıdır. Rəyin meyarı və quruluşu. Jurnalisticin obyektivliyi. Ənənəvilik və yanlış qənaətə əsaslanma. Müsbət və mənfi rəyin əsaslandırılması. İftiraya, təhqirə, şaiyələr yaymağa, şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətinin ləkələnməsinə dözməzlik. Rəyin hadisənin məzmununa və xarakterinə uyğunluğu. Ümumiləşdirmə dərəcəsi. Əhəmiyyətsiz hadisələrin təsvirinə yol verilməməsi. Jurnalisticin qəsdən və ya bilmədən şəxsi maraq ifadəsinə çevrildiyi hallar. Bu halların səbəbləri və aradanqaldırılma üsulları.

7. Redaksiyada yaradıcı mühit

Redaksiya kollektivində işin təşkili. Vəzifə bölgüsü. Xidmət etikasının ümumi tələbləri və jurnalisticin xidmət etikasının xüsusiyyətləri. Onun işində kollektivçilik və fərdilik. Jurnalist redaksiyanın təmsilçisi kimi. Xidməti vəzifədən şəxsi məqsədlər üçün istifadəyə yol verilməməsi. Redaksiya sırrının və təxəllüs sırrının qorunması. Redaksiyanın əməkdaşa, əməkdaşın nəşriyyat işinə cavabdehliyi. Jurnalistikada iş bölgüsünün qəbul olunmuş və qəbul olunmamış formaları. Həmkarın əməyini qiymətləndirmək meyari. Redaktor-müəllif münasibətləri. Düzəlişlərin razılışdırılmasının vacibliyi. Həmkarın yaradıcılıq xüsusiyyətlərinə hörmət və onun müəlliflik hüququ. Yaradıcılıqda müvəffəqiyyətsizlik hallarında davranış. Ədəbi oğurluğu və müəlliflik hüququnun digər formalarda pozulmasına dözməzlik. Sitatgətirmə qaydası və özgə materiala istinadetmə məcburiyyəti. Peşə mühitində mənəvi münasibətlər sisteminin sabitləşməsində sanksiyanın rolu. Qadağan, məqsəd,

inandırma, həvəsləndirmə, cəza, məsləhət, nümunə, nüfuz, ənənə əxlaq mexanizmini formalaşdırın amillər kimi.

8. Jurnalistin mənəvi siması

Jurnalistin peşə və mənəvi keyfiyyətinin birliyi. Vətənpərvərlik, vicdanlılıq, qərəzsizlik, vətəndaşlıq qeyrəti, ədalətlilik, mənəvi saflıq mətbuat işçilərinin mənəvi keyfiyyətləri kimi. Peşə əxlaqının və xidmət etikasının tələblərinə hörmət. Yüksək mənəvi səviyyə jurnalistin müvəffəqiyyətli peşə fəaliyyətinin ilkin şərti kimi. Mənəvi tərbiyə və özünütərbiyə. Özünütərbiyə və özünənəzarət. Şəxsiyyətin mənəvi özünüdərkində özünüqiyəmləndirmənin rolü. Mənəvi mədəniyyətin yüksəlməsinə yaradıcılığın təsiri. Özü-nüreklam və fərdi təkəbbürün tənqidisi. Şəxsiyyətin mənəvi şüurunda etik biliklərinin rolü.

9. KİV haqqında qanun və jurnalistlərin davranış qaydaları

KİV haqqında qanun jurnalistin fəaliyyət normalarını müəyyənləşdirən sənəd kimi. Qanuna görə jurnalistin hüquq və vəzifələri. Kütləvi informasiya vasitələrinin vətəndaşlarla və təşkilatlarla münasibətləri. İnforsasiya almaq hüququ. Müəllif materiallardan və məktublarından istifadə edilməsi. Təkzib etmək və cavab vermək hüququ. Təkzib və cavab vermək qaydası.

Məhkəmə istintaqı, onun çıxardığı qərarların yerinə yetirilməsi qaydaları.

Jurnalist etikasının işlək mexanizmə çevrilməsində əxlaq kodekslerinin rolü.

Etik kodekslerinin mahiyyəti və onun fərqli xüsusiyyətləri. Etik kodekslerinin beynəlxalq aləmdə qazandığı uğurlar. Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranışları qaydaları və onların xarakterik xüsusiyyətləri.

ƏDƏBİYYAT

Əsas ədəbiyyat.

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin Nizamnaməsi. Azərbaycan Respublikasının jurnalistinin peşə etikası kodeksi. Bakı, "Nicat" nəşr, 1993.
2. Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranışları. Həmminin qarşısında bəyan edirik. «Yeni nəsl» jurnalistlər birliyinin nəşri. Bakı, 2003.
3. Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1984.
4. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
5. Jurnalistlərin hüquq-məlumat kitabı. Bakı, 2000.
6. Jurnalistin hüquq məsləhətçisi. Bakı, 2003.
7. Jurnalist məsuliyyəti. (Dünya mətbuat şuralarının 8. təcrübəsi). Bakı, 2002.
9. Jurnalistlər ekstremal şəraitdə. Bakı, 2001.
10. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.
12. Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı, 2003.
13. Mass-media və intellektual mülkiyyət. Bakı, "Qanun", 14. 1998.
15. Okulov M. Jurnalistin mübariz vəzifələri. ADU-nun 16. elmi əsərləri, 1978, №2.
17. Rzayev A. Hüquq və əxlaq. Bakı, "Gənclik" nəşr., 1977.

Rus dilində

1. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М., 1999.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
3. Боголомова Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991.
4. Бухарцев Р.Г. Вопросы профессиональной этики журналиста. Свердловск, 1971

5. Ворошилов В.В. Журналистика. Санкт-Петербург, 2000.
6. Кузин В.И. Психологическая культура журналиста. Санкт-Петербург, 1997.
7. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2000.
8. Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003.
9. Теплюк В.М. Социальная ответственность журналиста. М., "Мысль", 1984.
10. Теплюк В.М. Этика журналистского творчества. М., "Мысль", 1984.
11. Фред Сиберт, Теодор Питерсон, Уилбур Шрамм. Четыре теории печати. М., 1997.
12. Шостак М. И. Репортёр: профессионализм и этика. Москва, 2002.

**Əlavə ədəbiyyat
Azərbaycan dilində**

13. Babayev N. Elə yaz ki,... Bakı, "Yazıcı" nəşr., 1985.
14. Erik Fichtelius. Jurnalistikanın on qızıl qaydası. Bakı, 2002.
15. Əhmədli Nəsir. Jurnalistin nitq mədəniyyəti. Bakı, 2005.
16. Göyüşov Z. Əxlaqi sərvətlər. Bakı, 1966.
17. Məmmədzadə R. Müəllimin peşə etikası, Bakı, 1992.
18. Mirzəliyev C. Mən jurnalistəm. Bakı, 2001.
19. Nicat Ə. Dünya fəlsəfi irləndən yarpaqlar. Bakı, 1991.
20. Paşayev S. Sadə əxlaq normaları. Bakı, 1974.
21. Radio və televiziya proqramları yaratmağın etik meyarları (tərc. edəni Z. Məmmədli). Bakı, 1999.
22. Tusi N. Əxlaqi-Nasiri. Bakı, 1989.

Rus dilində

23. Бухарцев Р.Г. Творческий потенциал журналиста. М., "Мысль", 1985.

Seminar mövzuları, plan və suallar

I mövzu – 2 saat

Jurnalistika və əxlaq

1. Etika-əxlaq haqqında elmdir.
2. Jurnalistika ilə əxlaq problemlərinin bağlılığı.
3. Jurnalistikadakı peşə əxlaqi kefiyyətlərinin təbiəti və əxlaq kefiyyətlərinin yaradılıqlıqdakı rolu.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. «Etika». Bakı, 1985.
2. Tusi N. «Əxlaqi-Nasiri» Bakı, 1989.
3. Paşayev S. «Sadə əxlaq normaları» Bakı, 1974.
4. Məmmədli J. «Müəssir jurnalistika» Bakı, 2003.
5. Mirzəliyev S. «Mən jurnalistəm» Bakı, 2001.

II mövzu

Peşə etikasının meydana gəlməsi tarixindən.

1. Peşə əxlaqı peşə bölgüsünün nəticəsi kimi.
2. Peşə kodekslərinin meydana gəlməsi əxlaqi komponentlərdən biri kimi.
3. Peşə etikaları sırasında jurnalist etikasının yeri.
4. Peşəkar jurnalistin fərdi şüurunda əxlaqi təsəvvürlərin mənbəyi: kateqoriyalar, prinsiplər, normalar peşə-əxlaq təsəvvürlərinin əsasə kimi.
5. Jurnalist peşə etikasının inkişafında əsas mərhələlər.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. Аврамов Д. С. «Профессиональная этика журналиста». М., 1999.
2. Лазутина Г. В. «Профессиональная этика журналиста». М., 2000.
3. Бухарцев Р. Г. «Вопросы профессиональной этики журналиста». Свердловск, 1971.
4. Məmmədzadə R. «Müəllimin peşə etikası». B., 1992.

III mövzu

Jurnalist etikasının funksiya və prinsipləri

1. Peşə əxlaçı peşə vəzifələrini gerçəkləşdirmə prosesində jurnalist davranışını tənzimləyən vasitə kimi.
2. Peşə tapşırıqlarını yerinə yetirilməsi peşə əxlaqının başlıq funksiyası kimi.
3. Peşə etikası prinsipinin əsas mahiyyəti, prinsiplərin norma və kateqoriyalardan fərqi.
4. Jurnalist etikasının prinsip və funksiyaları.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. Теплюк В. М. «Этика журналистского творчества». М., 1984.
2. «Профессиональная этика журналистов». Т. 1 – Документы и справочные материалы. М., 1999.
3. Лазутина Г. В. «Профессиональная этика журналиста». М., 2000.
4. «Jurnalist etikası». B., 2000.

IV mövzu

Mətbuat, söz azadlığı və jurnalist məsuliyyəti

1. Azadlıq və zərurətin qarşılıqlı münasibətinin dialektik vəhdəti.
2. Azadlıq və məsuliyyət.
3. KİV haqqında qəbul olunmuş yeni qanunda jurnalistə verilən hüquqlar.
4. M.Ə.Rəsulzadənin «Mətbuat azadlığı» məqaləsi.
5. Jurnalistin peşə məsuliyyəti.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 2000.
2. Jurnalistin hüquq – məlumat kitabı. Bakı, 2000.
3. Rəsulzadə M. Ə. «Mətbuat azadlığı». Prinsiplər və reallıq. № 3, 4, 1998.
4. Теплюк М. В. «Социальная ответственность журналиста». Москва, 1984.
5. Jurnalist məsuliyyəti (Dünya mətbuat şuralarının təcrübəsi). Bakı, 2002.
6. Fistelus E. «Jurnalistin on qızıl qaydası». Bakı, 2002.

V mövzu

Jurnalistin praktiki fəaliyyətində gözlənilən etik normalar

1. Sadə əxlaq normaları peşə əxlaqında ilk gözlənilən normalar kimi.
2. İnformasiya mənbəyi ilə jurnalist münasibətini tarazlaşdırın normalar.

- Müsahibə mətnin razılışdırılması, tapşırıq üsulunun seçilməsi.
- Verilən sualların məqsədə uyğunluğu, aydınlıq, müsahibinə hörmət və nəzarət.
- Müsahibin şərəf və ləyaqətinə, şəxsi həyatına hörmət (fikirlərinə hörmət).
- Yeniyetmələr və onların həyat tərzinin işıqlandırılmasında gözlənilən etik normalar.
- Auditoriya ilə jurnalist münasibətini nizamlayan normalar.

Mövzuya aid ədəbiyyat

- «Jurnalist etikası». Bakı, 2000.
- Məmmədli J. «Müəssir jurnalistika». Bakı, 2003.
- Paşayev S. «Sadə əxlaq normaları». Bakı, 1974.
- Rüstəmov A. «Jurnalistika». Bakı, 2005.
- Шостак М. И. «Репортер: профессионализм и этика». Москва, 2002.
- Бухардиев Р. Г. «Творческий потенциал журналиста». Москва, 1985.

VI mövzu

KİV haqqında hüquqi sənəddə jurnalist etikasına münasibət

- KİV haqqında qanun jurnalist fəaliyyəti normalarını müəyyənləşdirən sənəd kimi.
- İnformasiya almaq hüquqi bu məqamda gözlənilən normalar.
- Müəllif materiallarından istifadə edilməsi və bu fəaliyyətdə gözlənilən etik normalar.
- Azərbaycan jurnalistlərinin davranış normaları və onların xarakterik xüsusiyyətləri.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 2000.
2. «Jurnalisten hüquq məsləhətçisi». Bakı, 2003.
3. «Jurnalisten hüquq-məlumat kitabı». Bakı, 2000.
4. «Jurnalist etikası». Bakı, 2000.
5. Rüstəmov A. «Jurnalistika». Bakı, 2005.
6. Məmmədli C. «Müəssir jurnalistika». Bakı, 2003.

VII mövzu

Redaksiyada yaradıcı mühit və iş-xidmət etikası

1. Redaksiyada yaradıcı mühit, redaksiya kollektivinin işinin təşkili.
2. Redaktor və müəllif münasibətlərində gözlənilən etik normalar.
3. Peşə mühitində mənəvi münasibətlər.
4. Peşə etikası ilə xidmət etikasının ümumi və fərqli jəhətləri.
5. Xidmət etikasının əsas xüsusiyyətləri.
6. «Peşə ləyaqəti», «peşə şərəfi», «peşə nüfuzu» bu anlayışlar peşə əxlaqının göstərijisi kimi.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. Теплюк В. М. «Этика журналистского творчества». Москва, 1980.
2. Теплюк В. М. «Социальная ответственность журналиста». Москва, 1984.
3. Лазутина Г. В. «Профессиональная этика журналиста». Москва, 2000.
4. Məmmədli C. «Müəssir jurnalistika». Bakı, 2003.

5. Rüstəmov A. «Jurnalistika». Bakı, 2005.

VII mövzu

İş prosesində jurnalistin davranışını müəyyənləşdirən amillər

1. İnfomasiya toplanması gedişində jurnalistin ünsiyyət bajarığı və mədəniyyəti.
2. İnfomasiya qaynaqları üçün vajib tələblər: səriştəlik, obyektivlik, çalışqanlıq, nəzakət, mədəni münasibət, qarşıqdakı şəxsə hörmət.
3. Psixoloci sədlərin dəf edilməsi, jurnalistin xarici görünüşü.
4. Söhbəti qeydə alma üsulları zamanı gözlənilən etik normalar, pəşə nəzakəti anlayışı.
5. Şəxsi sənədlərdən istifadə qaydaları, fotosəkillərdən faydalananma zamanı gözlənilən etik normalar.

Mövzuya aid ədəbiyyat

1. «Jurnalist etikası». Bakı, 2000.
2. «Azərbaycan jurnalistlərin pəşə davranışçı qaydaları»
3. «Jurnalistlər ekstrimal şəraitdə». Bakı, 2001.
4. Кузин В. И. «Психологическая культура журналиста». С.-П., 1997.
5. Шостак М. И. «Репортер: профессионализм и этика». М., 2002.
6. Лазутина Г. В. «Профессиональная этика журналиста». Москва, 2000.

«Jurnalist etikası» kursunu öyrənmək üçün bir sıra suallar və tapşırıqlar

1. «Əxlaq» və «mənəviyyət» anlayışı arasında fərq və onu aydınlaşdırın.

2. «Etika» anlayışı nejə yaranıb və mənəsi nədir? Əxlaq ilə etika arasındaki bağlılıq nədən ibarətdir? «Normativ etika» nədir?
3. Peşə əxlaqi, peşə etikası anlayışı. Peşə etikası ümumi etikanın tərkib hissəsidir.
4. Peşə kodekslərinin meydana gəlməsi əxlaqi komponentlərdən biri kimi. Jurnalisticin peşə və mənəvi keyfiyyətlərinin vəhdəti.
5. İttimai şüurda əxlaqi şüurun yeri?
6. Peşəkar mövqey nədir? O, insanın həyat mövqeyindən nə ilə fərqlənir? Nə üçün «kateqoriyalar» peşə əxlaqında üstünlük təşkil edir?
7. Peşə borğu nədir? Obyektiv və subyektiv dialektika jurnalisticin peşə borğunun formallaşmasına nejə təsir edir? Jurnalisticin peşə borğu və peşə taktı: davranış istiqamətinin seçilməsi. Peşə borğu əxlaqın əsas amili kimi.
8. Peşə etikalarının yaranması, Ən qədim peşə etikaları. Jurnalistic etikası və onun əsas vəzifələri. Jurnalistic etikasının funksiya və prinsipləri.
9. Peşə məsuliyyəti spesifikliyi. Jurnalistic azadlığı və jurnalistic məsuliyyəti (mətbuat azadlığı).
10. «Peşə ləyaqəti» və «peşə şərəfi» kateqoriyalarının ümumi və fərqli jəhətləri.
11. «Prinsip» və «norma» kimi peşə etikası anlayışlarının məzmununda ümumi və fərqli cəhətlər. Sadə əxlaq normaları, onların jurnalistic etikasında rolu.
12. Əxlaq normaları peşəkarlığın göstərijisi kimi.
13. Yeni normaların yaranması prosesində jurnalistic təcrübəsinin rolu. Jurnalisticin peşə əxlaqi prinsipləri jurnalistikyanın ümumi prinsiplərlə əlaqələri.
14. Jurnalisticin informasiya mənbəyi ilə münasibətləri peşə əxlaqının hansı normaları ilə tənzim olunur?
15. «Peşə etikası» və «xidmət etikası» anlayışları nejə əlaqələnir? Jurnalisticin həmkarları ilə münasibətini

tənzimləyən peşə xidmət etikasının normalarını eyni sırada nəzərdən keçirmək mümkündür?

16. Redaksiyada düzgün peşə əxlaqı abu-havası nədir və bu nədən asılıdır? Jurnalıstin peş əvə xidmət borcu arasındaki uyğunsuzluqlar. Onların yaranma səbəbləri və həll edilmə təcrübəsi.

17. Redaksiya kollektivi və xidmət etikası. Jurnalist redaksiyanın təmsilçisi kimi.

18. Jurnalist çıkışında hüquqi və etik savad nöqtəyi nəzərindən təngidi qiyətləndirmə.

19. Jurnalist etikası hüquqi və etik qorunma kontekstində.

20. Jurnalist araşdırması prosesində jurnalıstin əxlaq seçimi.

21. Yeniyetmələr və onların həyat tərzinin işıqlandırılmasının gözlənilən etik normalar.

22. Müsahibə zamanı verilən suallarda məqsədə uyğunluq, aydınlıq, nəzakət.

23. Redaktor və müəllif münasibətləri zamanı gözlənilən etik normalar.

24. Şəxsi sənədlərdən istifadə zamanı gözlənilən etik normalar. Problematik yazı tiplərində münaqişə tərəfləri ilə söhbətin vajibliyi və gözlənilən etik normalar.

25. Psixoloci sədlərin dəf edilməsi, jurnalıstin xariji görünüşü.

26. Peşə nüfuzu və onun qorunması.

27. Şərəf və ləyaqətin qorunması, şəxsi həyatın toxununması.

28. Auditoriya ilə jurnalist münasibətini nizamlayan normalar.

AZƏRBAYCAN JURNALİSTLƏRİNİN PEŞƏ DAVRANIŞI QAYDALARI

(15 mart 2003-ci il)

Hazırda «Jurnalistlərin Peşə Davranişi Qaydaları»nda 4 prinsip öz əksini tapıb:

1. Həqiqətə xidmət, dəqiqlik və obyektivlik;
2. İnforsasiya qaynaqlarına saygılı yanaşmaq;
3. Şərəf və ləyaqətin qorunması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı;
4. Jurnalistin özünün və çalışdığı orqanın reputasiyasının qorunması.

Bütün bunlar özündə jurnalistikanın əsas prinsiplərini ehtiva edir. Amma dediyimiz kimi müəyyən vaxtdan sonra bu sənədə müəyyən əlavələrin olması zərurətə çevrilir.

PRİNSİP 1. HƏQİQƏTƏ XİDMƏT, DƏQİQLİK VƏ OBYEKTİVLİK

1.1. Jurnalistikanın ali məqsədi həqiqəti yaymaqdır, obyektivlik isə əsas peşəkarlıq meyarıdır.

1.2. Jurnalist hazırladığı yazıda tənqid obyektinin mövqeyini öyrənib bildirməlidir. Bu mümkün olmadıqda, tənqid obyekti tələb edərsə, öz fikirlərini çatdırmağa çox qısa vaxtda ona şərait yaradılmalıdır. Plüralizm prinsipinə əməl edilməlidir.

1.3. Yazıda şəhrlər elə şəkildə ifadə edilməlidir ki, oxucu onu xəbərdən, faktdan ayıra bilsin, bunun məhz jurnalistin mövqeyi olduğunu anlasın.

PRİNSİP 2. İNFORMASIYA QAYNAQLARINA SAYĞILI YANAŞMA

2.1. Təşkilatların, partiyaların, cəmiyyətlərin, birliklərin və hər hansı digər maraqlı qrupların rəsmi məlumatları yayılarkən mənbə mütləq göstərilməlidir. Lakin bilgi verən şəxs adının gizli saxlanılması şərtini irəli sürürsə, jurnalist və informasiya orqanı bu şərtə mütləq əməl etməlidir. İnfomasiya qaynağının gizliliyi – məlumat cəmiyyəti çəşdirmaq məqsədilə verilməyibse – qorunmalıdır.

2.2. Qeyri-rəsmi mənbələrin məlumatları onların həqiqətə uyğunluğu və infomasiya dəyəri yoxlanılmadan yayılmamalıdır. İnfomasiya çapa hazırlanarkən onun mənası təhrif olunmamalıdır. Başqa mətndən və ya çıxışdan sitat gətirərkən jurnalist həmin sitatın harada başlandığını və bitdiyini dəqiqlik bildirməlidir. Fotosimvolların (illüstrasiya, fotomontaj və s.) dərci zamanı şəklin sənədli xarakter daşımadığı qeyd olunmalıdır. Yaziların sərlövhələri onun məzmununa uyğun gəlməlidir.

2.3. Jurnalist çalışmalıdır ki, götürdüyü müsahibəni onu verən adamın özü, yaxud da vəkil etdiyi şəxs imzalasın. Bu mümkünzsız olduqda, müsahibənin hansı şəkildə çap ediləcəyi, hətta jurnalistin özünün verdiyi sualların belə sonradan dəyişdirilib-dəyişdirilməyəcəyi müsahibə qabaqcadan bildirilməlidir.

PRİNSİP 3. ŞƏRƏF VƏ LƏYAQƏTİN QORUNMASI, ŞƏXSİ HƏYATIN TOXUNULMAZLIĞI

3.1. Jurnalist adamları millətinə, ırqınə, cinsinə, dilinə, peşəsinə, dininə, yaşadığı və ya anadan olduğu yerinə görə

pisləməməli, ehtiyac duyulmadıqda, onlar haqqında bu qəbildən olan bilgiləri qabartmamalıdır.

3.2. Jurnalist görüşdürü, haqqında yazdığı hər bir şəxsin şərəf və ləyaqətinə, şəxsi həyatının toxunulmazlığı prinsipinə hörmətlə yanaşmalıdır.

3.3. Jurnalist vətəndaşların şəxsi həyatına aid faktları, onlar cəmiyyətin maraqlarına toxunmursa və ictimai əhəmiyyət kəsb etmirsə, özlərinin razılığı olmadan yaya bilməz.

3.4. Jurnalist və kütləvi informasiya vasitəsi buraxdığı səhvi, həmin səhvi kimin müəyyən etməsindən asılı olmayaraq, maksimum qısa müddətdə və tam həcmidə aradan qaldırmalıdır. Düzəliş zamanı aydın olmalıdır ki, əvvəl verilən məlumat tam, yoxsa konkret hansı hissədə səhvdir.

3.5. Şəxsi xarakter daşıyan məktublar dərc edilərkən onların müəllifindən, göndərildiyi şəxsdən və ya həmin şəxsin varislərindən icazə alınmalıdır.

3.6. Bədbəxt hadisələr və ya cinayət nəticəsində zərər çəkmiş şəxslərin razılığı olmadan onların adları açıqlanmamalı, şəkilləri verilməməlidir. Bu, yalnız xüsusi məqamlarda və zərərçəkənin ictimai xadim olduğu hallarda mümkündür. Əgər cinayəti yeniyetmələr və ya uşaqlar törədiblər, ictimai maraq kəsb etmədikdə, bu zaman da cinayətkarın adını açıqlamaqdan və şəklini yaymaqdan çəkinmək lazımdır.

3.7. Cinayətdə şübhəli bilinən şəxsin tam adı və şəklinin dərci yalnız o hallarda mümkün ki, bu, cinayətin açılmasına kömək edə bilər və ya həmin adam artıq həbs olunub, yaxud da törədilən cinayətlə onun tutduğu vəzifə arasında əlaqə var.

3.8. Kütləvi informasiya vasitəsi hər hansı vətəndaşın

şübhəli şəxs kimi həbs olunması, yaxud istintaqa cəlb edilməsi barədə məlumat yaymışsa və sonradan onun təqsirsizliyi sübuta yetmişsə, həmin informasiya orqanı bu barədə mütləq xəbər verməlidir.

PRİNSİP 4: JURNALİSTİN ÖZÜNÜN VƏ ÇALIŞDIĞI ORQANIN REPUTASIYASININ QORUNMASI

4.1. Qiymətli hədiyyələr, pulsuz xidmətlər həm jurnalistlərin, həm də onların təmsil etdikləri informasiya orqanlarının adına xələl gətirə bilər. Odur ki, jurnalist daşıdığı vəzifəyə görə heç kimdən qiymətli hədiyyə almamalı, yaxud özünə pulsuz xidmət göstərilməsinə şərait yaratmamalıdır. Jurnalist redaksiya sənədindən şəxsi maraqlarını gerçəkləşdirmək üçün faydalananmamalıdır.

4.2. Jurnalist redaksiyada çalıştığı vaxtda onun və ya işlədiyi informasiya orqanının reputasiyasına kölgə salan, obyektivliyinə inamı azaldan hər hansı başqa işlə məşğul olmaqdan, siyasi təşkilatlara üzvlükdən çəkinməlidir.

4.3. Redaksiya tapşırığı qanunlara və peşə əxlaqına zidd olduqda, jurnalisten həmin tapşırıqdan imtina etmək hüququ var. Redaktə zamanı jurnalisten fikirləri təhrif olunubsa, o, həmin materialın öz imzası ilə verilməsindən imtina edə bilər.

4.4. Redaksiya sırrı Azərbaycan Respublikasının qanunlarının və Peşə Davranış Qaydalarının pozulması ilə bağlı deyilsə, jurnalist həmin sırrı qorumağa borcludur.

4.5. Jurnalist hazırladığı materialı işlədiyi kütləvi informasiya vasitəsinin rəhbərliyi ilə razılışdırmadan başqalarına təklif edə bilməz.

4.6. Plagiat yolverilməz hərəkətdir.

4.7. Jurnalist yazılarında vulqar ifadələrin, jarqonların işlədilməsindən çəkinməli, Azərbaycan dilinin zənginləşməsinə öz töhfəsini verməklə yanaşı, onun təmizliyinin qorunub saxlanması da çalışmalıdır.

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Qəbul edilmişdir:

7 dekabr 1999

Əlavə və dəyişikliklər:

1. 23 noyabr 2001

2. 28 dekabr 2001

3. 30 aprel 2002

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımının ümumi qaydalarını, habelə mətbuatın, informasiya agentliklərinin, televiziya və radio təşkilatlarının, vətəndaşların tam, doğru-dürüst və operativ informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətinin təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

I Fəsil

Ümumi müddəələr

Maddə 1. Kütləvi informasiya azadlığı

Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya azaddır. Kütləvi informasiya azadlığı vətəndaşların qanuni yolla informasiya axtarmaq, əldə etmək, hazırlamaq, ötürmək, istehsal etmək və yaymaq hüququna dövlət tərəfindən təminat verilməsinə əsaslanır.

Kütləvi informasiya vasitələrinin təsis olunması, onlara sahiblik, onlardan istifadə, onların idarə olunması, kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırl-

lanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallardan başqa, məhdudlaşdırıla bilməz.

Maddə 2. Bu qanunun tətbiq sahəsi

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində təsis olunmuş bütün kütləvi informasiya vasitələrinə, həmçinin onun hüdudlarından kənarda yaradılan kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisində yayılan hissəsinə şamil edilir.

Maddə 3. Əsas anlayışlar

Bu qanunda istifadə olunan anlayışlar aşağıdakılara ifadə edir:

kütləvi informasiya – axtarılması, əldə olunması, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məhdudlaşdırılmayan, ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audiovizual xəber və digər məlumatlar;

teleradio və kinoxronika proqramları – daimi adı olan və ildə azı bir dəfə efirə buraxılan audio, audiovizual xəber və materialların (verilişlərin) məcmusu;

dövri mətbu nəşrlər – çap prosesinin və ya hər hansı surətçixaran texnikanın vasitəsilə hazırlanmış, birdəfəlik tirajı 100 nüsxədən çox, daimi adı və cari nömrəsi olan, ildə azı on iki dəfə çıxan qəzetlər və ildə azı iki dəfə çap olunan jurnal, toplu, bülleten və başqa dövri nəşrlər;

kütləvi informasiya vasitəsinin məhsulu – mətbu nəşrin bir nömrəsinin tirajı, yaxud onun bir hissəsi, teleradio, kinoxronika proqramlarının ayrıca buraxılışı, proqramın audio və ya videoyazısının tirajı, yaxud tirajının bir hissəsi;

kütləvi informasiya vasitəsi məhsulunun yayılması – dövri mətbu nəşrlərin, teleradio programlarının audio və ya videoyazlarının satılması və ya paylanması, teleradio programlarının yayımı, kinoxronika programlarının nümayişi;

ixtisaslaşmış kütləvi informasiya vasitələri – istehsalı (yayımı) üçün bu Qanunda xüsusi qaydalar müəyyən edilmiş kütləvi informasiya vasitələri;

məsul redaktor – mətbu nəşrə rəhbərlik edən baş redaktor (redaktor), yaxud onu əvəz edən şəxs; teleradio təşkilatında verilişlərin (programların) yayımına icazə verən şəxs;

naşir – mətbu nəşrin məhsulunun istehsalını maddi-texniki cəhətdən təmin edən nəşriyyat, digər müəssisə (sahibkar), naşırə bərabər tutulan və əsas gəlir mənbəyi bu fəaliyyət növü olan fiziki və ya hüquqi şəxs;

yayıcı – redaksiya və ya naşirlə müqavilə bağlamaqla, yaxud digər qanuni əsaslarla kütləvi informasiya vasitəsi məhsullarının yayılmasını həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxs;

pornoqrafik materiallar – əsas məzmunu seksual münasibətlərin anatomik və fizioloji cəhətlərinin kobud və ləyaqətsiz təsviri olan bədii, foto, rəsm əsərləri, informasiyalar və digər materiallar.

Maddə 4. Kütləvi informasiya vasitələrinin istehsalı və yayımının əsas prinsipləri

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 5. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, «Məlumat azadlığı haqqında», «Vətəndaşların müraciətlərinə baxılma qaydası haqqında», «Rabitə haqqında», «Dövlət sirri haqqında», «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası qanunlarından, habelə digər müvafiq qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrlə bu Qanun arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Maddə 6. Kütləvi informasiya vasitələrinin dili

Azərbaycan Respublikasının ərazisində kütləvi informasiya vasitələri dövlət dilindən istifadə edirlər.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının kütləvi informasiyanın istehsalı və yayımında Azərbaycan Respublikası əhalisinin danışdığı başqa dillərdən, habelə dünyada geniş yayılmış digər dillərdən istifadə etmək hüququ vardır.

Maddə 6-1. Kütləvi informasiya vasitələrinin maliyyələşdirilməsi

Kütləvi informasiya vasitələri qanunla qadağan olunmuş mənbələr istisna olmaqla, istənilən vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilə bilər.

II Fəsil

Kütləvi informasiya azadlığının əsasları

Maddə 7. Senzuranın yolverilməzliyi

Kütləvi informasiya vasitələri üzərində dövlət senzurasına, habelə bu məqsədlə xüsusi dövlət orqanlarının və ya vəzifələrin yaradılmasına və maliyyələşdirilməsinə yol verilmir. Məlumatın və ya müsahibənin müəllifi olduqları hallardan başqa, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin, habelə siyasi partiyaların kütləvi informasiya vasitələrində yayılan məlumat və materialların qabaqcadan onlarla razılaşdırılmasını tələb etmək və ya yayılmasını qadağan etmək hüququ yoxdur.

Maddə 8. Kütləvi informasiya vasitələrinin məlumat almaq hüququ

Kütləvi informasiya vasitələri cəmiyyətdəki iqtisadi, siyasi, ictimai və sosial durum haqqında, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, siyasi partiyaların, vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti barədə operativ və doğru-dürüst məlumatlar almaq hüququna malikdirlər. Bu hüquq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində göstərilən hallardan başqa, məhdudlaşdırıla bilməz.

Dövlət orqanları, bələdiyyələr, idarə, müəssisə və təşkilatlar, ictimai birliklər, siyasi partiyalar, vəzifəli şəxslər öz fəaliyyətləri haqqında məlumatı kütləvi informasiya vasitəsinin sorğusu əsasında, habelə mətbuat konfransları keçirmək yolu ilə, yaxud başqa formalarda verirlər.

İnformasiya almaq üçün sorğu yazılı və şifahi ola bilər. Tələb olunan informasiyanı adları çəkilən orqan, təşkilat və ictimai birliklərin rəhbərləri, onların müavinləri, mətbuat

xidmətinin işçiləri, yaxud digər səlahiyyətli şəxslər verə bilərlər.

Məlumatın əldə edilməsi barədə yazılı sorğuya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada və müddətdə baxılır. Qanunda göstərilən müddətdə həmin məlumat öz operativliyini itirirsə, sorğuya dərhal, bu mümkün olmadıqda isə 24 saatdan gec olmayıaraq cavab verilməlidir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin nümayəndəsi məlumatı verməkdən imtina edən dövlət orqanlarından, bələdiyyələrdən, idarə, müəssisə və təşkilatlardan, ictimai birliklərdən, siyasi partiyalardan və ya vəzifəli şəxslərdən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə şikayət etmək hüququna malikdir.

Maddə 9. Antiinhisar tədbirlər

Dövlət kütləvi informasiya vasitəlerinin iqtisadi müstəqilliyinə təminat verir, kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının istehsali və yayımı sahəsində inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısını almaq üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun tədbirlər görür.

Maddə 10. Kütləvi informasiya azadlığından suisistifadənin yolverilməzliyi

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan sırları yaymaq, mövcud konstitusiyalı dövlət quruluşunu zorakılıqla devirmək, dövlətin bütövlüyünə qəsd etmək, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı, milli, irqi, sosial ədavəti, yaxud dözlüməzliyi təblig etmək, mötəbər mənbə adı altında vətəndaşların şərəf və ləyaqətini alçaldan şayıələr, yalan və qərəzlə yazılar, pornoqrafik materiallar çap etdirmək, böhtan atmaq, yaxud digər qanuna zidd

əməller törətmək məqsədilə kütləvi informasiya vəsiti tələrindən istifadə olunmasına yol verilmir.

Maddə 10-1. Gizli lent yazıları

Gizli audio və video yazılarından, kino və foto çəkilişindən istifadə etməyə və ya hazırlanmış məlumat və materialları yaymağa yalnız aşağıdakı hallarda yol verilir:

Şəxsin və vətəndaşın bu barədə yazılı razılığı varsa, habelə kənar şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri tədbirlər görülmüşdürse;

məhkəmənin qərarı ilə nümayiş etdirilirsə.

Bu maddənin tələblərini pozaraq gizli audio-video yazılarından, kino-foto çəkilişindən istifadə olunması və onun yayılması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 11. İnfomasiyanın yayılmasına, infomasiya mənbəyinin açıqlanmasına yol verilməyən xüsusi hallar

Kütləvi infomasiya vasitəsi redaksiyasının və ya jurnalisticin:

- 1) şəxsin gizli saxlanmaq şərtilə verdiyi məlumatı yayılan xəber və materiallarda açıqlamasına;
- 2) adının bildirilməməsi şərtilə məlumat vermiş şəxsin kimliyini göstərməsinə;
- 3) təhqiqatının, müstəntiqin, ibtidai araşdırma prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi olmadan ibtidai istintaq və təhqiqat məlumatlarını yaymasına;
- 4) cinayət etməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmayanların və ya qanuni nümayəndələrin razılığı

olmadan onların şəxsiyyəti barədə hər hansı məlumatı yaymasına yol verilmir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin məlumatın dərc olunmasına (efirə verilməsinə) məsul redaktoru və (və ya) jurnalist istintaqda, yaxud məhkəmə icraatında olan işlə əlaqədar qanunla müəyyən edilmiş hallardan başqa, informasiya mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilməz. Bu halda müəllifi açıqlanmayan təsvirə, məqaləyə, şəkilə və ya karikaturaya görə məsuliyyət buraxılışa məsul redaktorun, yaxud jurnalistin üzərinə düşür.

Redaktor və ya jurnalist aşağıdakı hallarda məhkəmə tərəfindən öz mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilər:

insan həyatının müdafiəsi üçün;

ağır cinayətin qarşısını almaq məqsədilə;

ağır cinayət törətməkdə ittiham olunan, yaxud təqsirli bilinən şəxsin müdafiəsi üçün.

Bu maddənin birinci hissəsinin 3-cü bəndinin tələbləri jurnalistin müstəqil təhqiqat aparmaq hüququnu məhdudlaşdırır.

Maddə 12. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektivlərindən və oxucu məktublarından istifadə edilməsi

Müəlliflik hüquq və əlaqəli hüquqların obyektlərindən kütləvi informasiya vasitələrinin istifadəsinə «Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə əməl etməklə yol verilir.

Oxucu (dinləyici, tamaşaçı) məktubları dərc edilərkən (efirə verilərkən) onların məzmununu təhrif etməyən ixtisara və redaktəyə yol verilir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, redaksiya oxucu (dinləyici, tamaşaçı) məktublarına cavab verməyə məcbur deyildir.

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası imtina etdiyi materialları dərc etməyə (efirə verməyə) məcbur edilə bilməz.

Maddə 13. Reklamın yayılması

Kütləvi informasiya vasitələrində reklam "Reklam haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq hazırlanır və yayılır.

III Fəsil

Kütləvi informasiya vasitələrinin təşkilinin hüquqi əsasları

Maddə 14. Kütləvi İnfomasiya vasitəsinin təsis edilməsi

Mətbu nəşrin təsis edilməsi üçün dövlət orqanından icazə tələb olunmur.

Mətbu nəşr təsis etmək istəyən hüquqi və ya fiziki şəxs nəşrin çapından 7 gün əvvəl müvafiq icra hakimiyyəti orqanına rəsmi müraciət etməyə borcludur. Müraciətdə aşağıdakılardan göstərilməlidir:

Mətbu nəşrin adı, məqsədi, dövriliyi, hüquqi ünvani; mətbu nəşrin təsisçisinin, varsa redaktorunun (baş redaktorunun) adı, soyadı;

Mətbu nəşrin təsisçisi, yaxud redaksiyası hüquqi şəxsiyət, qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnaməsi.

Mətbu nəşrin təsisçisi müvafiq icra hakimiyyəti orqanına rəsmi müraciət etmədən yayıldığda, yaxud müraciətdə göstərilən məlumatların doğru olmadığı aşkarlandıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin nəşrin fəaliyyətinə xitam verilməsi barədə müvafiq məhkəmə qarşısında məsələ qaldırır.

Kütləvi informasiya vasitələrini dövlət orqanları, bələdiyyələr, siyasi partiyalar (yalnız mətbu nəşrlər üçün), ictimai birliliklər, idarə, müəssisə və təşkilatlar, Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayan vətəndaşlar təklikdə və ya başqaları ilə birlikdə təsis etmək hüququna malikdirlər.

Xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxslərinin Azərbaycan Respublikası ərazisində kütləvi informasiya vasitəsi təsis etməsi Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilə ilə tənzimlənir (xarici dövlətin hüquqi şəxsi dedikdə, hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalının və ya səhmlərinin 30 faizindən çoxunun xarici dövlətlərin hüquqi şəxslərinə və vətəndaşlarına məxsus olduğu və ya təsisçilərinin 1\3 hissəsindən çoxunun xarici dövlətin hüquqi şəxsi və ya vətəndaşı olan hüquqi şəxslər başa düşülür).

Bu maddənin beşinci hissəsində və bu Qanunun 21-ci maddəsində göstərilən, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan digər hallardan başqa, xarici ölkələrin dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərinin kütləvi informasiya vasitələrini maliyyələşdirməsinə yol verilmir.

Həmçinin:

Məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrumetmə yerlərində cəza çekən, habelə fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən şəxslər;

Dövlət qeydiyyatından keçməyən, yaxud fəaliyyəti qanunla qadağan olunan ictimai birliliklər və siyasi partiyalar kütləvi informasiya vasitəsi təsis edə bilməzlər.

Maddə 15. İxtisaslaşmış kütləvi İformasiya vasitələri (28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 16. İnfomasiya agentliyi

Kütləvi infomasiya vasitəsi redaksiyasının, naşirin, yayıcıının bu Qanunla müəyyənləşdirilən statusu və hüquqi vəziyyəti infomasiya agentliklərinə də şamil edilir.

İnfomasiya agentliklərinin xəbər və materialları kütləvi infomasiya vasitələrində və digər kütləvi infomasiya agentliklərində yayılarkən mütləq həmin infomasiya agentliyinə istinad edilməlidir.

Maddə 17. Təsisçinin statusu

Təsisçi (həmtəsisçi) kütləvi infomasiya vasitəsi redaksiyasının nizamnaməsini təsdiq edir, redaksiya ilə (redaktorla, baş redaktorla) müqavilə bağlayır, kütləvi infomasiya vasitəsinin istehsal və yayım istiqamətlərini müəyyənləşdirir, onun maliyyə, avadanlıq və texniki təchizat məsələlərini həll edir.

Təsisçi kütləvi infomasiya vasitəsində çıxış etmək, bəyanat vermək, digər rəsmi məlumatlar dərc etdirmək hüququna malikdir. Təsisçinin çıxış və bəyanatının maksimum həcmi redaksiyanın qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnaməsində, yaxud təsisçi ilə baş redaktor (redaktor) arasında bağlanmış müqavilədə müəyyənləşdirilə bilər. Həmin çıxış, bəyanat və rəsmi məlumatlarla bağlı şikayət və iddialara görə təsisçi özü məsuliyyət daşıyır.

Təsisçi (idarə, müəssisə, təşkilat, dövlət orqanları, bələdiyyələr, siyasi partiyalar, ictimai birliklər) ləğv olunarsa, əgər qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnamədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, redaksiya kollektivi eyni adlı kütləvi infomasiya vasitəsi təsis etməkdə üstün hüquqa malikdir.

Təsisçi bu Qanunda, nizamnamədə və redaksiya ilə

(redaktorla, baş redaktorla) bağlanmış müqavilədə göstərilən hallar istisna olmaqla, kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalına və yayımına müdaxilə etmir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin həmtəsisçiləri birgə təsisçi kimi fəaliyyət göstərirlər.

Maddə 18. Naşirin statusu

Naşir öz hüquqlarını bu Qanun, habelə Azərbaycan Respublikasının müəssisələr və sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyi əsasında həyata keçirir və həmin qanunvericiliyə uyğun şəkildə vəzifələr daşıyır.

Naşir eyni zamanda kütləvi informasiya vasitəsinin təsisçisi, redaksiyası, yayıcısı, redaksiya əmlakının mülkiyyətcisi ola bilər.

Maddə 19. Kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalının və yayımının dayandırılması və ya ona xitam verilməsi

Kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalı və yayımı yalnız təsisçinin və ya məhkəmənin qərarı ilə müvəqqəti dayandırıla, yaxud ona xitam verilə bilər.

Maddə 20. Müqavilə bağlanması qaydası

Kütləvi informasiya vasitəsinin həmtəsisçiləri arasında bağlanmış müqavilədə onların qarşılıqlı hüquqları, vəzifələri, məsuliyyətləri, həmtəsisçilərin tərkibinin dəyişdirilməsi qaydası, şərtləri və hüquqi nəticələri, yarana biləcək mübahisələrin həlli göstərilir.

Təsisçi və redaksiya (redaktor, baş redaktor) arasında bağlanmış müqavilədə əmlak və maliyyə münasibətləri, habelə təsisçinin və redaksiyanın (redaktorun, baş redaktorun) öhdəlikləri öz əksini tapır.

Həmçinin redaksiya (redaktor, baş redaktor) ilə naşir,

təsisçi və naşir öz aralarında digər müqavilələr də bağlaya bilərlər.

Maddə 21. Kütləvi informasiya vasitələrinə sponsorluq

Kütləvi informasiya vasitələrinin istehsalı və ya yayımı Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxslərinin sponsorluğu ilə maliyyələşdirilə bilər. Reklamı qadağan edilmiş məhsulların istehsalçılarının və satışını həyata keçirən şəxslərin sponsorluğuna yol verilmir.

Xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri kütləvi informasiya vasitələrinə qismən (mətbu nəşrin ayrıca sayalarına, yaxud verilişlərə) sponsorluq edə bilərlər.

Kütləvi informasiya vasitələrinə sponsorluq aparıcının və jurnalisticin müstəqilliyinə təsir edə bilməz.

Sponsorun maliyyə yardımı ilə hazırlanmış dövri mətbu nəşrlərdə bu barədə məlumat çap olunmalı, verilişlərdə titrlər və ya diktör mətni vasitəsilə açıq informasiya verilməlidir. Tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə sponsorun elan edilməsinin başqa üsulları da müəyyən edilə bilər.

IV Fəsil

Mətbu nəşrin istehsalının hüquqi əsasları

Maddə 22. Mətbu nəşrin redaksiyası

Redaksiya öz fəaliyyətini peşə müstəqilliyi və nizamnamə əsasında həyata keçirir.

Redaksiya hüquqi şəxs, dövri mətbu nəşrin təsisçisi, əmlakının mülkiyyətçisi, naşiri və yayıcısı ola bilər.

Mətbu nəşrin redaktoru (baş redaktoru) ali təhsilli və Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olmalıdır.

Maddə 23. Redaksiyanın nizamnaməsi

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 24. Baş redaktor (redaktor)

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 25. Baş redaktorun (redaktorun) səlahiyyətləri

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 26. Çap məhsullarının yayılma qaydası

Mətbu nəşrlərin çap məhsulları bilavasitə redaksiya, naşir, yaxud müqavilə əsasında rabitə müəssisələri, başqa təşkilatlar, habelə vətəndaşlar tərəfindən yayılma bilər.

Mətbu nəşrlərin çap məhsullarının yayılması, bundan ötrü haqq alınırsa, kommersiya sayılır. Qeyri-kommersiya qaydasında yayılmaq üçün nəzərdə tutulmuş məhsulun üzərində «Pulsuz» qeydi olur və belə məhsul kommersiya yolu ilə yayılma predmeti hesab edilmir.

Məhkəmənin qərarı yoxdur, kütləvi informasiya vasitəsi məhsulunun yayılmasına mane olmağa, o cümlədən onun tirajının, yaxud tirajının bir hissəsinin müsadirə edilməsinə yol verilmir.

Maddə 27. Çap məhsullarının yayılmasına qadağan qoyulmasının xüsusi halları

Dövlətin bütövlüğünə və ölkənin təhlükəsizliyinə ciddi zərbə vuran informasiyalar, habelə pornoqrafik materiallar dərc edilən xarici mətbu nəşrlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsinə və yayılmasına məhkəmənin qərarı ilə qadağan qoyula bilər.

Məhkəmə bu maddənin birinci hissəsinin tələblərinə zidd olaraq mətbu nəşrin artıq paylanmış məhsulunu satışdan yığışdırmaq barədə operativ qərar qəbul edə bilər.

Maddə 28. İstinad məlumatı

- Mətbu nəşrin hər buraxılışında bu məlumatlar olmalıdır:
 - nəşrin adı;
 - təsisçi (həmtəsisçi) barədə məlumat;
 - baş redaktorun (redaktorun) soyadı və adı;
 - sıra sayı və çapdan çıxdığı tarix, çapa imzalanma vaxtı (qrafiklə təyin olunmuş və faktiki vaxt);
 - rabitə idarələri vasitəsilə yayılan nəşrlərin indeksi;
 - tiraj;
 - qiymət (nəşr kommersiya qaydasında yayılırsa), yaxud «Sərbəst qiymət» və ya «Pulsuz» qeydləri;
 - redaksiyanın və dövri nəşrin çap olunduğu mətbəənin ünvanları.

İstinad məlumatının göstərildiyi kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının çapı və yayılması qadağan edilir.

Maddə 29. Məcburi nüsxələr

Dövri mətbu nəşrlərin pulsuz məcburi nüsxələri, tirajın ilk buraxılışı hazırlanan kimi nəşriyyat tərəfindən təsisçiyə, dövlət arxivinə, Milli Kitabxanaya, Kitab Palatasına, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanalarına göndərilir.

Maddə 30. Dövlət qeydiyyatına alınmadan yayılan mətbu nəşrlər

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 31. Rəsmi məlumatların yayılması

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 32. Redaksiya materiallarının saxlanması

Mətbu nəşr redaksiyalarının materialları (əlyazmaları, məktubları, lent yazıları və s.) bir il müddətində saxlanılır.

Materialların saxlanması qaydaları mətbu nəşr redaksiyaları tərəfindən müəyyənləşdirilir.

V Fəsil

Televiziya və radio (teleradio) fəaliyyətinin hüquqi əsasları

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

VI Fəsil

İnformasiyaya düzəliş, təkzibə və cavab verilməsi

Maddə 44. Təkzibə, düzəliş və cavab vermək hüququ

Kütləvi informasiya vasitəsində fiziki və hüquqi şəxslərin şərəf və ləyaqətini ləkələyən, böhtan və təhqir xarakterli məlumatlar verildikdə, fikirlər təhrif olunduqda fiziki şəxsin özünü və ya nümayəndəsinin, hüquqi şəxsin rəhbərlərinin, yaxud səlahiyyətli nümayəndəsinin həmin kütləvi informasiya vasitəsində bir ay müddətində cavab vermək, həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təkzib olunmasını, düzəliş verilməsini, habelə üzr istənilməsini tələb etmək, yaxud birbaşa məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır.

Şikayətçi müraciət edərkən, yaxud məhkəmə qərar çıxararkən kütləvi informasiya vasitəsi müvəqqəti olaraq dayandırılmışsa və ya onun istehsalına (yayımına) xitam verilmişsə, təkzib, cavab və ya düzəliş cavabdehin vəsaiti hesabına iddiaçının istədiyi kütləvi informasiya vasitələrindən birində dərc oluna (efirə verilə) bilər.

Maddə 45. Təkzibə, cavab və düzəliş verilməsi qaydası

Təkzibdə hansı məlumatın həqiqətə uyğun olmadığı, həmin kütləvi informasiya vasitəsində nə vaxt və necə dərc olunduğu göstərilir. Dövri mətbü nəşrdə təkzib bir qayda olaraq məlumatın və ya materialın verildiyi səhifədə həmin şriftlə yığılır və «Təkzib» başlığı altında dərc olunur. Gündəlik və həftəlik yayılan mətbü nəşrlər təkzib, cavab və ya düzəliş haqqında tələbin daxil olduğu gündən sonrakı nömrədə, digər dövri nəşrlər isə hazırlanan və ya yaxın günlər üçün planlaşdırılan buraxılışda təkzibi, cavabı və düzəlişi dərc etməlidirlər.

Təkzib, cavab və ya düzəliş radio və televiziya ilə, tələbin alındığı gündən sonrakı müvafiq verilişdə oxunur. Bu tələbi etmiş fiziki şəxsin özünə və ya nümayəndəsinə, hüquqi şəxsin rəhbərinə və ya onun səlahiyyəti nümayəndəsinə efirdə (ekranda) cavabla çıxış etmək imkanı verilə bilər.

Təkzib və ya cavab mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən verilir. Təkzib və ya cavabın mətni təkzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çox olmamalıdır.

Cavab dərc olunan (efirə gedən) buraxılışda həmin cavabı şərh etməyə və ya təkzib etməyə yol verilmir. Cavaba cavab kütləvi informasiya vasitəsinin sonrakı buraxılışlarında yerləşdirilə bilər.

Təkzib, cavab və ya düzəliş rədd edildikdə bu barədə tələb etmiş şəxsə 3 gün müddətində əsaslandırılmış məlumat verilməlidir.

Təkzibdən imtina üçün aşağıdakılardan əsas ola bilər:

məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarına ziddirsə;

imzasızdırsa;

həmin məlumat və ya material barədə kütləvi informasiya vasitəsində artıq təkzib getmişdir; sənədlər və ya cavabın mətni təkzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çoxdursa;

təkzib və ya cavabın mətni təkzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çoxdursa; məlumatın və ya materialın kütləvi informasiya vasitəsində yayılmasından bir aydan çox müddət keçmişdir (vətəndaşın rəsmi sənədlərlə təsdiq olunan xəstəlik, məzuniyyət və ezamiyət müddətləri istisna olmaqla).

VII Fəsil

Jurnalistin statusu və akkreditəsi

Maddə 46. Jurnalistin hüquqları

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 47. Jurnalistin vəzifələri

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 48. Gizli lənt yazıları

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 49. Jurnalist statusu

Jurnalistin bu Qanunla müəyyən edilmiş statusu aşağıdakılara şamil edilir:

1) kütləvi informasiya vasitəsinin məlumat toplamaq, hazırlanmaq, redaktə və istehsal etməklə məşğul olan şəhər müxbirlərinə;

2) kütləvi informasiya vasitəsinin məlumat toplanması, hazırlanması və redaktəsi ilə bağlı tapşırıqlarını müntəzəm yerinə yetirən ştatdankənar müxbirlərinə.

Maddə 50. Jurnalistin akkreditəsi (qeydə alınması)

Kütləvi informasiya vasitələri dövlət orqanlarının, idarə, müəssisə və təşkilatların, İctimai birliklərin razılığı ilə və müəyyən etdikləri akkreditə qaydalarına əməl etməklə onların nəzdində öz jurnalistlərini akkreditə etdirə bilərlər.

Həmin orqanlar akkreditə olunmuş jurnalistə, qapalı tədbirlər istisna olmaqla, iclas, müşavirə və başqa tədbirlər barədə qabaqcadan məlumat verir, onun stenoqrammlarla, protokollarla və başqa sənədlərlə tanış olması üçün şərait yaradırlar.

Jurnalist və ya redaksiya tərəfindən akkreditə qaydaları pozulmuşdursa, yaxud akkreditə etmiş təşkilatın şərəf və ləyaqətini ləkələyən, yaxud təhrif olunmuş və ya həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar yayılmışdırsa və bu, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi ilə təsdiq olunmuşdursa, həmin təşkilat jurnalisti akkreditədən məhrum edə bilər.

Kütləvi informasiya vasitələri redaksiyalarının xüsusi müxbirlərinin akkreditəsi də bu maddənin tələblərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

VIII Fəsil

Kütləvi informasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq

Maddə 51. Beynəlxalq əməkdaşlıq

Kütləvi informasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr əsasında həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri, peşəkar jurnalist təşkilatları əcnəbilər və xarici təşki-

latlarla beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirak edə və bu məqsədlə sazişlər bağlaya bilərlər.

Maddə 52. Xarici mənbələrdən alınan informasiyanın yayılması

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının xarici mənbələrdən, o cümlədən kütləvi informasiya vasitələrindən bir-başa məlumat əldə etmək hüququ var.

Bilavasitə televiziya programlarının qəbul olunmasının məhdudlaşdırılmasına Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir.

Təsisçisi və ya redaksiyasının daimi yeri Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənarda olan xarici dövri mətbü nəşrin yayılma qaydası Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilədə müəyyən edilməmişdir, onun yayılması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı tələb olunur.

Maddə 53. Xarici kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyəti

Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş xarici müxbirlərin və xarici kütləvi informasiya vasitələrinin digər nümayəndələrinin hüquqi statusu və peşə fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və müvafiq dövlətlərarası müqavilərlə tənzim edilir.

Azərbaycan Respublikasında xarici kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndəlikləri, dövlətlərarası müqavilərdə ayrı qayda müəyyənləşdirilməmişdir, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə açılır.

Xarici müxbirlərin Azərbaycan Respublikasında akkreditəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bu

Qanunun 50-ci maddəsinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş xarici müxbirlərə jurnalistin bu Qanunla müəyyən edilmiş statusu şamil edilir.

Azərbaycan Respublikasında müəyyən edilmiş qaydada akkreditə olunmamış əcnəbi müxbirlər xarici hüquqi şəxslərin nümayəndəliklərinə şamil edilən hüquqlardan istifadə edir və vəzifələr daşıyırlar.

Azərbaycan Respublikası kütləvi informasiya vasitələrinin müxbirlərinin peşə fəaliyyətini həyata keçirmək üçün öz ərazisində xüsusi məhdudiyyətlər qoymuş dövlətin kütləvi İnfomasiya vasitəsi müxbirinə münasibətə cavab olaraq eyni məhdudiyyətlər qoyula bilər.

IX Fəsil

Kütləvi İnfomasiya vasitələrinin iqtisadi əsasları

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

X Fəsil

Bu qanunun pozulmasına görə məsuliyyət

Maddə 58. Məsuliyyətin şamil edildiyi subyektlər

(28 dekabr 2001-ci il tarixli qanunla çıxarılmışdır)

Maddə 59. Kiitləvi infomasiya azadlığıının və jurnalist hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət

Kütləvi infomasiya vasitələrinin təsisçilərinin, naşir-lərinin, redaksiyalarının (məsul redaktorlarının), yayıcı-lässerin və jurnalistlərin qanuni fəaliyyətinə vətəndaşlar, dövlət orqanları, bələdiyyələr, idarə, müəssisə və təşkilatlar, siyasi partiyalar, habelə İctimai birliklər və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən hər hansı müdaxilə, o cümlədən:

senzura tətbiq etmək;
peşə müstəqilliyini pozmaq;
tirajı və ya onun bir hissəsini qeyri-qanuni müsadirə etmək, yaxud məhv etmək;
jurnalisti informasiyanı yaymağa və ya informasiyanı çap etdirməkdən (efirə verməkdən) imtinaya məcbur etmək;
jurnalistə informasiya verilməsi üzərinə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan məlumatlar istisna olmaqla, məhdudiyyətlər qoymaq və ya informasiya verməkdən imtina etmək;
jurnalist sorgusuna Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş müddətdə cavab verməmək;
habələ jurnalistin bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş digər hüquqlarını pozmaq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyətə səbəb ola bilər.

Maddə 60. Kütləvi informasiya azadlığından və jurnalist hüquqlarından sui-istifadəyə görə məsuliyyət

Kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası (məsul redaktoru) və jurnalistlər (müəlliflər):

- 1) açıqlanması qanunla qadağan edilən məlumatları açıqladıqda;
- 2) baş redaktor (redaktor) mətbu nəşrdə çap olunan materialların bu Qanunun tələblərinə uyğun hazırlanmasına nəzarət etmədikdə;
- 3) bu Qanunda göstərilmiş hallardan başqa, informasiyanı onun mənbəyini göstərmədən yaydıqda;
- 4) vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd etdikdə;
- 5) pornoqrafik materialları dərc etdikdə və ya verdikdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq su-

rətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 61. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunun digər pozulma hallarına görə məsuliyyət

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunun müddəaları aşağıdakı hallarda pozulursa:

- 1) təkzib, düzəliş və cavabdan əsassız olaraq imtina edildikdə, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərar və qətnaməsinə əməl etmədikdə redaksiya (məsul redaktor);
- 2) bu Qanunun 9-cu, 11-ci, 13-ci, 21-ci və 28-ci maddələrinin tələblərini yerinə yetirmədikdə - təsisçi, redaksiya, naşir və yayıcı;
- 3) çap məhsulunun qanuni əsaslarla yayılmasına mane olduqda, dövri mətbu nəşrin tirajının pərakəndə satışına qeyri-qanuni məhdudiyyətlər qoyduqda - dövlət orqanları, idarə, müəssisə və təşkilatlar;
- 4) xarici ölkələrin dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərin Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal olunan (yayımlanan) kütləvi informasiya vasitələrini qanunazidd şəkildə maliyyələşdirmələrinə yol verdiklərinə görə - təsisçi və baş redaktor (redaktor);
- 5) istehsalın və yayımın dayandırılması və ya ona xi-tam verilməsi barədə məhkəmə qətnaməsindən sonra redaksiya və nəşriyyat kütləvi informasiya vasitəsinin məhsulunu qeyri-qanuni hazırladıqda və yaydıqda - naşir, yayıcı və redaksiya (redaktor, baş redaktor) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 62. Məsuliyyətdən azad edilmə halları

Kütləvi informasiya vasitəsində yayımlmış həqiqətə uyğun olmayan məlumat:

- 1) rəsmi dövlət orqanları və ya onların mətbuat xidmətləri tərəfindən yayılmışdırsa;
- 2) informasiya agentliklərindən və ya idarə, müəssisə, təşkilat, siyasi partiya və ictimai birliklərin mətbuat xidmətlərindən alınmışdırsa;
- 3) digər kütləvi informasiya vasitəsindən götürülmüş və təkzib olunmamışdırsa;
- 4) Milli Məclis deputatlarının, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə, təşkilat və ictimai birliklərin nümayəndələrinin, habelə siyasi xadimlərin və vəzifəli şəxslərin rəsmi çıxarışlarında olduğu kimi təkrar edilmişdirse;
- 5) canlı yayımıla efirə gedən çıxışlarda deyilmişdirse, yaxud bu Qanuna müvafiq surətdə redaktə edilməli olmayan mətnlərdə getmişdirse, redaksiya (məsul redaktor), eləcə də jurnalist buna görə məsuliyyət daşımir.

**Məlumat azadlığı haqqında
Azərbaycan Respublikasının Qanunu**

Qəbul edilmişdir: 19 iyun 1998-ci il, № 505-IQ

Əlavə və dəyişikliklər: 1 fevral 2000-ci il, № 799-IQ

Maddə 5. Məlumat azadlığının həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri

Məlumat azadlığının həyata keçirilməsinin əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

- məlumat azadlığının təmin edilməsi;
- məlumatın açıqlığı və onun mübadilə edilməsinin azadlığı;
- məlumatın obyektivliyi, tamlığı və həqiqiliyi;
- məlumatın axtarılmasının, əldə edilməsinin, istifadə olunmasının, yayılmasının və qorunma sınnın qanuniliyi;
- hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sırrının saxlanması;
- şəxsiyyətin, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin qorunması.

Maddə 13. Şəxsiyyət haqqında məlumat

Şəxsiyyət haqqında sənədləşdirilmiş və ya açıq elan edilmiş xəbər şəxsiyyət barədə məlumat aiddir. Şəxsiyyət haqqında sənədləşdirilmiş məlumat mənbəyi onun adına verilmiş, onun tərəfindən imzalanmış sənədlər və öz səlahiyyətləri çərçivəsində orqanlar tərəfindən şəxsiyyət haqqında toplanmış məlumatlardır. Şəxsiyyətin dini mənsubiyyəti və əqidəsi barədə məlumat yalnız onun tərəfindən könüllü təqdim edildikdə dövlət orqanları tərəfindən toplana bilər. Şəxsiyyətin siyasi partiyaya üzvlüyü və ya bitərəf olması barədə məlumat yalnız qanunla

nəzərdə tutulmuş hallarda dövlət orqanlarına təqdim edilməlidir.

Maddə 14. Şəxsiyyətin onun haqqında toplanmış məlumatla tanış olmaq hüququ

Şəxsiyyət haqqında məlumat qanunla müəyyən edilmiş qaydada toplanır. Məlumatın aldatma, hədə-qorxu və başqa qanunsuz vasitələrlə toplanması qadağandır.

Qanunla müəyyən edilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyəti zamanı əldə edilən məlumatlar, habelə cinayət işinin istintaqı ilə əlaqədar toplanılan məlumatlar istisna olmaqla şəxsiyyətin onun haqqında məlumatın toplanması ilə əlaqədar aşağıdakı hüquqları vardır:

onun haqqında toplanan məlumatla tanış olmaq;
məlumat toplanması vaxtı onun haqqında toplanan məlumatın hansı məqsədlə və necə, həmin məlumatın kim tərəfindən istifadə olunmasını bilmək;

məlumatda dəqiqləşdirmələr aparılmasını tələb etmək.
Qanunvericiliyə müvafiq surətdə dövlət orqanlarının topladığı məlumatların kənar şəxslər tərəfindən əldə edilməsinə yol verilmir.

Şəxslər haqqında məlumatın saxlanması qanuni məqsədlər üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş zəruri olan müddətdən çox ola bilməz.

Məhkəmənin qərarı olmadan gizli şəkildə məlumatın alınması üçün nəzərdə tutulan texniki vasitələrdən istifadə etmək, poçt və teleqraf göndərişlərini yoxlamaq, telefon danışıqlarına qulaq asmaq qadağandır.

**Televiziya və radio yayımı haqqında
Azərbaycan Respublikasının Qanunu**

Qəbul edilmişdir;

25 iyun 2002-ci il

Bu Qanun hər kəsin məlumat, fikir və söz azadlığının, açıq və azad müzakirələr keçirmək hüququnun təmin edilməsinə yönəldilən televiziya və radio fəaliyyətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyənləşdirir.

Maddə 32. Proqrama verilən tələblər

32.0. Proqramlar yayım üçün hazırlanarkən aşağıdakı tələblərə əməl olunmalıdır:

32.0.1. maarifçilik və mədəniyyət məsələlərinə üstünlük verilməli, proqramların tarazlaşdırılması yolu ilə efsirin kommersiya, informasiya, yaxud digər eyni tipli verilişlərə yükleməsinin qarşısı alınmalıdır;

32.0.2. hər kəsin öz fikir və baxışlarını sərbəst şəkildə ifadə etmək hüququna şərait yaradılmalıdır, bu şərtlə ki:

32.0.2.1. informasiyanın tərəfsizliyi, qərəzsizliyi, əhatəliliyi, tam və doğru-dürüstlüyü prinsiplərinə əməl olunsun;

32.0.2.2. proqramı hazırlayanlar qanun qarşısında birbaşa məsuliyyət daşıyırlar;

32.0.3. insanların şərəf və layaqətinin alçaldılmasına, işgüzar nüfuzunun ləkələnməsinə yol verilməməli, şəxslərin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyənləşdirilmiş hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılmalıdır;

32.0.4. faktlar və hadisələr ədalətli şərh olunmalı, birtərəfliliyə yol verilməməlidir;

32.0.5. terrorizm, zorakılıq, qəddarlıq, milli, dini və irqi ayri-şəkillik təbliğ olunmamalıdır;

32.0.6. proqramlarda (verilişlərdə) dövlət dilindən istifadə təmin edilməlidir;

32.0.7. teleradio yayımı sahəsində dövlət texniki standartlarına əməl olunmalıdır;

32.0.8. karlar və zəif eşidənlər üçün tədris və informasiya xarakterli sosial yayımlar təşkil olunmalıdır;

32.0.9. milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına ardıcıl şəkildə əməl olunmalıdır.

Maddə 33. Uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların qorunması

33.1. Müvafiq dövlət orqanı uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların fiziki, əqli və mənəvi inkişafına ziyan vura bilən və kodsuz yayılmış, o cümlədən erotikanı və qəddarlıq əks etdirən proqramlar üçün xüsusi qaydalar müəyyənləşdirir.

33.2. Göstərilmə vaxtı məhdudlaşdırılmış proqramların anonsunda, eləcə də yayımından əvvəl bu barədə mütləq məlumat verilməlidir.

33.3. Göstərilmə vaxtı məhdudlaşdırılmış proqramların yayımı uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların baxmasına qadağa qoyulduğunu bildirən xüsusi simvollar, yazılar, yaxud proqramın xüsusiyyəti barədə digər xəbərdaredici nişanlarla müşayiət olunmalıdır.

Maddə 35. Reklam yayılması

35.1. Teleradio proqramlarında (verilişlərində) yayılan reklam və teleticarət asan başa düşülən olmalı və həmin proqramların (verilişlərin) elementlərindən vizual və (və ya) akustik şəkildə (görüntülü və (və ya) səsli) fərqlənməlidir.

35.2. Texniki və digər vasitələrdən istifadə etməklə hazırlanmış, istehlakçının şüuruna özünün dərk etmədiyi şəkildə təsir göstərən gizli reklamin yayılması qadağandır.

35.3. Reklam və teleticarət ayrı-ayrı verilişlərin arasına blok şəkildə salınmalıdır. Reklam bir verilişin yayımı zamanı da göstərilə bilər, bu şərtlə ki, bu Qanunun

35.4-cü və 35.5-ci maddələri ilə müəyyənləşdirilmiş qaydalara əməl olunsun.

35.4. Müstəqil hissələrdən ibarət televerilişlərdə, idman programlarında, fasilələrlə gedən tədbirlərin və tamaşaların yayımında reklam yalnız müstəqil hissələrin arasında, ya da fasilələrdə verilə bilər. Ayrıca verilişlərdə bir reklam blokunun sonu ilə o biri reklam blokunun əvvəli arasında zaman kəsiyi 20 dəqiqədən az olmamalıdır.

35.5. Bədii və televiziya filmləri 45 dəqiqədən çox davam edərsə, yalnız 45 dəqiqədən sonra reklamlı kəsile bilər. Filmlər bir və ya bir neçə 45 dəqiqədən azı 20 dəqiqə çox çəkərsə, daha bir reklam fasiləsinə icazə verilir.

35.6. Xəbər proqramları, dini və uşaqlar üçün verilişlər, həmçinin 30 dəqiqədən az çəkən seriallar, əyləncəli proqramlar, aktual siyasi verilişlər, sənədli filmlər reklamlı kəsile bilməz. Əgər bu proqram və verilişlər 30 dəqiqədən çox çəkərsə, bu Qanunun 35.4-cü, bir və ya bir neçə 45 dəqiqədən ən azı 20 dəqiqə çox çəkərsə, bu Qanunun 35.5-ci maddələrinin tələbləri onlara da şamil edilir.

35.7. Reklamin və teleticarətin ümumi həcmi gün ərzində yayımlanan verilişlərin ümumi həcminin 20, ayrılıqda reklamin ümumi həcmi isə gün ərzində yayımlanan verilişlərin ümumi həcminin 15 faizindən çox ola bilməz.

35.8. Yayım zamanı teleticarət üçün ayrılmış blokun fasiləsiz həcmi 10 dəqiqədən, gün ərzində belə blokların sayı isə 6-dan çox ola bilməz.

35.9. Seçkilərin və referendumların keçirildiyi gün efirə siyasi təbliğat xarakterli reklam vermək qadağandır.

35.10. Televiziya və radio ilə narkotik vasitələrin, siyahların, pornoqrafiyanın, tütün məmulatlarının, spirtli içki-lərin, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə reklamı qadağan olunan digər məhsulların reklamına yol verilmir.

35.11. Qanunvericilikdə müəyyən olunmuş qaydada istehsalına və satışına icazə verilməyən dərmanların, tibb tə-

yinatlı məhsulların və texnikanın reklamı qadağandır. Xidmət göstərilməsinə müvafiq icra hakimiyəti orqanı tərəfindən icazə verilməyən müalicə metodlarının, profilaktika, diaqnostika və reabilitasiyanın (hətta onlar patent alsalar belə) reklamına yol verilmir.

35.12. Həkim resepti ilə verilən dərmanların reklamı qadağandır.

35.13. Televiziya reklamlarında:

35.13.1. insanların ləyaqətinə, dini və siyasi əqidəsinə;

35.13.2. sağlamlığına və təhlükəsizliyinə;

35.13.3. ətraf mühitin qorunmasına ziyan vuran hərəkətlərin təqdir olunması qadağandır.

35.14. Televiziya reklamları uşaqların və yetkinlik yaşına çatmayanların fiziki, əqli və mənəvi inkişafına zərərli təsir göstərməməlidir. Bunun üçün həmin reklamlarda aşağıdakı tələblərə əməl olunmalıdır:

35.14.1. uşaqlara və yetkinlik yaşına çatmayanlara ünvanlanan, yaxud onların iştirakı ilə yayımlanan reklamlarda uşaqların maraqlarına ciddi zərbə vuran elementlərdən istifadə olunmamalı;

35.14.2. tutarlı səbəblər olmadan, uşaqlar və yetkinlik yaşına çatmayanlar qorxulu vəziyyətlərdə göstərilməməlidir.

35.15. Aşağıdakılar reklam sayılmır:

35.15.1. yayımçıların öz məhsullarının anonsu;

35.15.2. kommunal xidməti təşkilatlarının və xeyriyyəçilərin yayılmışlıqları elanları.

35.16. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi sessiyalarının, rəsmi dövlət tədbirlərinin, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin, Milli Məclis və Konstitusiya Məhkəməsi sədrlərinin çıxışları reklam materiallarının verilməsi məqsədilə kəsilə bilməz, habelə reklam materialları titrlər vasitəsilə yayılana bilməz.

Maddə 42. Maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi

Teleradio yayımı haqqında qanunvericiliyin pozul-

ması nəticəsində fiziki və ya hüquqi şəxsə dəymış maddi və mənəvi zərər Azərbaycan Respublikasının mülki qanunvericiliyinə uyğun olaraq məhkəmə tərəfindən müəyyənləşdirilir. Teleradio yayımçılarının hüquqi və fiziki şəxslərə vurduğu mənəvi zərərin son həddi teleradio yayımçısının üç aylıq əmək haqqı fondundan çox müəyyənləşdirilə bilməz.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin Nizamnaməsi. Azərbaycan Respublikasının jurnalistinin peşə etikası kodeksi. Bakı, "Nicat" nəşr, 1993.
2. Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranışları qaydaları. Hamının qarşısında bəyan edirik. «Yeni nəsl» jurnalistlər birliliyinin nəşri. Bakı, 2003.
3. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, 2002.
4. Azərbaycanda söz və mətbuat sahəsində vəziyyət. Bakı, 2003.
5. Azərbaycan televiziya və radio yayımı. Bakı, 2004.
6. Ahmədli N. Jurnalistic nitq mədəniyyəti. Bakı, 2005.
7. Hacıbəyov Ü. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 1984.
8. Jurnalist etikası. Bakı, 2000.
9. Jurnalistlərin hüquq-məlumat kitabı. Bakı, 2000.
10. Jurnalistic hüquq məsləhətçisi. Bakı, 2003.
11. Jurnalist məsuliyyəti. (Dünya Mətbuat Şuralarının təcrübəsi). Bakı, 2002.
12. Jurnalistlər ekstremal şəraitdə. Bakı, 2001.
13. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2002.
14. Kütləvi informasiya vasitələri və məhkəmələr. Bakı, 2002.
15. Məmmədli C. Müasir jurnalistikası. Bakı, 2003.
16. Məmmədli C. Jurnalistikən müasir inkişaf meyilləri. Bakı, 2006.
17. Mirzəəliyev S. Mən jurnalistəm. Bakı, 2001.
18. Mass-media və intellektual mülkiyyət. Bakı, "Qanun", 1998.
19. Məmmədzadə R. Müəllimin peşə etikası. Bakı, 1992.
20. Okulov M. Jurnalistic mübariz vəzifələri. ADU-nun elmi əsərləri, 1978, №2.

21. Radio və televiziya proqramları yaratmağın etik meyarları (tərc. edəni Z. Məmmədli). Bakı, 1999.
22. Rəsulzadə M.Ə. Əsərləri. II-ci cild. Bakı, 2001.
23. Rüstəmov A. Jurnalistika. Bakı, 2005.
24. Rzayev A. Hüquq və əxlaq. Bakı, "Gənclik" nəşr., 1977.
25. Paşayev S. Sadə əxlaq normaları. Bakı, 1974.

Rus dilində

26. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М., 1999.
27. Актуальные проблемы журналистики. М., 1997.
28. Моральный выбор журналиста. Тюмень, 2002.
29. Бакштановский В.И., Согомонов Ю.В. Гражданское общество: новая этика. Тюмень, 2004.
30. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. М., 1979.
31. Боголомова Н.Н. Социальная психология печати, радио и телевидения. М., 1991.
32. Бухарцев Р.Г. Вопросы профессиональной этики журналиста. Свердловск, 1971.
33. Ворошилов В.В. Журналистика. Санкт-Петербург, 2000.
34. Кузин В.И. Психологическая культура журналиста. Санкт-Петербург, 1997.
35. Лазутина Г.В. Основы творческой деятельности журналиста. М., 2004.
36. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М., 2006.
37. Ламбет Э.Б. Приверженность журналистическому долгу. Об этическом подходе в журналистической профессии. М., 1998.
38. Муратов С.А. Телевидение в поисках телевидения. М., 2001.
39. Муратов С.А. Эволюция нетерпимости (история и конфликты этических представлений). М., 2001.

40. Муратов С.А. Телевизионное общение в кадре и за кадром. Москва, 2003.
41. Правовые и этические нормы в журналистике. М., 2006.
42. Пронина Е.Е. Психология журналистического творчества. М., 2003.
43. Профессиональная этика журналистов. Том. I. М., 1999.
44. Профессиональная этика журналистов. Документы и справочные материалы. М., 2002.
45. Свитич Л.Г. Профессия: журналист. М., 2003.
46. Теплюк В.М. Социальная ответственность журналиста. М., "Мысль", 1984.
47. Теплюк В.М. Этика журналистского творчества. М., "Мысль", 1984.
48. Фред Сиберт, Теодор Питерсон, Уилбур Шрамм. Четыре теории печати. М., 1997.
49. Шостак М. И. Репортёр: профессионализм и этика. Москва, 2002.

MÜNDƏRİCAT:

Ön söz	3
Jurnalistlər kitabıın əhəmiyyəti haqqında	10
Kursun predmet və vəzifələri	14
Jurnalistin peşə əxlaqının formalaşma xüsusiyyətləri	19
I Əxlaq= etika	19
II Peşə etikalarının yaranması	24
Jurnalist etikasının prinsipləri və funksiyası	33
Söz, mətbuat azadlığı və jurnalist məsuliyyəti	38
Jurnalistin praktiki fəaliyyətində gözlənilən etik normalar	45
§ 1. Jurnalistin mövqeyi	45
§ 2. Jurnalistin psixoloji biliklərə yiyələnməsinin vacibliyi	61
§ 3. Jurnalistlərin peşə kodeksləri	64
Redaksiyada yaradıcı mühit və iş-xidmət etikası	72
Jurnalist etikasına dair milli hüquqi sənədlər	79
Jurnalist etikasına dair beynəlxalq sənədlər	95
Nəticə	

ƏLAVƏLƏR

Əlavə 1. Təqvim plan	97
Jurnalist etikası kursunun programı	98
Seminar mövzuları, plan və suallar	106
Əlavə 2. Azərbaycan jurnalistlərinin peşə davranış qaydaları.....	114

Əlavə 3. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan	
Respublikasının Qanunu	119
Əlavə 4. Məlumat azadlığı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	143
Əlavə 5. Televiziya və radio yayımı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu	145
İstifadə olunmuş ədəbiyyat	150

Çapa imzalanmışdır: 24.04.2007.
Formatı 60x84 1/16.
Həcmi 9,75 ç.v. Sayı 200.

Bakı Universiteti nəşriyyatı,
Bakı ş., AZ 1148, Z.Xəlilov küçəsi, 23.